

Patay Pál

Zempléni harangok

OFFICINA
MUSEI
18.

Patay Pál

Millisits Máté
közreműködésével

Zempléni harangok

Miskolc, 2009

Sorozatszerkesztő
VERES LÁSZLÓ

Szerkesztette
VIGA GYULA

Technikai szerkesztő
FEKETÉNÉ BÍRÓ EDIT

Lektor
LENGYELNÉ KISS KATALIN

Fordítás
FRIEDRICH ALBRECHT

A borítón az erdőhorváti rk. templom
1653-ban öntött harang koronájának részlete.

A kötet megjelenését támogatták:
Zemplén történelmi egyházainak főpásztorai:
Csomós József, a Tiszáninneni Református Egyházkerület püspöke,
P. Kocsis Fülöp, a Hajdúdorogi Egyházmegye püspöke
és Ternyák Csaba, az Egri Főegyházmegye érseke.
A Nemzeti Kulturális Alap,

a Magyar Nemzeti Múzeumért Alapítvány.

ISSN 1217–033X
ISBN 978–963–9271–84–5

Felelős kiadó: DR. VERES LÁSZLÓ, megyei múzeumigazgató
Készült a Kapitális Kft. nyomdaüzemében, Debrecen
Felelős vezető: KAPUSI JÓZSEF

Zempléni harangok

Nógrád, Szatmár és Bereg után¹ a Bodrog mentének egykori és jelenlegi harangjairól adunk tájékoztatást, azzal, hogy ez a vidék is értékes adatokat szolgáltat a magyarországi harangöntés történetének megismeréséhez.

Tanulmányunknak a Zempléni harangok címet adtuk, habár abban nemcsak a két világháború közötti Zemplén helységeinek harangállományát ismertetjük. Ide soroltuk a Taktaköznek hat, valamint a Bodrogköznek az alsó sarkában fekvő három községét is, amelyek a második világháborúig Szabolcs megyébe voltak – akkori kifejezéssel élve – bekebelezve. Ezek a községek már korábban is, sőt évszázadok óta ide gravitáltak, amit mi sem bizonyít jobban, mint az, hogy a Református Egyház közigazgatását illetően sohasem a Tiszántúli, hanem a Tiszáninneni Egyházkerülethez tartoztak. Úgyszintén a korábban borsodi, eredetileg két községet – Külsőt és Belsőt – alkotó Böcsöt, amely szervesen illeszkedik a Hernád bal parti községek sorába. De ide soroltuk a Hegyköz községeit is, amelyek korábban Abaúj részét képezték. Ennek a – amint az a nevéből is kitűnik – hegyekkel körülvárt medencének a Ronyva és a Bodrog, nem pedig a Hernád felé van kijárata, így közlekedésileg, gazdaságilag, különösen amióta a trianoni határ elválasztotta Kassától, ugyancsak az egykori Zemplén felé húznak.

Az adatok gyűjtése nem történt folyamatosan. A szerző Zemplénben elsőnek a kesznyéteni harangokat írta össze 1959. május 19-én, egy régészeti leletbejelentés végett végrehajtott kiszállása során. Ezt követően is, valahányszor megfordult valamelyik községben, igyekezett az ottani harangok adatait feljegyezni. Így 1975-ben és 1976-ban Tiszalúcon ásatván a közeli Sajó és Hernád menti községeket járta be. Az 1711 előtt öntött harangok ismertetése céljából² Kárpáti Lászlóval (Herman Ottó Múzeum, Miskolc) 1982. szeptember 2-án és 3-án kereste fel az ezekkel rendelkező templomokat. A XVIII. és XIX. századi erdélyi vándorló mesterek harangjainak összeírása³ végett 1993. május 24–26-án járt több helységben. Majd 1999. május 31-én Lengyelne Kiss Katalinnal, az Országos Műszaki Múzeum Öntödei Múzeumának (Budapest) igazgatójával, augusztus 5–6-án Huszics Györggyel (Öntödei Múzeum) a 150 éven át működött kisgejőci műhely harangjait kutatva⁴ tett körutakat a kérdéses területen. Ezekhez az utakhoz hol a miskolci Herman Ottó Múzeum, hol a Magyar Nemzeti Múzeum sárospataki Rákóczi Vármúzeuma bocsátott gépkocsit rendelkezésére.

Mínthogy a Herman Ottó Múzeum szándékává tette Borsod-Abaúj-Zemplén megye harangjainak összeírását, 2000-ben megkezdődött a rendszeres adatgyűjtés. E feladattal Patay Róbertet bízták meg, aki a fegyvertelen katonai szolgálatát a múzeumban teljesítette. Április 10–12-én a szerzővel együtt számos hegyaljai és hegyközi

¹ Patay 1958.; Patay 1998a.; Patay 1999a.

² Patay 1989.

³ Patay 1998b.

⁴ Patay 2008.

községet járt be, majd önmaga több bodrogközit is. Szolgálatának leteltével azonban nem lett véglegesítve, ami miatt a további adatgyűjtés elmaradt.

A munka folytatását – amivel az szinte befejezést is nyert –, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal főtanácsosa, Turok Margit tette lehetővé. Még az 1950-es években védetté nyilvánított egyházi műtárgyak ellenőrzése végett megtett zempléni körútjai alkalmából (2006. VII. 31–VIII. 1., VIII. 7–8., XI. 6–8.) a gépkocsiján helyet biztosított a szerzőnek és Millisits Máténak (Öntödei Múzeum), akik így felkereshették azokat az egyházakat, amelyekben adatfelvételt addig nem végeztünk.

A még így is kimaradt néhány harangot Millisits Mátéval 2007. augusztus 1-jén (a Herman Ottó Múzeum gépkocsiján), illetve Pocsainé Eperjesi Eszterrel (Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei) augusztus 5-én kereste fel a szerző. Utoljára pedig Ringer István (Rákóczi Vármúzeum, Sárospatak) volt szíves vállalni néhány hiányzó adat begyűjtését.

A 110 települést számláló területet a szerző saját erejéből képtelen lett volna bejárni, ezért ezúton fejezzük ki őszinte köszönetünket mindazoknak, akik lehetővé tették gépkocsi rendelkezésre bocsátásával, hogy a településeket hiánytalanul felkereshettük. Így *Veres Lászlónak* és *Viga Gyulának*, a miskolci Herman Ottó Múzeum igazgatójának és helyettesének, *Dankó Katalinnak*, a Magyar Nemzeti Múzeum sárospataki Rákóczi Múzeuma igazgatójának, *Lengyelné Kiss Katalinnak*, a Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum Öntödei Múzeuma igazgatójának, és nem utolsósorban *Turok Margitnak*, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal főtanácsosának. Ugyancsak hálás köszönettel tartozunk mindazoknak a kollégáknak, akik a helyszíni adatfelvételek során a szerzőnek segítségére voltak, illetve azt ellátták, mint *Huszics György*, *Kárpáti László*, *Patay Róbert*, *Pocsainé Eperjesi Eszter*, illetve *Millisits Máté* és *Ringer István*, akik, minthogy a szerző az utolsó években az előrehaladott életkora miatt nem vállalhatta a tornyok megmászását, magukra vállalták ezt a feladatot.

Zemplén harangállományáról volt már a rendszeres helyszíni bejárásokat megelőzően, ha nem is részletes, de átfogó képünk. A Református Egyház Zsinati Irodája ugyanis még 1958-ban kérdőívek útján összeíratta az egyes egyházak műtárgyait. A megválaszolandó kérdések közül három a harangokra vonatkozott. A Zsinati Levéltár⁵ lehetővé tette a szerzőnek, hogy az ott őrzött kérdőívekről az adatokat kijegyzetelje. A katolikus egyházi hatóságok a szerző kezdeményezésére 1982-ben ugyancsak kérdőívek útján számba vették az egyházközségek harangjait. (A Hajdúdorogi Görög Katolikus Püspökség már 1965-ben.) Ugyanezt elvégezték az evangélikus egyházkerületek is, még 1959-ben.

Az így nyert előzetes adatok birtokában hajtottuk végre a helyszíni adatfelvételeinket. Ezek során minden harangot, amelynek létezéséről tudomást szereztünk, felkerestünk. Sajnos néhány esetben megfelelő létra hiányában a harang nem volt megközelíthető (pl. Vágáshuta rk.).⁶ Ugyancsak megközelítési nehézségek miatt

⁵ Budapest, Kálvin tér 8.

⁶ Karcán a szerző – noha addig már közel ezer templomtoronyban járt – nem merészkedett a műemlék templom melletti – oda nem illő – modern, toronymagasságú, nyílt vas állványzaton a harangokat megközelíteni.

több esetben a harang felirata is csak hiányosan volt leolvasható (pl. Bekecs rk., Pálháza gk.).

Bejártunk 110 települést, amelyek azonban helységegysítesek következtében, vagy külterületi lakott hely voltukból kifolyólag napjainkban 91 közigazgatási helységet alkotnak. Felkerestünk 165 templomtornyot (68 rk., 71 ref., 25 gk., 1 ev.), 11 templom, illetve kápolna mellett álló tornyot, illetve haranglábat (6 rk., 3 ref., 1 gk., 1 ev.), 21 egyéb haranglábat (13 rk., 1 ref., 7 gk.), 15 temetőben lévő haranglábat, illetve temetőkápolnát. Ezen kívül találtunk 1 iskolában és 3 múzeumban egy-egy harangot. Számba vettünk tehát összesen 398, a helyszíni kiszállások idején meglévő harangot.

De bármennyire is igyekeztünk minden harangot felkeresni, minden bizonnyal akad – talán több is – amelyről nem szereztünk tudomást és így kimaradt az állományt ismertető jegyzékünkől. Elsősorban temetőkben lehetnek ilyenek, amelyek az egyházak jelentéseiben nem szerepeltek, sem a kiszállásaink során a helybeliek nem hívták fel rájuk a figyelmünket. Szám szerint azonban ez nem lehet sok és nem valószínű, hogy közöttük akár korából, akár művészi kiviteléből, vagy más okból kifolyólag különösebb jelentőségű példány lenne, amely az állomány kiértékelését akár mennyiségi, akár minőségi tekintetben befolyásolná.

A helyszíni bejárások során az egyházközségek illetékes személyei (lelkész, gondnok, harangozó stb.) készséggel támogatták a munkánkat és lehetővé tették, hogy a harangokat megtekinthessük, felirataikat leírassuk, adataikat feljegyezhessük és le is fényképezhessük őket. Segítségükért, amely lehetővé tette e tanulmány létrejöttét, fogadják ezúton az őszinte köszönetünket.

Ameddig nem meghatározott céllal (pl. az 1711 előtt öntött harangok publikálása) gyűjtöttük a harangok adatait, addig megelégedtünk az öntő nevének, az öntés helyének, a gyári számának (ha volt), valamint az alsó átmérője méretének feljegyzésével. Az 1711 előtt öntött harangokról már részletekre kiterjedő feljegyzés, úgyszintén fényképfelvétel is készült, sőt a feliratukat ledörzsöléssel le is másoltuk, és a publikációban 1:4 arányban kicsinyítve közöltük is. Újabban (kb. 1990 óta) a harangokon található feliratokat betűhűen írjuk le. Legújabbban pedig kiterünk a domborművekre, díszítésekre is. Amennyiben a körülmények a helyszínen (toronyban) megengedték, igyekeztünk róluk fényképet is készíteni.⁷

Igyekeztünk a plébániák, paróchiák irattárát (amennyiben volt ilyen) ugyancsak áttekinteni, hogy adatokat nyerjünk az egykori, ma már nem létező harangokról is. Természetesen ott, ahol nem volt lelkész, ez nem volt keresztülvihető. Ugyanakkor az egyházi levéltárakban is végeztünk kutatást. Lehetőségünk nyílt a kassai Érseki Levéltárban a XVIII. századi, még az egri püspökök által véghezvitt Canonica Visitatiók jegyzőkönyveiből az egyházközségek harangjairól szóló feljegyzéseket (még a református egyházakét is) kimásolni. A Sárospataki Református Kollégium Levéltárában őrzött, a Zempléni Egyházmegyében 1782-ben végzett összeírás, úgyszintén Adalékok címszó alatt található, 1898. évi, az egyházközségek javait felsoroló

⁷ Az adatgyűjtésünket a Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum (korábban: Országos Műszaki Múzeum) Öntödei Múzeumának Adattára számítógépre véve őrzi. A 2000 előtt készült fényképfelvételek negatívjait a Magyar Nemzeti Múzeum adattára.

kérdőívek, nem kevésbé az 1931. évben végzett összeírások nyújtottak bő adatokat a XVIII. századi, a XIX. század végi, illetve a XX. század közepi harangállományról.

Mindezen irattári és levéltári forrásokból 303 ma már nem létező harangról volt módunk több-kevesebb adatot szerezni. Végeredményben tehát mindösszesen 701 harangról számolhatunk be a tanulmányunk során.

Az egyes egyházközségek harangjainak adatait a helységek hivatalos közigazgatási nevének alfabetikus sorrendjében közöljük. Amennyiben a felekezet rövidítését követően nincs feltüntetve, hogy hol találhatók a harangok, úgy az mindig a templommal egybeépített tornyot jelenti. A harangokat a készítésük időrendjében soroljuk fel. Az egyszerre készületeket pedig a nagyságuk rendjében. Ugyancsak az adatforrások idején egyszerre meglévőként közöltek. Az egyes harangokat sor-számmal jelöljük; az adatfelvétel idején meglévőket **fett**, azaz **kövér** számjeggyel. Az általunk lejegyzett feliratokat idézőjelek között betűhűen, nyomtatott nagybetűkkel közöljük, annyival is inkább, mivel a harangokon is így találhatók.⁸ Természetesen megemlítve, amennyiben az kurzív írás lenne.⁹ Elpusztult harangok feliratait a forrásban megadott szöveghez betűhűen, de *kurzív* betűkkel adjuk vissza. Ha azonban a forrásban is – az eredetit utánózva – nyomtatott nagybetűkkel szerepel, vagy az nyilvánvalóan betűhű, úgy azt is nagybetűkkel közöljük. A forrásokból idézett egyéb szövegeket, szavakat egyszerű idézőjelek közé foglaljuk.

A harangok nagyságát legjobban az alsó átmérőjük mérete érzékelteti. Ezért igyekeztünk ezt minden meglévő harangon megmérni. A tömegüket (súlyukat), amely egyébként az átmérőhöz viszonyítva tangensgörbeszerű arányban növekszik, a meglévőknél csak abban az esetben adjuk meg, ha az adatforrásban pontosan szerepel. A már meg nem lévők esetében közöljük a forrásban szereplő adatot. A centiméter–gramm–secundum mértékrendszer bevezetése előtt öntött harangok esetében ezt fontban adjuk meg (1 font = 0,56 kg).

Az adatok forrását minden esetben közöljük.¹⁰

⁸ A Harangművek Rt. által öntött harangoknak az öntőt megnevező feliratát nem írjuk ki minden esetben teljességében, minthogy az következetesen azonos: Téglalakú emblémában, két sorban: HARANGMŰVEK R. T. ÖNTÖTT ENGEM / F. W. RINCKER ÁLTAL BUDAPESTEN. Fölötté: A. 192x D. alatta: N° xxxx (11. kép).

⁹ Pl. Háromhuta, Újhuta rk. László Lajos és Ferenc 1871.

¹⁰ A források rövidített megnevezésének feloldását lásd az irodalomban.

Az állomány

Alsóberecki rk.

1. Harangművek R. T., Budapest. 1925. 5565. sz. Felirata: „SZENT ISTVÁN APOS. KIRÁLY TISZTELETÉRE / ÖNTETTÉK BÁRÓ WALDBOTT FRIGYES ÉS NEJE ALICE KIRÁLYI HERCEGNŐ / VALAMINT A HÍVEK KEGYES ADOMÁNYÁBÓL AZ ALSÓBERECKI R.K. HÍVEK 1925 ÉVI SZENT ÉVBEN”. Átmérő: 54,8 cm.
2. Felirat és évszám nélkül. Füles koronája és díszítése alapján a XVIII. században, vagy a XIX. század elején készült. Átmérő: 32,7 cm.
Kérdőív 1982; Helyszíni adatfelvétel 1993. V. 24. (PP), 2000. (PR).

Alsóberecki ref.

Az egyháznak 1958-ig egyetlen harangja volt, amely 1782-ben egy 1771-ben készült haranglábon függött:

1. Felirata: „FVDIT ME GEORGIVS WIERD IN EPERIES ANNO 1646”.¹¹ Megrepedt 1978 októberében. 70, illetve 80 font, vagy 75 kg lehetett.
2. Feliratai: „MA HA AZ Ő SZAVÁT HALLJÁTOK / MEG NE KEMÉNYÍTSÉTEK A TI SZIVETEKET. ZSID. 3:13”. „KÉSZÜLT ISTEN DICSŐSÉGÉRE / AZ ALSÓBERECKI REFORMÁTUS GYÜLEKEZET TAGJAINAK / ÁLDOZATKÉSZSÉGÉBŐL AZ ÚRNAK 1958-IK ESZTENDEJÉBEN. / ÖNTÖTTE SZLEZÁK RÁFAEL BUDAPESTEN.” Díszítése: kehely. Átmérő: 79,5 (80,2) cm.
3. Felirata: „1646-BAN KÉSZÜLT EPERJESEN. 1980-BAN ÁTÖNTETTE ÉS MEGNÖVELTE / AZ ALSÓBERECKI REF. GYÜLEKEZET GOMBOS LAJOS ÓRBOTTYÁNI HARANGÖNTŐVEL”. Díszítése: kehely. Átmérő: 49,8 cm.
Conscriptio 1782. II. 25.; Adalékok 1898; Kérdőív 1930. XII. 16, 1958. VII. 13.; Szutor István lelkész levele 1982. X. 27.; Helyszíni adatfelvétel 1993. V. 24 (PP), 2000. (PR).

Alsódobszka ref.

Az egyháznak eredetileg csak egy harangja volt:

1. Lecherer Ignác öntötte Eperjesen 1793. március 10-én. Készen vették a harangöntőtől. Szűz Mária domborműve volt rajta, de ezt még Eperjesen lereszelték. Az 1889. augusztus 20-i tűzvész alkalmával leesett és meghasadt. Helyette öntötték:

¹¹ Georgius Wierd öntött engem Eperjesen 1646. évben.

2. Feliratai: „*A kis dobszai ev. ref. egyház öntette a maga költségén 1889 Futó János lelkész és Zsebesi István gondnoksága idejében*”. „*Öntötte Seltenhofer Frigyes fiai cs. és kir. udvari harangöntődéje*”. 120 kg. Ára 192 forint. Lehetséges, hogy hamarosan megrepedt és helyette öntötték a 3. harangot, de valószínűbb, hogy az első világháború során elrekvirálták.
3. Novotny Antal, Temesvár. 1902. 1862 sz. Felirata: „ISTEN DICSÉRETÉT ZENGEM. AZ 1902. ÉVBEN ÖNTETTEK ENGEM A KIS-DOBSZAI ÉNEKKAR TAGJAI KÖZÖS KERESZTÜKBŐL ÉS PÉNZÁLDOZATUKBÓL ... (nevek)”. Palástja áttört. Átmérő: 73,2 cm.
4. Harangművek R.T., Budapest. 1927. 5789 sz. Feliratai: „AZ ÚRNAK 1927. ESZTENDEJÉBEN ÖNTETTÉK AZ ALSÓDOBSZAI REF. ÉNEKKAR ... (nevek)”; „AZ ÚRNAK JÓVOLTÁT MINDENKOR HIRDETEM”. Átmérő: 62,5 cm.
Adalékok 1898; Kérdőív 1931. I. 19, 1958. VI. 16.; Helyszíni adatfelvétel 1992. III. 26. (PP).

Alsóregmec gk.

1. Felirata a pártán: „FVDIT ME EPERIESINI SEBASTIAN LEHERER 1759”. Az oldalán cirill betűs felirat van. Átmérő: 79,8 cm.
2. Feliratai: „JÉZUS, ILLÉS, MÓZES – ÚR SZINE VÁLTOZÁSA (AUG 6.) 1993”. A másik oldalon: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE / ÖNTETTÉK AZ ALSÓ-REGMECI HIVEK”. A felső kerületen a díszítést megszakítva: „GOMBOS MIKLÓS”. Átmérő: 51 cm.
Helyszíni adatfelvétel 2000. IV. 12. (PP és PR).

Alsóregmec gk. temető, fa harangláb

1. Felirat és évszám nélkül. Domborművek: 1. Női alak (glória nélkül) bal kezében hosszúszerű keresztet, jobb karján kis gyermeket tart. 2. Krisztus a kereszten. Átmérő: 39,2 cm.
Helyszíni adatfelvétel 2000. IV. 12. (PP és PR).

Báj (lásd Taktabáj)

Bekecs rk.

A templom tornyában 1772-ben egyetlen harang függött:

1. Felirata: „POSONII ANNO 1738”.¹² Átmérő: 32,8 cm. Ma is megvan, de repedt. Ezt és egy másikat, amely 1811-ben is még megvolt, Esterházy Károly egri püspök (1725–1799) szentelte fel Tállyán.
2. Kb. 100 font. Sorsa ismeretlen.

¹² Pozsonyban 1738. évben. Johann Ernest Christelly volt ekkor ott a harangöntő. A felirat N betűi tükkírásosak.

Napjainkban az 1. jelzetűn kívül még két harang van:¹³

3. Felirata: „EZEN HARANG KÉSZÜLT ISTEN DICSŐSÉGÉRE / AMERIKÁBAN LÉVŐ ... / R. KOVÁCS JÁNOS, LŐRINCZ ... / ADOMÁNYAIBÓL, SZILÁGYI ISTVÁN ... / ÉS A BEKECSI RÓM. KAT. ... / ÖNTÖTTÉ NOVOTNY ANTAL TEMESVÁROTT 1905”. A palást felső része S alakú hasítékokkal áttört. Átmérő: 68 cm.
4. Harangművek R.T., Budapest. 1923. Felirata: „...BOLDOGSÁGOS SZŰZ MÁRIA / ... BUZGÓ HÍVEK”. Átmérő: 58,5 cm.
Can. vis. (Szerencs) 1772, 1811. X. 10.; Helyszíni adatfelvétel 2006. VIII.7., 2007. VIII. 1. (MM).

Bekecs gk.

1. Felirata: „ID. H. ORSZ JÁNOSNÉ / ÉS A BEKECSI GÖR. KAT. HÍVEK ÁLDOZATKÉSZSÉGÉBŐL / ISTEN NAGYOBB DICSŐSÉGÉRE 1947 / ÖNTÖTTÉ SZLEZÁK RÁFAEL RÁKOSPALOTÁN”. Átmérő: 60 cm.
2. Feliratai: „BENNED ÉLÜNK ÉS TÉGED / DICSŐÍTÜNK ISTENSZÚLÓ SZŰZ I”. „ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTE / CSORDÁS JÓZSEF ŐRBOTTYÁNBAN / GOMBOS MIKLÓS ÁLTAL”. Dombormű: Istenanya. Átmérő: 52 cm.
3. Gombos Miklós, Őrbottyán. Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE / KÉSZÍTETTE CSORDÁS JÓZSEF”. Dombormű: harang. Alatta felirat: „BEKECS”. Átmérő: 40 cm.
Helyszíni adatfelvétel 2006. VIII. 7. (MM)

Berzék rk.

A XIX. század elején két harangja volt. A kisebbiket 1808-ban szentelték Szent István király tiszteletére.

Jelenlegi harangok:

1. Thúry János és fia, Budapest. 1901. Átmérő: 58 cm, 111 kg.
2. Felirata: „FUDIT ME JOSEPHUS JÜSTEL AGRIAE 1777”.¹⁴ Átmérő: 49,5 cm.
Can. vis. (Girincs) 1808.; Helyszíni adatfelvétel 1976. X. 5. (PP).

Berzék ref. fa harangláb

Katolikus Canonica visitatio szerint 1772-ben fa haranglábban volt egy régi harangja, amely a rajta lévő bevésett jelek szerint egykor (azaz a reformáció előtt) a katolikusoké lehetett. Feltehető, ugyanaz, amely 1898. október 1-ig az időközben épült új haranglábban egyedül volt, de ma is megvan.

¹³ A harangok nehezen voltak megközelíthetők, ezért a feliratuk is hiányosan volt csak leolvasható.

¹⁴ Josephus Jüstel öntött engem Egerben 1777. – A név mindkét J betűje tükörférfias.

1. Felirat és évszám nélkül. Átmérő: 47,7 cm. Mindössze a felső kerületén fut körbe X betűk sorára emlékeztető díszítés. Várady József 1815-ben öntöttnek említi. Füles koronája van, így legkésőbb a XIX. század közepén készült. 1898-ban egy kisebb, második harangja is volt a reformátusoknak, amely egy vas konzolra volt szerelve.
2. Potoczky Imre földbirtokos és Molnár Ida ajándéka. Feltehetőleg az első világháború idején elrekvirálták.
Rk. Can. vis. (Girincs) 1772. VII. 24.; Adalékok 1898.; Kérdőív 1931. III. 5., 1958. VI. 14.; Helyszíni adatfelvétel 1975. X. 5. (PP); Várady 1989. 47.

Berzék gk.

Az 1935-ben épült templom első harangja:

1. Szlezák László, Budapest. 1935. 44,5 kg. Törött darabjai 1975-ben még a toronyban voltak.
2. Szlezák László, Budapest. 1939. Átmérő: 58,7 cm.
3. Felirat és évszám nélkül. Átmérő: 28 cm.
Szlezák napló 1935. 51.; Helyszíni adatfelvétel 1975. X. 5. (PP).

Bodroghalászf (lásd Sárospatak, Bodroghalászf)

Bodroghalom ref.

1. Eredetileg egy „haranglábskán” egy 100 fontnyi nehézségű harang függött. 1889-től azonban már két harang volt a toronyban:
2. „Öntötték a László testvérek 1854-ben” t. i. Kisgejőcben. Feltehetőleg elrekvirálták az első világháború során.
3. Felirata a felső kerületen: „ÖNTÖTTE LÁSZLÓ LAJOS KIS GEJŐCZBEN 1889”. A felirat minden szavának kezdőbetűje nagyobb a többinél. Átmérő: 61 cm.
A 2. harang helyett készülhetett és ma is megvan:
4. Feliratai: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTE A LUKAI REF.EGYHÁZ FELERÉSZBEN VARGA LAJOS ÉS NEJE CSOMÓS ERZSÉBET”.¹⁵ „ÖNTÖTTE 1926 ÉVBEN WALSER FERENC BUDAPEST”. Átmérő: 80,3 cm.
Conscriptio 1782. II. 27.; Kérdőív 1931. I. 12., 1958. VI. 13.; Helyszíni adatfelvétel 1999. VIII. 6. (PP és HGy).

Bodroghalom közös gk. és rk. vas harangláb

1965-ben fa haranglábon még csak egy harang függött, de 1982-ben a gk. templom melletti vas állványon már kettő, amelyek a helyszíneléskor is megvoltak:

¹⁵ Luka = Bodroghalom régi neve.

1. Felirata: „A SZT. KERESZT TISZTELETÉRE ÖNTETTÉK A BODROG-HALMI ROM. KAT. ÉS GÖR. KAT HÍVEK 1977-BEN GOMBOS LAJOS ŐRBOITYÁNI HARANGÖNTŐVEL”. Átmérő: 62,2 cm.
2. Feliratai a felső kerületen: „ÖNTÖTTE LÁSZLÓ ALBERT KIS GEJŐCZBEN 1855”. A felirat minden szavának kezdőbetűje nagyobb a többinél. „A LUKAI G.K. ÉS R.K.KÖZÖSSÉGÉ”. Átmérő: 41,1 cm.
Kérdőív 1965. I. 12, 1982. IV. 19.; Helyszíni adatfelvétel 1999. VIII. 6. (PP és HGy).

Bodrogkeresztúr rk.

1749-ben két harang függött a toronyban. 1772-ben már három. Közülük kettőt 1728. augusztus 9-én szenteltek:

1. Kb. 1000 font, a Szentháromság tiszteletére.
2. Kb. 200 font. Szent Donát tiszteletére.
3. A budai rácok templomából származik, amint az a feliratából kitetszett. Ezek sorsa ismeretlen. További harangok:
4. 1865-ben Szent Anna tiszteletére „újra öntetett”. 1868. augusztus 30-án tűzésben meghasadt.
5. A 4. harang helyett öntetett. 1964-ben repedés miatt „újra öntetett”.
6. Seltenhofer Frigyes fiai, Sopron. 1901–1903.¹⁶ 81 kg. Feltehetően elrekvirálták az első világháború idején.
7. Felirata: Felirata: „1868 AUG. 30.-ÁN TŰZVÉSZ ÁLTAL MEGOLVADT / 1865-BEN SZENT ANNA TISZTELETÉRE ÚJRA ÖNTETETT. / AZ 1954-ÉVI MÁRIA ÉV EMLÉKÉRE / A BODROGKERESZTÚRI ROM. KAT. HÍVEK ADAKOZÁSÁBÓL / REPEDÉS MIATT ISMÉT ÚJRA ÖNTETETT. / ÖNTÖTTE SZLEZÁK RÁFAEL ÁLLAMOSÍTOTT VÁL-LALATA RÁKOSPALOTÁN”. Dombormű: ülő Szűz Mária, térdén a kis Jézus. Átmérő: 95,3 cm. Fa jármán „1868” évszám.
8. Harangművek R. T., Budapest, 1926. 5719. sz. Felirata: „ISTEN DICSŐ-SÉGÉRE / ÖNTETTE A BODROGKERESZTÚRI ROM. KAT. EGYHÁZ RÉSZÉRE / SZABÓ GYULÁNÉ SZÜL.KOLOZSY JULIANNA / AZ 1926 ÉVBEN”. Dombormű: ülő Szűz Mária, térdén a kis Jézus. Átmérő: 62 cm.
Can. vis. 1749., 1772.; Seltenhofer reklámfüzet 47.; Helyszíni adatfelvétel 2000. IV. 10. (PP és PR).

Bodrogkeresztúr ref.

A reformátusoknak a középkori templomot ugyan át kellett adni a katolikusoknak, de a harangjaik megmaradtak. Később azoktól is „megfosztattak”, azonban 1772-ben már ismét volt harangjuk, mégpedig egy haranglábon.

1. Mintegy 60 font. Sorsa ismeretlen.

¹⁶ A Seltenhofer cég 1911. évi reklámfüzetében az 1901–1903. években öntött harangok között van felsorolva.

További harangok:

2. Felirata: „*A B.keresztúri Rf. Nemes Eklezia öntette Ao 1780*”. 1826-ban elhasadt.
3. Feliratai: „*A B.keresztúri reformata Ns Eklésia öntette a maga költségén 1826*”. „*Goss mich Johann Justel in Erlau Anno 1826*”.¹⁷ 1956-ban megrepedt.
4. Feliratai: „*A bodr. keresztúri reformata sz. eklésia öntette Nemes Egri Ferencz által Kis Gejőcben 1850 sz. T. Em. 15*”. „*Az élőket hívom az Isten házába / A holtakat kísérem gyász hanggal sirjába / Imádjad hát ember míg élsz Istenedet / Hogy megnyerd az égben várt idvességedet*”. Elrekvirálták az első világháború idején.
5. Harangművek R. T., Budapest, 1924. 5147. sz. Felirata: „*AZ ÉLŐKET HIVOGATOM, A HOLTAKAT MEGSIRATOM. / A VILÁGHÁBORÚBAN ELVITT HARANG HELYÉBE / ÖNTETTÉK A BODROGKERESZTÚRI, BODROGKISFALUDI ÉS SZEGI REF. HIVEK / 1924-BEN*” Dombormű: kehely. Átmérő: 65,2 cm.
6. Feliratai: „*RÁKÓCZI KORABELI ÉRCBŐL ÚJRAÖNTETTE / A BODROGKERESZTÚRI, BODROGKISFALUDI, BODROGSZEGI / GYÜLEKEZETNEK ÁLDOZATKÉSZSÉGÜKBŐL. ÖNTÖTTE DUCSÁK ISTVÁN HARANGÖNTŐ MESTER ŐRSZENTMIKLÓSON 1959 ÉVBEN*”. A másik oldalon: „*ÉS TE DICSŐÍTESZ ENGEM ZSOLT. 50. 15. V.*”. „*NÉPÉRT A NÉPEL A SZABADSÁG, SZERETET ÉS BÉKESSÉG ÖRÖM HÍRNÖKE*”. Dombormű: kehely. Átmérő: 95 cm.
Rk. Can. vis. (Bodrogkeresztúr) 1772.; Conscriptio 1782. VI. 14.; Adalékok 1898.; Kérdőív 1931. I. 15., 1958. VII. 10.; Helyszíni adatfelvétel 2000. IV. 10. (PP és PR).

Bodrogkeresztúr gk.

A két világháború során egy-egy harangját elrekvirálták.

1. 109 kg. 1917. IV. 13-án vitték el.
2. 225 kg. 1944. V. 9-én vitték el.
Jelenleg egy harangja van a templomnak:
3. Feliratai: „*ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÉS A HÍVEK LELKI ÉPÜLÉSÉRE VORG JÁNOS LELKÉSZ VEZETÉSE ALATT / MATUZ ISTVÁN KÁNTOR KEZDEMÉNYEZÉSÉRE ÉS ÜGYBUZGÓSÁGA FOLYTÁN / BESZEREZTÉK AZ 1929. ÉVBEN A BODROGKISFALUDI, BODROGKERESZTÚRI, SZEGI ÉS TARCALI HIVEK / TOVÁBBÁ PROKOP MIHÁLY ÉS NAGY JÓZSEFNÉ TIMÁRI LAKOSOK / ÉS MÁS JÓLELKŰ ADAKOZÓK ÁLDOZATKÉSZSÉGÉBŐL*”. A másik oldalon: „*MAGYARORSZÁG PÁTRÓNÁJA KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK*”. A pártán: „*ÖNTÖTTÉK SELTENHOFER FRIGYES FIAI HARANGÖNTŐ GYÁRÁBAN SOPRON*”. „5486. SZ.”. Dombormű: fél térdre ereszkedett szent, arca előbb felhőben Szűz Mária a gyermekkel. Átmérő: 100,3 cm.
Kérdőív 1965. II. 4.; Helyszíni adatfelvétel 2000. IV. 10. (PP és PR).

¹⁷ Johann Justel öntött engem Egerben 1826 évben.

Bodrogkeresztúr temető fa harangláb

Az önkormányzat 1999-ben egy egyszerű fa haranglábba egy harangot állíttatott fel:

1. Nem volt megközelíthető. Átmérő: kb. 20 cm.
Helyszíni adatfelvétel 2000. IV. 10. (PP és PR).

Bodrogkiszfalud rk.

Volt egy kis harangja 1749-ben. Adatai ismeretlenek.

1. Feliratai: „SZENT ANNA / KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK / ÖNTETETT BRETT GYULA LELKÉSZLETE ALATT / WALSER FERENC ÁLTAL BUDAPESTEN / 1885”. „1573 SZ.”. Dombormű: ülő Szűz Mária, karján a kis Jézus. Átmérő: 69,4 cm.
2. Acélharang. Felirata: „DIÓSGYŐR 1921”. Átmérő: 66,4 cm.
3. Acélharang. Felirata: „DIÓSGYŐR 1921”. A másik oldalon: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTE / A ROM. KATH. EGYHÁZ”. Átmérő: 43,5 cm. Használaton kívül. Nyelve hiányzik.
Can. vis. (Bodrogkeresztúr) 1749.; Helyszíni adatfelvétel 2000. IV. 10. (PP és PR).

Bodrogolaszj rk.

A középkori, román stílusú templomnak egy 1700 előtt öntött harangját a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium a 11461/1917. számú rendeletével felmentette a rekvirálás alól, mégis valószínű, hogy a rekvirálás áldozata lett. A maiak:

1. Seltenhofer Frigyes fiai, Sopron. 1904. 1943. sz. Átmérő: 80,5 cm, 285 kg.
2. Seltenhofer Frigyes fiai, Sopron. 1924. 4433. sz. Átmérő: 50,9 cm, 85 kg.
Kassai Érseki Levéltár 4999/1917; Seltenhofer reklámfüzet 47.; Seltenhofer jegyzék 3.; Helyszíni adatfelvétel 1992. V. 26. (PP).

Bodrogolaszj ref.

Az egyház az első harangját 1798-ban szerezte be, amely még a XIX. század végén is az egyetlen harangja volt.

1. Felirata: „*A bodrog-olasz reformata eklezia öntette a maga költségén 1798*”. 87 font (?). 1931-ben még megvolt.
További harangok:
2. Mester ismeretlen. 1906. 153 kg. 1931-ben ez is megvolt.
3. Harangművek R. T. Budapest. 1927. 5768. sz. Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE / ÖNTETETT HAGYMÁSY LAJOS, DANKÓ FERENC, DANKÓ JÁNOS, FAZEKAS ISTVÁN AMERIKAI TESTVÉREK GYÜJTÉSÉBŐL / ÉS A BODROGOLASZI REF.EGYHÁZTAGOK ADAKOZÁSÁBÓL / AZ 1927. ÉVBEN”. Átmérő: 88,2 cm, 405 kg.

4. Feliratai: „A BODROGOLASZI REFORMÁTUS GYÜLEKEZET / TAG-JAINAK ÁLDOZATOS ADOMÁNYÁBÓL / KÉSZÜLT ISTEN DICSŐSÉGÉRE / ÖNTÖTTE DUCSÁK ISTVÁN HARANGÖNTŐ MESTER ŐRSZENTMIKLÓSON 1958”. A másik oldalon: „MI SZERESSÜK ŐT: MERT Ő ELŐBB SZERETETT MINKET. JÁNOS 4: 19”. Dombormű: kehely. Átmérő: 74,6 cm, 205 kg.
Adalékok 1898.; Kérdőív 1931. I. 11., 1958. VI. 15.; Várady 1989. 32.; Helyszíni adatfelvétel 2000. IV. 11. (PP és PR).

Bodrogolaszi gk.

Egykori harangjai az 1900. nagypéntek napján villámcsapás okozta tűzben elolvadtak, illetve leestek és elpusztultak. 1904-ben 2 újat öntettek 505 kg összsúlyban.¹⁸

1. Feliratai: „AZ ISTEN DICSŐSÉGÉRE A HIVEK ADOMÁNYÁBÓL ÖNTETETT 1904”. A pártán: „SELTENHOFER FRIGYES FIAI CS. ÉS M.K. UDVARI HARANGÖNTŐK SOPRONBAN 1894 SZ.”. Dombormű: Szent György sisakban, egyik kezében pajzs, a másikban kard, amellyel hanyatt fekvő sárkányra sújt. Átmérő: 83,5 cm.
2. Seltenhofer Frigyes fiai, Sopron. 1904. Feltehetőleg hadi célokra rekvirálták az első világháború során.
Seltenhofer reklámfüzet 1910. 47.; Kérdőív 1965. I. 19.; Helyszíni adatfelvétel 2000. IV. 11. (PP és PR).

Bodrogzsádány (lásd Sározsádány)

Bózsza, Kisbózsza rk. kápolna

Egyetlen harangja:

1. Felirata: „KIS BOZSVA L: PC: B. 1820”. Átmérő: 35 cm.
Kérdőív 1982; Helyszíni adatfelvétel 1992. V. 25. (PP).

Bózsza, Nagybózsza rk.

Az 1990-es években épült templom egyetlen harangja korábban egy haranglábon függött.

1. Felirata: „ÖNTÖTTE WALSER FERENC BUDAPESTEN 1892”. Átmérő: 39 cm.
Kérdőív 1982.; Helyszíni adatfelvétel 2007. VIII. 1. (MM).

¹⁸ Az 1965. évi kérdőívre adott válasz szerint az 1900. évi tűzvészben három harang pusztult el, majd a pótlásukra három újat rendeltek. Ezzel szemben a Seltenhofer cég reklámfüzete szerint csak két harangot szállítottak. Itt tévesen gk. egyház helyett rk.-t írtak.

Bózsza, Nagybózsza ref.

Csak egyetlen harangja volt 1909-ig:

1. Felirata: „1611 A • I • S • BOZSVAI HARANG”. E szűkszavú felirat alapján lehetséges, hogy nem céhbeli városi mester, hanem egy falusi kontár öntötte.
2. Feliratai: „ÖNTÖTTE EGRY FERENCZ KISGEJÓCZÓN 1909 BEN”. „ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTE A NAGYBÓZSVAI REF EGYHÁZ”. Átmérő: 61,5 cm, 139 kg. Az öntöttvas jármán „EGRY FERENC” olvasható.
3. Feliratai: „TEBENNED BIZTUNK ELEITŐL FOGVA”; „ISTENNEK DICSŐSÉGÉRE MAGYARY LAJOS SZERETETT FELEJTHETETLEN JÓ FÉRJEM EMLÉKÉRE A NAGYBÓZSVAI REF. EGYHÁZNAK. 1936”. „FÁJÓ SEBET OKOZ SZIVÜNKNEK A VÁLÁS / DE LÉLEKBEN EGYÜTT VAGYUNK S LESZ VISZONTLÁTÁS”. „ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ MAGYARORSZÁG ARANYKOSZORÚS MESTERE BUDAPESTEN”. Átmérő: 52,6 cm, 75 kg.
Adalékok 1898.; Kérdőív 1931. I. 19.; Szlezák napló 1936. 45.; Várady 1989. 216.; Helyszíni adatfelvétel 1999. VIII. 5. (PP és HGy).

Bőcs ref.

A templom tornyában 1772-ben két harang volt.

1. Mintegy 300 font tömegű.
2. Mintegy 100 font tömegű. Feltehetőleg még 1898-ban is megvolt, mivel akkor a legkisebb harangról azt jegyezték fel, hogy „felirata letöredezett, valószínűleg 1600-ban készült”.
További három harangról 1898-ban emlékeztek meg:
3. Felirata: „Öntette a bőcsi reform egyház. Öntötte Walser Ferenc Pesten 1871”.
4. Feliratai: „Öntette 1795 ik esztendőben a bőcsi ref. ecclesia”. „Fusa sub Rosalia Iüstel Agriae”.¹⁹
5. Felirata a felső kerületen: „Öntött engem Egerben Bernecker Mátyás”. Az oldalán: „K. Bőcsi Gyűker József. Öntette fl. esp. Futó Sámuel predicator alatt 1846”.²⁰
Három harangja volt 1931-ben is a templomnak. Ezek egyikét – egy fa jármon függőt – minden bizonnyal az 5. jelzetűt – a második világháború során rekvirálták el.
6. Feliratai: „FELEJTHETETLEN FÉRJE ÉS BERTALAN FIA EMLÉKÉRE ÖNTETTE A BŐCSI REF. EGYHÁZNAK ÖZV. NAGY DÁNIELNÉ SZÜLKISS JULIANNA AZ URNAK 1927. ESZTENDEJÉBEN”. „ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ BUDAPESTEN”. „SIRALMAMAT VIGSÁGRA FORDITOTTAD, LEOLDOZTAD GYÁSZRUHÁMAT, KÖRÜL ÖVEZTÉL ÖRÖMMEL, HOGY ZENGJEM NEKED ÉS EL NE HALLGASSAM FELŐLED A DICSÉRETET, URAM ÉN

¹⁹ Öntetett Rosalia Jüstel alatt Egerben. – Rosalia Jüstel a műhely tulajdonosa volt, de nem volt mester.

²⁰ K. Bőcsi = külsőbőcsi.

ISTENEM ÖRÖKKÉ DICSŐITLEK TÉGED. ZSOLT. XXX. 12–13.” Átmérő: 110,3 cm, 698 kg.

7. Harangművek R. T. Budapest. 1923. 4502. sz. Felirata: „ÖNTETTE A BŐCSI REF.EGYHÁZ 1923-BAN”. Átmérő: 88,5 cm.
8. Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE A BŐCSI REFORMÁTUS EGYHÁZ RÉSZÉRE RÁCZ LIDIA ÉS FIA BUKSZÁR BARNABÁS ADO-MÁNYÁBÓL, ÉS A GYÜLEKEZET TAGJAINAK ADAKOZÁSÁBÓL KÉSZÜLT 1959-BEN. ÖNTÖTTE DUCSÁK ISTVÁN HARANGÖNTŐ MESTER ŐRSZENTMIKLÓSON 1959-BEN”. Átmérő: 74 cm, 220 kg.
Rk. Can. vis. (Hernádnémeti) 1772. VII. 22.; Adalékok 1898.; Szlezák napló V. 45.; Kérdőív 1931. I. 9., 1958. VI. 11.; Helyszíni adatfelvétel 1959. X. 5. (PP); Várady 1989. 63.; Szőnyi Tamás ref. lelkész tájékoztatása 2009. III. 30.

Cigánd rk. harangláb

1. Felirata az oldalán: „HISZEK EGY ISTENBEN, HISZEK EGY HAZÁBAN / HISZEK EGY ISTENI ÖRÖK IGAZSÁGBAN / HISZEK MAGYAR-ORSZÁG FELTÁMADÁSÁBAN”. A pártán: „ÖNTÖTTÉK SELTEN-HOFER FRIGYES FIAI M. KIR. UDVARI SZÁLLÍTÓK HARANGÖNTŐ GYÁRÁBAN. SOPRON. 1939”. Dombormű: Szent István király. Fején korona, vállán palást, jobb kezében jogar, balban országalma, bal oldalán kard. Átmérő: 52,5 cm.
Helyszíni adatfelvétel 2000. (PR).

Cigánd ref.

1782-ben fa tornya volt a templomnak két haranggal.

1. A nagyobbik felirata: „*In honorem Dei fudit me Georg Vierd in Eperjes H Ao Dni 1646*”.²¹
2. A kisebbiké: „*Vocem tuam audiui tremui Domine Ao 1759*”.²²
1898-ban is két harangja volt, de csak az egyik adatait jegyezték fel (a másik talán még a fentiek egyike volt).
3. Felirata: „*László Lajos öntötte Kis Gejőczben Oláh József, Bodnár István gondnoksága idejében*”. Sorsa ismeretlen.
1931-ben már csak egy harangját jelenttették.
4. Egry Ferenc, Kisgejőc, 1909. 650 kg. Vagy elpusztult 1937 előtt, vagy elrekvirálták a második világháború idején, mert 1958-ban is csak egy harang volt, mégpedig az alábbi 5. jelzetű.
5. Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTÉK / A CIGÁNDI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG HÍVEI / AZ URNAK 1937 ESZTENDEJÉBEN / ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ / MA-

²¹ Isten tiszteletére Georg Wierd öntött engem Eperjesen 1645 esztendejében. – Valószínűleg nem Georg, hanem Georgius és a H betű téves leolvasás.

²² Hallottam a hangodat és megrettentem Uram. 1759. évben.

GYARORSZÁG ARANYKOSZORÚS MESTERE BUDAPESTEN”. Dombormű: kehely babérkoszorúban. Körülötte felirat: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE HIVOGATNI / ÖNTETTÉK A CIGÁNDI REF. GYÜLEKEZET / TAGJAI AZ URNAK 1974. ÉVÉBEN / GOMBOS LAJOS ÓRBOTTYÁNI HARANGÖNTŐVEL”. Dombormű: kehely babérkoszorúban. Átmérő: 104 cm, 1015,1 kg.

Conscriptio 1782. II. 13.; Adalékok 1898.; Kérdőív 1931. I. 22., 1958. VI. 14.; Szlezák napló 1937. 100.; Helyszíni adatfelvétel 2000. (PR).

Cséke (lásd Lácacséke)

Csobaj rk.

Egyetlen harangja van.

1. Felirata: „ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ BUDAPESTEN 1927-BEN”. A másik oldalán: „AVE MARIA”.²³ A palást felső részén angyalfejes díszítés van, a palást közepén dombormű: Szűz Mária. Átmérő: 45,7 cm. Helyszíni adatfelvétel 2006. VIII. 8. (MM).

Csobaj ref.

A templom tornyában 1749-ben egy harang volt, amelyet zombori Tarczali János öntetett. Ez 1833 előtt tönkre mehetett, mert ekkor két újat szereztek be:

1. Feliratai: „A csobaji reformata szent ekklesia részére Kassán MDCCCXXXIII ik esztendő Jun XXII én”. „Halandó élni tanulj”. „Siratom ki született” / „Fusa sum per Jacobum VISZNER”.²⁴ Feltehetően megrepedt 1932-ben.
2. Felirata: „A csobaji reform. sz. ecclesia részére Kassán 1833 ik eszt. augusztus 10^a id Jakabfahy András csináltatta.” Feltehetőleg az első világháború során hadi célokra rekvirálták.
3. Feliratai: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE KÖZADAKOZÁSBÓL, 1933 KARÁCSONY”. „AZ ÉLŐKET HIVOGATOM, A HOLTAKAT ELSIRATOM”. „LÉGY HÍV MINDHALÁLIG”. „ÖNTÖTTE WALSER FERENC BUDAPESTEN”. Palástjának alsó és felső részén palmettás díszítés van. Átmérő: 90,3 cm, 411 kg.
4. Feliratai: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE KÖZADAKOZÁSBÓL. 1933 KARÁCSONY”. „JÖJJEK ÉNHOZZÁM MINDNYÁJAN. MÁTÉ EV. 11. R. 8. VERS”. „MINDEN LÉLEK DICSÉRJE AZ URAT. ZSOLT. 150. 6. VERS”. „ÖNTÖTTE WALSER FERENC BUDAPESTEN”. Palástjának alsó és felső részén palmettás díszítés van. Átmérő: 71,1 cm, 210 kg. Adalékok 1898.; Kérdőív 1931.; Helyszíni adatfelvétel 2006. VIII. 8. (MM).

²³ Üdvözlégy Mária.

²⁴ Jacobus Wieszner által öntettem. – Helyesen: Wieszner.

Dámóc rk. harangláb

1. Acélharang. Feliratai: „DIÓSGYŐR 1978”; „DÁMÓC / RÓMAI KATOLIKUS / KÁPOLNA”; „ÁLDLAK TÉGED ÖRÖKKÉ”. A másik oldalon: „16029”. Átmérő: 70,3 cm.
2. Feliratai: „HA ISTEN VELÜNK / KI ELLENÜNK”. „ÖNTETTE IFJ GRÓF MAILÁTH JÓZSEF AZ URNAK 1932. ESZTENDEJÉBEN / SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ MAGYARORSZÁG ARANYKOSZORÚS MESTERE ÁLTAL BUDAPESTEN”. Dombormű: koronás magyar címer két angyallal. Átmérő: 49,5 cm. Helyszíni adatfelvétel 2000. (PR).

Dámóc gk.

Az egyháznak 1894-ig két XVII. századi harangja volt, amely egy két oszlopból álló lábra volt felfüggesztve.

1. Felirata: „IN HONOREM DEI FVDIT ME GEORGIUS WIERD IN ESPERIES 1651”.²⁵ Kb. 200 font. 1921-ben megrepedt. „Cseh harang”-nak nevezték, azzal a hiedelemmel, hogy „amikor a csehek itt jártak, nagyon régen, akkor hozták ide”.
2. Felirata: „SOLI DEO GLORIA A. D. 1616”.²⁶ 25 font. Az első világháború során hadi célra rekvirálták.
A további harangok sora:
3. Novotny Antal, Temesvár. 1894. 436 kg. Ára. 589,03 korona. Az első világháború során hadi célra rekvirálták.
4. Felirata az oldalán: „VILÁG MEGVÁLTÓJA, KÖNYÖRÜLJ RAJTUNK”. A pártán: „A DÁMÓCI GÖR.KATH. HÍVEK KEGYES ADOMÁNYÁBÓL ÁLLÍTTATOTT FEL. / ÖNTÖTTÉK SELTENHOFER FRIGYES FIAI HARANGÖNTŐ GYÁRÁBAN, SOPRONBAN 1923. 4135. SZ.”. Dombormű: Krisztus a kereszten. Átmérő: 84 cm.
5. Seltenhofer Frigyes fiai, Sopron. 1923. 4136. sz. 147 kg. A második világháború során, 1944-ben hadi célokra rekvirálták.
6. Seltenhofer Frigyes fiai, Sopron. 1923. 4213. sz. Átmérő: 54 cm, 81 kg. 1955-ben megrepedt.
7. Feliratai: „ÚJRAÖNTETTÉK A DÁMÓCI GÖR. KAT. HÍVEK / AZ ÚRNAK 1957. ÉVÉBEN”. „ÖNTÖTTE SZLEZÁK RÁFAEL ÁLLAMI V. BUDAPESTEN”. Dombormű: Szűz Mária a gyermek Jézussal. Átmérő: 55 cm. Sátoraljai Állami Levéltár. Hist. Fasc. 181 no 72.; Leltár 1853, 1895, 1901.; Seltenhofer jegyzék 3.; Kérdőív 1965. II. 19.; Helyszíni adatfelvétel 2000. (PR).

²⁵ Lásd a 21. jegyzetet.

²⁶ Egyedül Istené a dicsőség. Az Úrnak 1616. évében.

Erdőbénye rk.

Két harangja volt az egyháznak 1749-ben, amelyet 1721-ben vettek Bodrogkeresztúron, részben az egyház, részben a hívek pénzén.

- 1–2. Együttesen kb. 40 fontot nyomtak. Megvoltak 1772-ben is, de 1814-ben már mások voltak helyettük.
3. 113 1/3 font. Fizettek érte 162 rajnai forintot és 27 dénárt (87 forintot és 27 dénárt az egyház, 75 forintot a hívek). Kevéssel 1772 előtt szerezték be. 1814-ben még megvolt.
Utóbbi mellett 1814-ben még két harang volt:
4. 650 font.
5. Öntetett 1814-ben. 265 font.
Újabb harangok:
6. Seltenhofer Frigyes fiai, Sopron. 1904. Feltehetőleg elrekvirálták az első világháború során.
7. Feliratai: „SZENT GYÖRGY TISZTELETÉRE ...”,²⁷ „ÖNTÖTTÉK SELTENHOFER FRIGYES FIAI CS. ÉS M. KIR.UDVARI HARANGÖNTŐK SOPRONBAN. 1904”. „1848. SZ.”. Dombormű: Sárkányölő Szent György. Átmérő: 66,3 cm.²⁸
8. Seltenhofer Frigyes fiai, Sopron. 1907. 43 kg. Feltehetőleg hadi célokra rekvirálták a második világháború során.
9. Felirata az egyik oldalán: „NE FELEDKEZZÉL EL SZEGÉNY MAGYAROKRÓL / ISTEN DICSŐSÉGÉRE / A VILÁGHÁBORÚBAN ELVITT HARANG HELYÉRE / ÖNTETTÉK AZ AMERIKÁBAN ÉLŐ TESTVÉREK / ÉS AZ ERDŐBÉNYEI ROM. KATH. HÍVEK 1925 ÉVBEN.” A másikon: „ECCLESIA HARANGMŰVEK ÖNTÖTT ENGEM / F.W. RINCKER ÁLTAL BUDAPESTEN / 5302”. Dombormű: ülő Szűz Mária a kis Jézussal. Átmérő: 98,8 cm.
10. Felirata az egyik oldalon: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÉS SZENT JÓZSEF TISZTELETÉRE / AZ IGEN NEHÉZ ÉVEKBEN ÖNTETTÉK / BÁLINT JÓZSEF, BÚZA BÉLA, GAÁL JÓZSEF, HORVÁTH LÁSZLÓ, HEGEDŰS ANDRÁSNÉ ÉS / AZ ERDŐBÉNYEI HÍVEK AJÁNDÉKÁBÓL 1993 ÉVBEN GOMBOS LAJOS HARANGÖNTŐ MESTERREL ŐRBOITYÁNBAN”. Dombormű a másik oldalon: álló Szűz Mária, karján Jézussal. Átmérő: 87,2 cm.
Can. vis. 1749, 1772. VIII. 8., 1814. IX. 23.; Seltenhofer reklámfüzet 47, 49.; Helyszíni adatfelvétel 2000. (PR).

Erdőbénye ref.

Az egyháznak 1782-ben két harangja függött egy haranglábon.

²⁷ A felirat további része a rossz hozzáférhetőség miatt nem volt leolvasható.

²⁸ A 6. jelzetű haranggal együtt 510 kg-t nyomott.

- 1–2. „egyiket nem régen vették, a másikat tsináltatta Szilágyi Mihály”. Sorsuk ismeretlen; talán tűzvészben pusztultak el, mert 1799-ben két új harangot öntettek:
3. Feltehetőleg Ignatz Lecherer és Paul Schmitz, Eperjes. 1799. Feltehetőleg „újraöntetett” 1845-ben. (Lásd az 5. jelzetű harang feliratát.)
4. Felirata: „*Fudit me Ign Lecherer et Paul Schmitz Eperjes 1799*”.²⁹ 1903. május 19-én tűzvészben pusztult el.
További harangok:
5. Felirata: „*Elsőbb. önt. t. 1799 évb. Az E. Bényei Helv. V.-u Sz. Egyház Köz. Költs-en Szjy János és Dersáncki András kitűnő segedelmekkel Nsos Szirmay Ödön fő és Ns Oláh Pál algondnokok alatt.*”³⁰ *Újraöntetett 1845 be Baerneker öntött engem Egerbe.*” 1903. május 19-i tűzvészben elpusztult.
6. Egry Ferenc, Kisgejőc. 1903. Ma már nincs meg; feltehetőleg 1949 előtt pusztult el.
7. Feltehetőleg Egry Ferenc, Kisgejőc. 1903. Az első világháború idején hadi célokra rekvirálták.
8. Acélharang. Feliratai: „AZ 1914–18 VILÁGHÁBORÚBAN / A HAZÁNAK ADOTT HARANG HELYETT / ÖNTETTE AZBEY (HRBEY) GYULA ÉS NEJE HOLTSUK HELÉN.” A másik oldalon: „DIÓSGYŐR 1920”. Átmérő: 81,3 cm.
9. Felirata az egyik oldalon: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE / ÖNTETTE AZ ERDŐ-BÉNYEI REF. GYÜLEKEZET / AZ ÚRNAK 1949 ÉVÉBEN / ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ / MAGYARORSZÁG ARANYKOSZORÚS MESTERE BUDAPESTEN”. A másik oldalon: „ÁLDJAD ÉN LELKEM AZ URAT !” A pártán „5101 SZ.” Dombormű: kehely búzakoszorúban. Átmérő: 99,6 cm.
Conscriptio 1782. VI. 13.; Adalékok 1898.; Kérdőív 1931. II. 15., 1958. VI. 10.; Helyszíni adatfelvétel 2000. IV. 10. (PP és PR).

Erdőbörvati rk.

1. Felirata a felső kerületen: „IN HONOREM DEI FVDIT ME GEORGIUS WIERD IN EPPERIES ANNO DOMINI M DC LIII”.³¹ Domborművek a paláston szimmetrikus elosztásban: a négy evangélista mellképe. Alattuk feliratok: „S MATHEIS EVN:”. „S MARCVS EVN:”. „S LVCHAS EVN:”. „S IOHANNIS EVN:”.³² Átmérő: 76,4 cm (1. kép).
2. Harangművek R. T., Budapest. 1923. 4569 sz. Átmérő: 41,3 cm.
Kérdőív 1982.; Helyszíni adatfelvétel 1984. VIII. 15. (PP). Irodalom: Patay P. 1989. 34. 29. t. 4., 30. t. 1., 70. t. 3.

²⁹ Ignatz Lecherer és Paul Schmitz öntött engem. Eperjes 1799.

³⁰ Az erdőbényei Helvét vallású Szent Egyház. Nsos = nagyságos, Ns = nemes. – Feltehetőleg a 3. jelzetű harang feliratát másolták át.

³¹ L. a 21. jegyzetet.

³² Evn = evangélista.

1. kép. Georgius Wierd eperjesi mester 1653-ban öntött harangjának koronája emberfej alakú fülekekkel. Erdőhorváti rk.

Erdőhorváti ref.

1711-ben az egyházi épületekkel együtt a harangokat is konfiskálták (így a rk. templom ma is meglévő 1. jelzetű harangját is) és átadták a katolikusoknak. 1790-ben a kisebbik visszaadatott. Sorsa ismeretlen. Addig „Ha ... jelt akarnak adni az Isteni tiszteletre, kiabálják vagy hirdetéssel jelentik az órát a gyerekek”.

1. Feliratai: „Öntötte Ns László Sándor Kis Gejőczbe 1845 Nro 283”. „Az erdőhorváti Ref Ecla Tulajdon Költségén öntette”. Feltehetőleg hadi célra rekvirálták az első világháború során.
2. Felirata az oldalán: „ÚJRA ÖNTETETT / AZ ERDŐHORVÁTI EV. REF. NEMES EGYHÁZ KÖLTSÉGÉN, MELYHEZ NS SAJGÓ ZSIGMOND / ÉS NEJE TÓTH ZSUZSANNA 100 FRT-TAL JÁRULT / ÚJRA ÖNTÖTTE WALSER FERENC BUDAPESTEN 1890. 1870 SZ.” Dombormű: koronás magyar címer. Átmérő: 93,1 cm, kb. 490 kg.
3. Harangművek R. T., Budapest. 1923. Felirata: „Kitárva az Isten háza / Halljátok a harangszót / Jertek hívek dicséjétek / Az egy Örökkévalót.” Kb. 120 kg. 1960-ban megrepedt.
4. Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE KÉSZÍTETTÉK AZ ERDŐHORVÁTI / REFORMÁTUS EGYHÁZHÍVEK ÁLDOZATKÉSZSÉGÉBŐL / ÖNTÖTTE DUCSÁK ISTVÁN HARANGÖNTŐ MESTER ÓRSZENTMIKLÓSON 1960-BAN.” Másik oldalon kehely. Átmérő: 65,3 cm. Conscriptio 1782. VI. 12.; Adalékok 1898; Kérdőív 1958. VI. 1.; Helyszíni adatfelvétel és a kurátor szóbeli közlése 2000. IV. 11. (PP és PR).

Erdőhorváti gk.

1. Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE / ÖNTETTÉK / AZARI JÓZSEF ÉS NEJE NOVÁK MÁRIA / TÖBB HÍVŐVEL EGYÜTT / 1912 ÉVBEN”. Átmérő: 79,8 cm.
2. Feliratai: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE AZ ERDŐHORVÁTI GÖR. KATH. HITKÖZSÉG KÖZADOMÁNYA”. Másik oldalon négyzetes emblémában: „SELTENHOFER FRIGYES FIAI / SOPRON / 1924”. Alatta a paláston: „4271 SZ.”. Átmérő: 50,1 cm.
Helyszíni adatfelvétel 2000. IV. 11. (PP és PR).

Erdőhorváti temető, fa állvány

1. Felirat és évszám nélkül. Koronája nyeltes. Régi fa jármon függ. Átmérő: 27,2 cm.
Helyszíni adatfelvétel 2000. IV. 11. (PP és PR).³³

Felsőberecki rk.

Eredetileg a katolikusoknak egy harangjuk volt, amely a reformátusokkal közös haranglábon függött. Ezt az első világháború során hadi célokra rekvirálták. A háború után a görög katolikusokkal közösen öntettek egy újat. 1959-ben átvitték az akkor épült rk. templom tornyába.

1. Harangművek R. T., Budapest. 1926. 5601 sz. Felirata: „SZENT IMRE HERCEG TISZTELETÉRE / ÖNTETTÉK A FELSŐBERECKI R.K. ÉS G.K. hívek 1926”. Átmérő: 55 cm.
1962-ben vagy 1963-ban egy másik harangot is kaptak Mátraházáról.
2. Felirata az egyik oldalán: „HISZEK EGY ISTENBEN, HISZEK EGY HAZÁBAN. / HISZEK EGY ISTENI ÖRÖK IGAZSÁGBAN; / HISZEK MAGYARORSZÁG FELTÁMADÁSÁBAN. AMEN.” A másik oldalon: „A SZANATÓRIUM ÉS GYÖNGYÖS ÁLDOZATKÉSZSÉGÉBŐL 1933 / ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ / MAGYARORSZÁG ARANYKOSZORÚS MESTERE BUDAPESTEN.” Dombormű: koronás magyar címer. Átmérő: 58,3 cm.
Helyszíni adatfelvétel és Tóth református kurátor szóbeli közlése 1993. V. 24. (PP), illetve 2000. (PR).

Felsőberecki ref.

A türelmi rendelet előtt is volt egy harangja az egyháznak, amely egy „haranglábotskán” függött és amelyet a katolikusok is használtak.

³³ A temesvári Novotny Antal cég a reklámfüzete szerint még 1900 előtt leszállított Erdőhorváti egyik egyháznak egy 51 kg-os harangot. Ilyen harangot sem Erdőhorvátiban, sem a környékén nem találtunk.

1. Kb. 200 font.
Helyére idővel egy másik került.
2. Felirata mindössze: „ANO 1786”. Átmérő: 34,9 cm.
Az első világháborúig egy, a katolikusokkal közös, 1914-ben épült haranglábban függött. Mellőle a katolikusok harangját a háború alatt elrekvirálták. Ezért előbbi, mivel nekik templomuk nem volt, közösen használták. 1968-ban a reformátusok a haranglábbat lebontották és a harangot a templom tornyába vitték át, az alábbi újonnan öntöttel együtt.
3. Ducsák István, Őrszentmiklós. 1968. Átmérő: 72 cm. Megrepedt, „átöntötték”.
4. Felirata: „KÉSZÜLT ISTEN DICSŐSÉGÉRE / A FELSŐBERECKI GYÜLEKEZET / TAGJAINAK ÁLDOZATKÉSZSÉGÉBŐL 1968-BAN / ÚJRAÖNTÖTTE GOMBOS LAJOS HARANGÖNTŐ / MESTER ŐRBOTTYÁNBAN 1994 ÉVBEN”. A másik oldalán: „DICSŐÍTÉSÉTEK VELEM AZ URAT / MAGASZTALJÁTOK EGYÜTT AZ Ő NEVÉT / ZSOLT. 34: 4.” Átmérő: 72 cm.
Rk. Can. Vis. (Sátoraljaújhely) 1782. VIII. 16.; Kérdőív 1931. I. 10, 1958. VI. 12.; Helyszíni adatfelvétel és Tóth kurátor szóbeli közlése 1993. V. 24. (PP), 2000. (PR).

Felsőberecki gk. harangláb

A római katolikusokkal közösen 1926-ban öntettek egy harangot, amely a közös rk.-ref. haranglábban függött. Ezt, amikor a rk. templom felépült, odavitték át (L. Felsőberecki rk.). 1968-ban azután ők mguk is öntettek egyet egy időben a reformátusokkal.

1. Felirata: „ÖNTETTE A FELSŐBERECKI / GÖRÖGKATOLIKUS EGYHÁZ DUCSÁK ISTVÁN HARANGÖNTŐ / MESTERREL ŐRSZENTMIKLÓSON 1968 ÉVBEN”. Átmérő: 64,2 cm.
Tóth református kurátor szóbeli közlése 1993. V. 24.; Helyszíni adatfelvétel 2000. (PR).

Felsőregmec ref.

Az Árpád-kori műemlék templom régi harangjai:

1. 1735-ben szerezte a gyülekezet. Megrepedt még a XVIII. század végén. (L. 2. jelzetű harang.)
2. Felirata: „Anno Domini 1735 ecclesia reformata Regmeciensis curavit ruptam ladem Anno Domini 1793 in majorem formam refudi curavit ecclesia”.³⁴ Feltehetőleg hadi célokra rekvirálták az első világháború során.
Jelenlegi hrangok:
3. Feliratai: „KÖJI COMÁROMI LÁSZLÓ KIRÁLYI TANÁCSOS / ABAÚJ-TORNA VÁRMEGYE ALISPÁNJA / AZ ABAÚJI HELV. HITV. EGY-

³⁴ Az Úrnak 1735. évében a regmeci reformált egyház a törött művet az Úrnak 1793. évében nagyobb alakban újjáöntetni gondoskodott az egyház.

HÁZMEGYE GONDNOKA / MINT ORSZÁGOS MŰEMLÉK IRÁNTI
HAZAFIAS KEGYELETBŐL / AJÁNDÉKOZTA E HARANGOT /
WALSER FERENCZ BUDAPESTEN ÉS HERZ ZSIGMOND
MISKOLCON 1899”. A pártán: „MINDEN LÉLEK DICSÉRJE AZ URAT.
ZSOLT. 50. E 6.”. A másik oldalon: „1797 SZ.” Dombormű: koronás magyar
címer. Átmérő: 66,9 cm.

4. Felirata: „AZ 1914–18 ÉVI VILÁGHÁBORÚBA ELVITT HARANG
HELYÉBE / E HARCBA ELESETT HŐS FIAINAK EMLÉKÉRE / A
FELSŐREGMECI REF. EGYHÁZ HÍVEI 1937 / ÖNTÖTTE SZLEZÁK
RÁFAEL HARANGÖNTŐ MESTER BUDAPESTEN”. Dombormű: kehely.
Átmérő: 54,4 cm.
Adalékok 1898; Kérdőív 1931. I. 15., 1958. VI. 12.; Helyszíni adatfelvétel 2000.
IV. 12. (PP és PR), 2006. XI. 7. (MM).

Felsőregmec, Mátyásháza gk. harangláb

A kihalófélben lévő településnek közel kétszáz éve egyetlen harangja:

1. Felirata: „A MÁTYÁSHÁZIAK ÖNTETTÉK N.S. LÁSZLÓ ISTVÁN ÁL-
TAL 1821”. Átmérő: 35,5 cm (2. kép).
Helyszíni adatfelvétel 2000. IV. 1. (PP és PR), 2007. XI. 7. (MM).

2. kép. A Kisgejőcön működött harangöntő dinasztiát alapító nemes László István
fabarangja 1821-ből.

Felsőregmec, Mátyásháza gk. harangláb

Fülkeháza gk.

1. Harangművek R. T., Budapest. 1922. 4156 sz. Átmérő: 74 cm.
2. Felirata: „IN HONOREM DEI FVDIT ME MATHIAS VLRICH IN EPPERIES 1661”.³⁵ Koronájának fülei női fejet utánoznak. A felirat alatt dús leveles díszítés látható. Átmérő: 55 cm.
3. Harangművek R. T., Budapest. 1922. 4157 sz. Átmérő: 46 cm.
Helyszíni adatfelvétel 1982. XI. 3. (PP és KL). Irodalom: Patay P. 1989. 36. 3. t. 3., 73. t. 1.

Füzér rk.

A XVIII. század folyamán a templom tornyában csak egy harang függött:

1. Feliratai: „*Verbum Dni manet in aeternum*”; „*Rudolph Binger me fecit Aº D 1596*”.³⁶ Kb. 300 font. Füzérradványban szentelték fel 1769-ben.³⁷ 1807-ben már két másik is volt mellette:
2. Eperjesen öntetett 1791-ben. 1805. júl. 5-én szentelték fel Szűz Mária tiszteletére. 155 ½ font. Sorsa ismeretlen.
3. Nincs adat róla.³⁸
4. Feliratai: „1854 LÁSZLÓ TESTVÉREK ÖNTÖTTÉK KIS GEJŐCZBEN”. „IX PIUS PÁPA CLAVUM ECCL TENENTE / REGNI SCEPTRUM SERVANTE / FABRI EPPO EXISTENTE / PAR FÜZERIENSEM / FATALA INCENDIUM EXUREXI”. „SIT NOMEN DNI BENEDICTUM”.³⁹ A palást felső részén a László testvérek harangjaira jellemző virágfüzér díszítés látható. A Sit nomen ... felirat mellett feszület. Átmérő: 70 cm.
5. Felirata: „LUKÁCS GÁBOR / ÉS NEJE TÓTH MÁRIA / FÜZÉRI LAKOSOK ADAKOZÁSÁBÓL / ÖNTÖTTE 1924 ÉVBEN WALSER FERENCZ BUDAPESTEN”. Átmérő: 45 cm.
Can. vis. 1759. X. 17. (Füzérradvány), 1769. VIII. 27., 1807. II. 21.; Helyszíni adatfelvétel 2006. XI. 7. (MM).

³⁵ Isten tiszteletére Mathias Ulrich öntötte Eperjesen.

³⁶ Az Úrnak ígéje megmarad mindörökké. Rudolf Binger készítette engem az Úrnak 1596. évében.

³⁷ Az 1759. évi füzérradványi Canonica visitatio szerint az öntés éve 1569. Ez téves, Rudolf Binger ugyanis a XVI. század végén működött, 1595-ben a szatmári Érdengelegen (Dindești, Románia), 1597-ben a felvidéki Krasznahorka (Krasná Horka, Szlovákia) számára öntött harangot. L. Patay 1989. 78., *Spiritus* 200.

³⁸ A Seltenhofer cég 1904-ben (vagy 1901 és 1903 között) leszállított Füzérnek egy 39 kg-os harangot. Nem állapítható meg, hogy az anya-, vagy valamelyik leányegyház számára. L. Seltenhofer reklámfüzet 47.

³⁹ Amidőn IX. Pius pápa tartotta az egyház kulcsát, szolgált a királyság jogával, Fabri püspöksége idején a füzéri parochia végzetes tűzvészéből felkeltem. Az Úr neve legyen áldott.

Füzér ref.

Feltehető, hogy a filiális gyülekezetnek a jelenlegin kívül más harangja nem volt.

1. Felirata: „A FÜZÉRI REFORMATA SZ EKLESIA MAGA / KÖLTSÉGÉN ÖNTETTE 1796”. Átmérő: 43,5 cm. A felső kerületen lévő – a füzérradványiéval azonos – díszítés alapján erdélyi (rettegi vagy tasnádi) vándorló mester munkája.
Kérdőív 1931. I. 28., 1958. VII. 1.; Helyszíni adatfelvétel 1993. V. 25., 1996. IV. 17. (PP).

Füzérkajata ref.

Az alábbi harangjairól van tudomásunk:

1. 1876-ban megrepedt.
2. 1773-ban öntetett Eperjesen. Az 1. jelzetű haragnál kisebb volt. 1898-ban még a toronyban volt; feltehető, hogy hadi célokra rekvirálták az első világháború során.
3. Felirata téglalakú, kiemelkedő emblémában folyóírással betűkkel. „LÁSZLÓ FERENCZ / UNG-KIS-GEJŐCZBEN / 1875”. Átmérő: 63,1 cm.
4. Feliratai: „A FÜZÉRKAJATAI HÍVEK ÁLDOZATKÉSZSÉGÉBŐL AZ 1928. ÉVBEN”. „HARANGMŰVEK R.T. ÖNTÖTT ENGEM PETERNELL ÉS KULHANEK ÁLTAL. PESTERZSÉBET 6015 SZ.”. Átmérő: 83,7 cm.
Adalékok 1898; Kérdőív 1931. I. 20, 1958. VII. 26.; Helyszíni adatfelvétel 1999. VIII. 5. (PP és HGy).

Füzérkomlós rk.

Az újabban épült templom harangja korábban egy haranglábon függött.

1. Feliratai: „FUSA SUM PER CHRISTIANUM LEBRECHT CASSOVIAE 180.”.⁴⁰ A másik oldalon: „KOMLOSS”. Dombormű: álló Szűz Mária a kis Jézussal. Átmérő: 37,5 cm.
Helyszíni adatfelvétel 2006. XI. 7. (MM).

Füzérkomlós ref.

1. Feliratai: „ÉL AZ ISTEN”. A palást másik oldalán: „FÜZÉRKOMLÓS / 1928 / ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ MESTER BUDA-PESTEN”. Dombormű: kehely. Átmérő: 70 cm, 184 kg.
2. Felirata: „ÖNTÖTTE EGRY FERENC KISGEJŐCZBEN 1905”. Átmérő: 57 cm, 102 kg.
Kérdőív 1931. I. 11., 1958. VI. 14.; Várady 1989. 99.; Helyszíni adatfelvétel 2007. VIII. 1. (MM).

⁴⁰ Christian Lebrecht által öntettem Kassán 180x. Az évszám utolsó számjegye hibás öntés következtében nem olvasható.

Füzérradvány rk.

1759-ben a templom tornyában egy közepes nagyságú meg nem szentelt harang függött. Az adatait nem ismerjük.

1. Felirata: „ÖNTETETT SCHMITZ PÁL EMLÉKEZETRE HÁLAELÉNYBŐL MAGA KÖLTSÉGÉVEL / CSINÁLTA BORAY ISTVÁN” (sic !). Dombormű: Szent István felajánlja a koronát Szűz Máriának. Átmérő: 88 cm. Helyszíni adatfelvétel 2006. XI. 7. (MM).

Füzérradvány ref.

Az egyháznak 1759-ben a templom kapuja előtt egy oszlopon egy nagyobb méretű harangja volt. Adatai ismeretlenek. 1898-ban is csak egy, mégpedig az alábbi:

1. Felirata: „A RATVÁNYI REFORMATA SZ EKLÉSIA MAGA KÖLTSEGEN ÖNTETTE 1796”. A felső kerületen lévő, a füzéri ref. templomával azonos díszítése alapján erdélyi (rettegi vagy tasnádi) vándorló mester munkája.⁴¹ Átmérő: 44,8 cm. Ára: 86 rénus (rajnai) forint volt.
Újabb harangok:
2. Szlezák László, Budapest. 1926. Megrepedt 1952-ben.
3. Felirata: „ÖNTETTE A FÜZÉRRADVÁNYI SZÜLETÉSŰ, AMERIKAI LAKOS G.DEMETER JÓZSEF ÉS NEJE DANYI HERMINA CSALÁDJÁVAL A FÜZÉRRADVÁNYI REFORMÁTUS EGYHÁZNAK ISTEN DICSŐSÉGÉRE 1926-BAN. ÚJJÁÖNTETETT 1953-BAN BUDAPESTEN SZLEZÁK RÁFAEL HARANGÖNTŐ ÁLLAMOSÍTOTT HARANGÖNTŐDÉJÉBEN A HÍVEK ÁLDOZATKÉSZSÉGÉBŐL. NEM AZÉ AKI AKARJA, SEM NEM AZÉ AKI FUT, HANEM A KÖNYÖRÜLŐ ISTENÉ. ROMA 9: 16.” Átmérő: 70,6 cm.
Rk. Can. vis. 1759. X. 17.; Adalékok 1898.; Kérdőív 1931. I. 16., 1958. VI. 14.; Várady 1989. 100.; Helyszíni adatfelvétel 1993. V. 25. (PP).

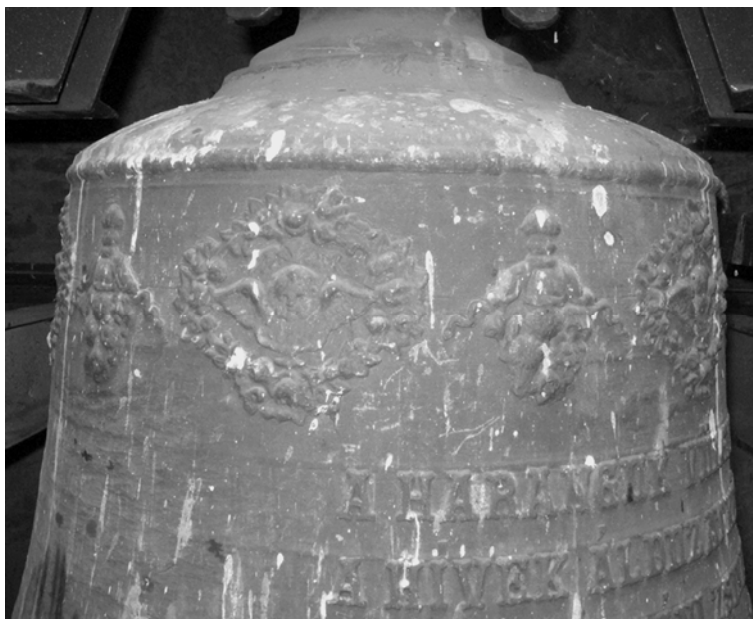
Gesztely rk.

1. Felirata: „A II. VILÁGHÁBORÚ / AZ ELVITT HARANG HELYÉRE ÉS A HÁBORÚBAN / ELESETTEK EMLÉKÉRE ÖNTÖTTÉK / GESZTELYI RK. HÍVEK AZ ÚRNAK 1949. ÉVÉBEN / ÖNTÖTTE SZLEZÁK RÁFAEL RÁKOSPALOTÁN”. Dombormű a palást felső részén: napba öltözött Nagyasszony. Átmérő: 60 cm (3. kép).
2. Feliratai: „A HARANGOK VÖLGYE SZÁMÁRA / A HÍVEK ÁLDOZATKÉSZSÉGÉBŐL / A II. VATIKÁNI ZSINAT IDEJÉN / A GESZTELYI EGYHÁZKÖZSÉG / ÚJJÁÖNTETTE DUCSÁK ISTVÁN / HARANGÖNTŐVEL 1964-BEN.” A másik oldalon: „MAGYAROK NAGYASSZONYA / KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK / AZ ÉLŐKET HÍVOM / A

⁴¹ Az Adalékok tévesen „Gejőci”-ben öntöttek említi, a kérdőívekre adott válaszok viszont „tasnádi harangöntő” munkájának.

HALOTTAKAT ELSIRATOM / A VILLÁMOK EREJÉT ELT/ÖRÖM/”⁴²
 Dombormű: felhőkön trónoló, lábát holdsarlóra helyező, koronát viselő Szűz
 Mária; egyik kezében jogart tart, a másik karján a gyermek Jézust. Az egyéb díszí-
 tések megegyeznek a Szlezák László által használtakkal: a palást felső részén
 széttárt szárnyú angyal és virágcsokor váltakozik, az alsó részén szájában babér-
 koszorút tartó madár és virágcsokor váltakozva alkot díszítménysort. Átmérő:
 98 cm.

Helyszíni adatfelvétel 2006. VII. 31. (MM).

3. kép. Részlet Szlezák Ráfael által Rákospalotán 1949-ben öntött harangról.
 Gesztely, rk.

Gesztely ref.

Harangjainak egész soráról vannak adataink, de kérdés, hogy hiánytalanul, vagy sem.

1. A leírás szerint „1716-ban, Sallai István prédikátor idejében ... öntetett Rozsnyón Noák György⁴³ harangöntő által egy 224 font súlyú harang 223 forint és 58 pénzért. Elhasadt 1796 Jun 2. hetében.” Még 1772-ben is egyedül lógott egy fa haranglábon.

⁴² A rossz megközelítési lehetőségek miatt a felirat utolsó betűi nem voltak kibetűzhetőek; a kiegészítés azonban bizonyára helyes.

⁴³ Helyesen Novák, vagy Nováki.

2. Felirata a felső kerületen: „*Fusa sub Rosalia Justel anno 1796*”.⁴⁴ A pártáján: „*Venite et intrate in domum domini altissimi. Laudate et orate cum unanimissimi voco*”.⁴⁵ 207 font. 1857 elején, még tél idején elhasadt.
Megjegyzendő: Rómer Flóris 1862-ben, a Nógrád megyei Ecseg katolikus templomának tornyában látott egy teljesen azonos, de „Geszteli reformata ecclesia” szavakkal kiegészített feliratú harangot, amely azonban csak mintegy 50 fontot nyomott. Ott 1814-ben szentelték fel.⁴⁶ Lehetséges tehát, hogy 1796-ban két harangot is öntöttek Egerben Gesztely számára, de a kisebbik valamilyen oknál fogva mégsem került oda.
3. Feliratai: „*Ezen harangot öntettük három testvérek Ns Turotzi Istv neje Tsörge Julianna Ns Turotzi János neje Szabó Borbála Ns Vékeji Bertalan neje Turotzi Julianna 1857 május 23*”. A másik oldalon: „*Öntötte Korrents Márk Egerben*”. 140 font. Sorsa ismeretlen. Lehetséges, hogy hadi célra rekvirálták az első világháború során.
4. Feliratai: „*Öntetett a gesztelyi reformata egyház tagjainak kegyes adományából 1862dik évben*”. „*Öntötte Schaudt András és fia Sándor Pesten 1862*”. 1898-ban ez volt a nagy harang. Sorsa ismeretlen. Lehetséges, hogy hadi célra rekvirálták az első világháború során.
5. Felirata az oldalán: „EZT A HARANGOT MI A GESZTELYI EVANGÉLIUM SZERINT REFORMÁLT EGYHÁZKÖZSÉGNEK EZ IDŐBEN ÉLT TAGJAI KÖZADAKOZÁSBÓL ÖNTETTÜK AZ 1901 ÉVBEN 1900 ÉVBEN ÉPÜLT TEMPLOMUNK ÜNNEPÉLYES FELAVATÁSÁNAK ÖRÖM- ÉS HÁLAÜNNEPÉRE. URAM ! VEDD TÓLÜNK KEDVESEN.” A pártán: „JÖJJETEK KERESZTÉNEK A FELSÉGES ÚR HAJLÉKÁBA S IMÁDJÁTOK ÖT A KI LÉLEK A LÉLEKBEN ÉS IMÁDSÁGBAN” „1566 SZ.” A felső kerületen: „SELTENHOFER FRIGYES FIAI CS. ÉS M.K. HARANGÖNTŐK SOPRONBAN”. Neve: Etelka. Átmérő, 113,2 cm, 803 kg.
6. Seltenhofer Frigyes fiai, Sopron. 1925. 435 kg. A második világháború során aknatalálat érte és összetört.
7. Seltenhofer Frigyes fiai, Sopron. 1925. 226 kg. Feltehetőleg hadi célra rekvirálták a második világháború során.
8. Felirata az egyik oldalán: „TÖRT HARANGUNK ÚJRA ÉPÜL, / HANGJÁN A SOK NÉP EGYBEGYÜL, / TÖRT SZÍVEKET HÍV A HARANG, / MEGÚJÍTTJA AZ ÉGI HANG.” A másik oldalon: „EZT A HARANGOT 1959 ÉVBEN A GESZTELYI REF. EGYHÁZ TAGJAI ÚJRA ÖNTETTÉK MERT AZ 1944-ES HÁBORÚBAN AKNATALÁLAT ÉRTE AZT A HARANGOT, AMELYET 1925-BEN ÖNTETETT A GYÜLEKEZET AZ 1917-BEN ELVITT HARANG HELYÉBE”; „ÖNTÖTTE SZLEZÁK RÁFAEL BUDAPESTEN”.⁴⁷ Átmérő: 91 cm.
„A régi község ... földrengés és földszakadás következtében összedőlt, részben elsüllyedt. A falu lakosai még most is azt hiszik, hogy a falu elsüllyedt templom-

⁴⁴ L. a 19. jegyzetet.

⁴⁵ Jertek és menjetek be a legmagasabb Úr házába. Dicsérjétek és imádjátok leglelkesebb hanggal.

⁴⁶ Patay 1958. 152. 45. j.

⁴⁷ A mester utolsó munkája volt. A harangszentelés napján a ravatalon feküdt.

mának harangja az évnek ama napján, amikor a szerencsétlenség történt, megkondul” jegyezték fel 1900 körül.

Rk. Can. vis. (Hernádnémeti) 1772. VII. 27.; Adalékok 1898.; Borovszky é. n. 77.; Seltenhofer reklámfüzet 45.; Kérdőív 1931. I. 7., 1958. VI. 11.; Várady 1989. 105.; Helyszíni adatfelvétel 1992. III. 26. (PP).

Girincs rk.

Két harangja volt az egyháznak már 1749-ben is. 1772-ben ugyancsak kettő a templom fa tornyában függött:

- 1–2. Közepes nagyságúak. A mennybement Száz tiszteletére lettek felszentelve. Kettő volt 1808-ban is, de most már szilárd anyagból készült tornya volt a templomnak. Ennek két csekélyebb súlyú harangját 1805. szeptember 19-én szentelte fel Szabó András kassai püspök. Ezek:
3. A nagyobbikat paduai Szent Antal,
4. a kisebbiket az Üdvözítő nevelője, Szent József tiszteletére.
5. Felirata: „HARANGMŰVEK R. T. ÖNTÖTT ENGEM PETERNELL ÉS KULHANEK ÁLTAL PESTERZSÉBETEN” 1928. Átmérő: 78,5 cm.
6. Hönig Frigyes, Arad. 1905. Átmérő: 61 cm.
7. Acélharang. Diósgyőr. 1921. Átmérő: 50,5 cm, 65 kg.
Can. vis. 1749., 1772. VII. 24.; 1801; Mészáros 1967. 158.; Kérdőív 1982.; Helyszíni adatfelvétel 1975. X. 5. (PP).

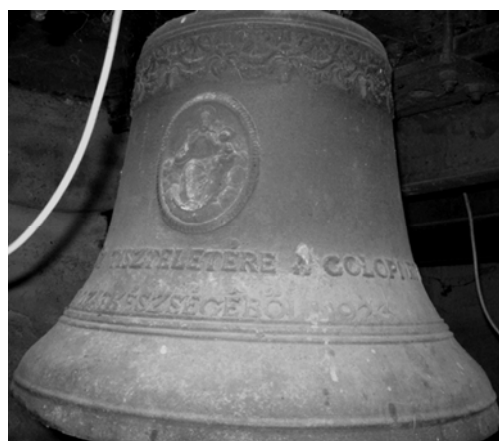
Golop rk.

Az újabb keletű templom jelenlegi harangjai:

1. Felirata: „GOLOPI KATOLIKA KÖZSÉGNEK KOLTSÉGÉVEL ONTETT 1807 / ÖNTÖTTE KRISTIAN LEBRECHT KASSÁN”. A harang hatfűlű

4. kép. Kristian Lebrecht kassai harangöntő 1807. évi harangja.
Golop rk.

5. kép. Felhőn trónoló Szűz Mária domborműve F. W. Rincker által (Harangművek R. T.) 1923-ban öntött harangon.
Golop rk.

koronával van a járomra rögzítve; a füleken emberfejek. Átmérő: 48,8 cm (4. kép).

2. Felirata: „A BOLDOGSÁGOS SZENT SZŰZ TISZTELETÉRE A GOLOPI RÓM. KATH. HÍVEK ÁLDOZATKÉSZSÉGÉBŐL”. A paláston: „A 1923 D / HARANGMŰVEK R. T. ÖNTÖTT ENGEM / BUDAPESTEN F.W. RINCKER ÁLTAL / N° 4592”. Dombormű: felhőkön trónoló, lábát holdsarlóra helyező, koronát viselő Szűz Mária. Egyik kezében jogart tart, a másik karján a gyermek Jézus. Átmérő: 43,8 cm (5. kép).

Helyszíni adatfelvétel 2006. VIII. 1. (MM).

Golop ref.

Csak az első világháború óta meglévő harangjairól van adatunk.

1. Az egyik oldalán a Vay család címerének két oldalán bevéssett folyóírással betűkből álló felirat: „ILL DO COL – LAD VAY / ECL REFOR – GOLOPIENSE / FUDI – CURAVIT”.⁴⁸ A másik oldalon kiöntött nagy betűkkel: SOLI DEO GLORIA / NON EST CURRENTIS NEQUE VOLENTIS / SED DEI MISERENTIS / VENI VENI SANCTE SPIRITUS / ANNO MDCCLXXIX”.⁴⁹ Nagyon szép munka. Átmérő: 68,1 cm.
2. Szlezák László, Budapest. 1923. Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÉS A VI-LÁGHÁBORÚBAN HŐSI HALÁLT HALT BENKE JÁNOS, KIS BÁLINT, NÉMETHY BERTALAN EGYHÁZTAGOK EMLÉKÉRE A HÁBORÚBAN ELVITT HARANG HELYETT ÖNTETTÉK A GOLOPI REF. EGYHÁZ HÍVEI 1923”. Átmérő: 57,3 cm, 974 kg. Szlezák napló III. 100.; Kérdőív 1931. I. 20., 1958. VI. 15.; Helyszíni adatfelvétel 1995. VIII. 25. (PP).

Hárombuda, Középbuda rk.

1. Felirata folyóírással betűkkel: „ÖNTÖTTÉK LÁSZLÓ LAJOS ÉS FERENC TESTVÉREK UNG-KIS-GEJŐCBEN 1871”.
2. Szlezák László, Budapest. 1932. Átmérő: 40,7 cm. Helyszíni adatfelvétel 1999. V. 31. (PP és LKK).

Hárombuda, Óbuda rk. harangláb

1. Felirata: „A / REGÉTZ ÓHUTAI / KÖZSÉG ÖNTETTE / TARNÓCZI JÓZSEF / GONDNOK ALATT 1857 ÖNTÖTTE LÁSZLÓ ALBERT KIS-GEJŐCBEN”. A másik oldalon: „1857”. Dombormű: kettős kereszt. Átmérő: 52,9 cm (6. kép).

⁴⁸ Feloldva: Illustrissimus dominus colonellus Ladislaus Vay Ecclesiae Reformatae Golopiense fudi curavit. – Nevezetes Vay László ezredes úr a golopi reformált egyház részére öntette.

⁴⁹ Egyedül Istené a dicsőség. Nem azé aki akarja, sem azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené. Jer, jer Szentlélek. 1774 évben.

6. kép. László Albert kisgyőci harangöntő 1857. évi harangja.
Hárombuda, Óbuda rk. harangláb

Helyszíni adatfelvétel 1999. V. 31. (PP és LKK), 2000. IV. 11. (PP és PR).

Hárombuda, Óbuda temető harangláb

1. Felirat és évszám nélkül. Átmérő: 30,6 cm.
Helyszíni adatfelvétel 1999. V. 31. (PP és LKK).

Hárombuda, Újbuda rk. harangláb

1. Felirata: „A REGÉCI UJHUTA RÓMAI KATHOLIKA ECLA ÖNTETTE JOHAN / ÚR ÉS HUBKA JOSEF KURAOR IDEJÉBEN / NS LÁSZLÓ SÁNDOR ÁLTAL 1834 / NRO 125” (sic!).⁵⁰ Átmérő: kb. 35 cm.
Helyszíni adatfelvétel 1963. VII. 25. (PP), 1999. V. 31. (PP és LKK).

Hervegkút rk.

A XVIII. század közepén telepített falu (eredeti nevén Trautsonsdorf) első harangja ma is megvan.

1. Felirata: „ME FECIT EPERIESINI SEBASTIAN LECHERER 1747”.⁵¹
Dombormű: férfi szent. Átmérő: 59,2 cm. Egy 1917-ben kelt feljegyzés szerint a „sárospataki vár” (azaz uradalom) ajándéka. Utóbb a helybeliek azt tartották,

⁵⁰ Kuraor = kurátor.

⁵¹ Sebastian Lecherer készített engem Eperjesen 1747.

hogy a regéci vár harangjainak egyike lett volna. Ez azonban a harang öntésének éve alapján nem állja meg a helyét.

Idővel lehetett a templomnak más harangja is, mert 1885 után „már csak 1 harang búsan kongott”. A következő évben pünkösöd harmadnapján két új harangot szenteltek:

2. Walser Ferenc, Budapest. 1886. 234 kg.
3. Walser Ferenc, Budapest. 1886. 60 kg. Mindkettőt hadi célokra rekvirálták 1917. IV. 10-én.
A háború után újakat rendeltek Cisz-akkordban.
4. Seltenhofer Frigyes fiai, Sopron. 1922. 3674 sz. Felirata: „*AVE MARIA*”;⁵² 182 kg. Cisz-hangú.
5. Seltenhofer Frigyes fiai, Sopron. 1922. 3675 sz. Felirata: „*SANCTE VENDELIN ORA PRO NOBIS*”;⁵³ 39 kg. A-hangú. Mindkettőt 1944-ben hadi célokra rekvirálták.
6. Szlezák László, Budapest. 1949. Átmérő: 83 cm.
7. Szlezák László, Budapest. 1949. Átmérő: 65,6 cm.
Historia Domus 1886. VI. 15., 1917. IV. 10., 1922. V. 8.; Helyszíni adatfelvétel 1963. VII. 27.; Frikker herceggúti születésű sárospataki rk. segédlelkész szóbeli közlése (1963).

Hernádkak rk. harangláb

1. Feliratai: Oldalán bevésve „SZ JÁNOS”. Másik oldalán bevésve „MÁTYUS JÁNOS / ÖNTETTE / HERNÁDKAKIAK R. K. RÉSZÉRE”, alatta kiöntve „ÖNTÖTTE WALSER FERENC / PESTEN 1872”. Átmérő: 56 cm.
2. Seltenhofer Frigyes fiai, Sopron. 1927. Átmérő: 44,5 cm.
Helyszíni adatfelvétel 1976. VIII. 8. (PP).

Hernádkak ref.

Az egyház 1807-ben két harangot készíttetett:

1. Felirata: „*A kaki Ref. Sz. Ekklesia maga költségén. Öntötte Kristian Lebrecht Kassán*”. 63 font. 1860-ban átöntették.
2. Kristian Lebrecht, Kassa. 1807. 10 font. 1860-ban átöntették. A két harang beszerzésének költségei: 'A két harang került 218 Rfr. Ezek le hozatala 3 Rfr. Ekkor tett útiköltség 7 Rfr. Összesen: 228 Rfr.'
Az „újjaöntött és nagyobbodott” harangok:
3. Korrentsch Márk, Eger. 1860. Feltehetőleg hadi célokra rekvirálták 1917-ben.
4. Felirata a felső kerületen: „ÖNTÖTTE KORRENTSCH MÁRK EGERBEN”, az oldalán: „A KAKI SZENT EKLESIA KÉSZÍTTETTE SAJÁT KÖLT-SÉGÉN 1860”. Átmérő: 47 cm.

⁵² Üdvözlégy Mária.

⁵³ Szent Vendel imádkozz érettünk.

5. Feliratai: „HA AZ Ő SZAVÁT HALLJÁTOK, MEG NE KEMÉNYÍTSETEK A TI SZÍVETEKET. ZSID. III. 15.”. „KÉSZÍTTETTE A HERNÁDKAKI REFORMÁTUS GYÜLEKEZET. ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ. 1938.” Átmérő: 82,5 cm, 290 kg.
6. Feliratai: „AZ ÚRNAK DICSŐSÉGÉT HIRDESSÉTEK, AMÍG ELJÖVEND”. „KÉSZÍTTETTE A HERNÁDKAKI REFORMÁTUS NŐ-EGYLET TAGJAINAK ÉS MÁS JÓKEDVŰ ADAKOZÓKNAK ÁLDOZATKÉSZSÉGÉBŐL. ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ. 1938.” Átmérő: 70 cm, 183,5 kg.
A hernádkaki ref. egyház protokolluma 1802-től; Major Zoltán, A hernádkaki ref. egyház története. Kézirat a lelkési hivatalban; Szlezák napló 1938. 23–24.; Kérdőív 1958. VI. 15.; Helyszíni adatfelvétel 1976. VIII. 8. (PP).

Hernádnémeti rk.

A templom fa tornyában 1772-ben és 1808-ban is 2 harang függött:

1. Kb. 100 font, Szent Joachim,
2. kb. 70 font, Szent Anna tiszteletére szentelve.
1910-ben egy harangot szereztek be:
3. Seltenhofer Frigyes fiai, Sopron. 1910. 50 kg. Feltehetőleg hadi célokra rekvirálták az első világháború során.
4. Szlezák László, Budapest. 1939. Átmérő: 100 cm.
5. Harangművek R. T., Budapest. 1922. Átmérő: 58 cm.
Can. vis. 1772. VII. 22., 1808.; Seltenhofer reklámfüzet 51.; Helyszíni adatfelvétel 1976. VIII. 8. (PP).

Hernádnémeti ref.

A harangos sorát, ha nem is részletesen, de a XVIII. század első negyedétől kezdve ismerjük.

1. Szikszón öntetett 1728-ban. „Hibás szólásért 1731-ben ... becseréltetett”.
2. Buda, 1731.⁵⁴ 210 font. „60 forint toldásával” (ráfizetésével) az 1. jelzetű harangért vették. 1746-ban megvasadt.
3. Öntője ismeretlen. 1746. Legkésőbb 1779-ben hasadt el. Kb. 400 font.
4. 1772-ben volt egy másik harang is. Feltehetőleg 1795 előtt elhasadt. Kb. 300 font.
5. Justel József, Eger. 1779. Feltehetőleg hadi célokra rekvirálták az első világháború során.
6. Öntője ismeretlen. 1795. A Justel-féle haragnál kisebb. Feltehetőleg hadi célokra rekvirálták az első világháború során.
7. Felirata: „ÖNTETETT A HERNÁD-NÉMETI EV. REF. EGYHÁZ HÍVEINEK KÖLTSÉGÉN KÓNYA ANDRÁS LELKÉSZ, FÉSÜS FERENC ÉS

⁵⁴ Öntője Antoni Zechenter, vagy Joseph Steinstock volt.

BARTA DÁNIEL KÜLÖNÖS HOZZÁJÁRULÁSÁVAL 1895 ÉVBEN. ÖNTÖTTE ÉS FELSZERELTE THURY JÁNOS ÉS FIA BUDAPESTEN. 1895.” Átmérő: 94 cm, 495 kg. Gisz-hangú.

8. Öntője és az öntés éve ismeretlen. 1038 kg. A második világháború során hadi célokra rekvirálták.
9. Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE ! A II. VILÁGHÁBORÚBAN MARADT KEDVES NAGY HARANGUNK EMLÉKÉRE KÉSZITTETTÜK AZ ÚR-NAK 1957. ESZTENDEJÉBEN. A HERNÁDNÉMETI REF. GYÜLEKEZET. ÖNTÖTTE SZLEZÁK RÁFAEL ÁLLAMI VÁLLALAT BUDAPESTEN.” Átmérő: 81,5 cm. H-hangú.
10. Felirata: „ÁLDJAD ÉN LELKEM AZ URAT ÉS EL NE FELEDKEZZÉL SEMMI JÓTÉTEMÉNYÉRŐL. ZSOLT. 103.2. A HERNÁDNÉMETI REF. GYÜLEKEZET 1957. ÖNTÖTTE SZLEZÁK RÁFAEL ÁLLAMI VÁLLALAT BUDAPESTEN”. Átmérő: 66 cm. E két utóbbi harang öntéséhez 1955-ben 500 kg vörös- és sárgarezet gyűjtöttek az egyháztagok; az öntésük több mint 23 000 forintba került.
Rk. Can. Vis. (Hernádnémeti) 1772. VII. 22.; Leltár 1895.; Adalékok 1898.; Kérdőív 1931. I. 18., 1958. VI. 14.; Reformátusok Lapja 1957. V. 28.; Helyszíni adatfelvétel 1976. VIII. 8. (PP).

Hollóháza rk.

A legrégebb harang felszeretlenül a templomtérben található:

1. Felirat és évszám nélkül. Dombormű: álló alakos Szűz Mária, felső teste sugarakkal körülvéve; a palást másik oldalán két angyal tartotta magyar (kis) címer. A palást alsó részén szőlőből és búzából képzett díszítménysor, a felső részén nyitott szárnyú angyalok feje közé helyezett, ornamentikával kiegészített díszítménysor, virágfüzerekkel kiegészítve. A díszítés alapján megállapítható, hogy a harang a XIX. század végén készült. Átmérő: 27,5 cm.
A használatban lévő harangokat egy toronymagasságú, A alakú nyitott beton harangláb tartja.
2. Felirata: „AZ ÉLŐKET HÍVOM / A HOLTAKAT MEGSIRATOM / KÉSZÜLT AZ ÚR 1973. ÉVÉBEN / A HOLLÓHÁZI HÍVEK ADOMÁNYÁBÓL / GOMBOS LAJOS ŐRBOTTYÁNI HARANGÖNTŐDÉJÉBEN”. 332 kg.
3. Felirata: „KÉSZÜLT AZ ÚR 1980. ÉVÉBEN / A HOLLÓHÁZI IFJÚSÁG ADOMÁNYÁBÓL / GOMBOS LAJOS HARANGÖNTŐVEL ŐRBOTTYÁNBAN”. Dombormű: Szent Imre (álló alakos). 171 kg.
4. Nem volt megközelíthető. Schmutzer Antal gondnok szerint feltehető, hogy a már nem létező kápolna harangja volt.
Kérdőív 1982. IV. 2.; Helyszíni adatfelvétel 2007. VIII. 1. (MM és PP).

Hollóháza ref. fa harangláb

A meglévő két harangot Farkas Zoltán, az egyházközség gondnoka szerint Erdélyben öntötték az 1990-es években és az erdélyi reformátusok ajándékként kerültek a hollóházi reformátusok tulajdonába.

1. Felirat nélkül. Átmérő: 40,3 cm.
 2. Felirat nélkül. Átmérő: 33 cm.
- Helyszíni adatfelvétel 2007. VIII. 1. (MM és PP).

Karcsa rk. harangláb

1982-ben 3 harangot jelentettek (az adatok nem hitelesek):

- a) Átmérő: 55 cm.
- b) Egry Ferenc, Budapest. Átmérő: 50 cm.
- c) 1901. Átmérő: 20 cm.

A helyszíni bejáráskor a két oszlopos, szokatlanul magas haranglábbon függő két harang megközelíthetetlen volt. Egy felszeretlen harmadik a gondnoknál volt.

3. Felirat és évszám nélkül. Átmérő: 24 cm, m: 18 cm. Állítólag „Nyírtanyáról” került Karcsára.
- Kérdőív 1982.; Helyszíni adatfelvétel 1999. VIII. 6. (PP és HGy).

Karcsa ref.

1749-ben egy kis harangja volt az egyháznak. Feltehetőleg ez a „tsengettyü” volt 1782-ben egy haranglábbon.

1. Kb. 25 font. Sorsa ismeretlen. Legkésőbb az 1874. évi tűzvészben pusztulhatott el. Még 1898-ban is csak egy harangja volt az egyháznak:
2. László Lajos, Kisgejőc, kb. 100 font. Vagy elpusztult még 1902 előtt, vagy hadi célra rekvirálták az első világháború során.

A műemlék templomnak a XX. század végén megejtett restaurálása alkalmával a meglévő harangokat egy szokatlanul magas, oda nem illő vas haranglábra helyezték.⁵⁵

3. Szlezák Ráfael, Rákospalota. 1949. 206 kg. Felirata: „Isten dicsőségére öntette a karcsai szent gyülekezet az Úrnak 1949. esztendejében Veres Lajos lelkipásztor Ardó János gondnoksága idejében. Tebenned bízunk eleitől fogva.”
4. Feliratai: „A karcsai ev. ref. egyház hívei öntették T. Máté Gyula lelkipásztor idejében.” „László Sándor Kis Gejőczben 1902.”⁵⁶

⁵⁵ Bár a haranglábban vezet fel létra a harangokhoz, azok megközelítése igen veszélyes, ezért eltekintettünk ettől.

⁵⁶ Az 1933. évi kérdőívre adott válasz szerint az öntés éve 1896 lenne. Ez azonban nem valószínű, minthogy az Adalékok szerint az 1898-ban meglévő harangot László Lajos öntötte. (Feltehetőleg az 1874. évi tűzvészt követően. L. a 2. jelzetű harangot.)

Egy harangról szóló hiedelmet is feljegyeztek a XIX. század végén: „a hagyomány szerint egy értékes harangja volt, melyet 1680 táján a Tököli-féle felkelés-kor a kurucok rablása elől levettek és a Karcsa vizébe dobtak.”

Rk. Can. vis. (Pácin) 1749.; Conscriptio 1782. II. 27.; Adalékok 1898.; Kérdőív 1933. II. 12., 1958. VI. 14.; Várady 1989. 141.; Helyszíni adatfelvétel 1999. VIII. 6. (PP és HGy).

Karcsa, Becsked rk. harangláb

1. Szlezák László, Budapest. 1935. Átmérő: kb. 35 cm.
Kérdőív 1982.; Helyszíni adatfelvétel 2006. XI. 8. (PP és MM).⁵⁷

Károlyfalva rk.

Az alábbi harangokról van tudomásunk:

1. Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÉS A BOLDOGSÁGOS SZŰZ TISZTELETÉRE / ADOMÁNYOZTÁK A KÁROLYFALVAI ÉS AMERIKÁBAN ÉLŐ / KÁROLYFALVAI ROM. KATH. HÍVEK 1922”. A pártán: „SZŰZ MÁRIA ISTEN ANYJA KÖNYÖRÖGJ ÉRTÜNK. 4073 SZ.” A pártá másik oldalán: „ÖNTÖTTÉK SELTENHOFFER FRIGYES FIAI HARANGÖNTŐ GYÁRÁBAN SOPRONBAN”. Dombormű: Szűz Mária. 220 kg.
2. Seltenhofer Frigyes fiai, Sopron. 1922. 190 kg. Feltehetőleg hadi célokra rekvirálták a második világháború során.
3. Feliratai: „SUMPTIBUS ET PER USU KÁROLY FALVA 1795”. „FVSA SVM PER ROSALIA IÜSTEL AGRIAE”.⁵⁸ Dombormű: 1. Kereszt; 2. Nepomuki Szent János. A harang koronájának fülei emberfej alakúak. Átmérő: 42,5 cm.
4. Feliratai: „ENGEDJÉTEK HOZZÁM JÖNNI / A KISDEDEKET / KÁROLYFALVA 1935”. A másik oldalon: „EZ ÁLDOZAT TÖLÜNK, FOGADD EL ISTENÜNK. / ID. RAK MÁRTON ÉS NEJE HAUSER KATALIN / ÉS GYERMEKEIK: R. JÓZSEF, R. MAGDOLNA, / R. MÁRTON, R. RÓZA, R. IGNÁC, R. LAJOS. / ÖNTÖTTE SZLEZÁK RÁFAEL HARANGÖNTŐ MESTER BUDAPESTEN”. Átmérő: 39,1 cm.
Seltenhofer jegyzék 3.; Helyszíni adatfelvétel 2000. IV. 11. (PP és PR).

Karos rk. harangláb

Egyetlen harangja:

1. Felirata: „ÖNTÖTTÉK LÁSZLÓ SÁNDOR ÉS FIAI KISGEJŐCZBEN 1912.” Átmérő: 75,4 cm.
Helyszíni adatfelvétel 2000. (PR).

⁵⁷ Létra híján a harang nem volt megközelíthető.

⁵⁸ Károlyfalva költségén és használatára 1795.

Karos ref.

Az egyháznak a XVIII. század közepén egy kis harangja volt. A XIX. század elején is még csak egy, de később kettő. 1896-ban két újat öntettek:

1. Feliratai: „*Az 1896-ik ezredév emlékére / öntötte / a karosi ev. ref. egyház*”. A pártán: „*Öntötte a Budapesti Szivattyú és Gépgyár RT azelőtt Walser Ferenc*”. 345 kg. Feltehetőleg az első világháború idején hadi célokra rekvirálták.
2. Feliratai: „*AZ 1896-IK EZREDÉV EMLÉKÉRE / ÖNTETTE / A KAROSI EV. REF. EGYHÁZ*”. A pártán: „*ÖNTÖTTE A BUDAPESTI SZIVATTYÚ ÉS GÉPGYÁR R.T. AZELŐTT WALSER FERENC. 2330 SZ.*” Átmérő: 63,3 cm, 125 kg.
Újabb harang:
3. Feliratai: „*ISTEN SEGEDELMÉBŐL AZ Ó NAGY ÉS SZENT / NEVÉNEK IMÁDÁSÁRA ÉS DÍCSÉRETÉRE ÖNTETTÉK / A KAROSI REF. EGYHÁZ HÍVEI 1930*”. „*ÖNTÖTTE EGRY FERENC KISGEJŐCÖN 1930*”. Átmérő: 86,5 cm.
Rk. Can. vis. (Pácín) 1749.; Conscriptio 1782. II. 27.; Adalékok 1898.; Kérdőív 1958. VI. 12.; Helyszíni adatfelvétel 2000. (PR).

Kenézlő rk.

Az egyháznak a temesvári Novotny Antal cég még 1900 előtt három áttört palástú harangot szállított; összesen 608 kg-ot nyomtak. Sorsuk ismeretlen.

Mai harangok:

1. Feliratai: „*GEGOSSEN / VON / JOSEF PFUNDNER / WIEN*”.⁵⁹ A másik oldalon: „1928”. Alatta bevésve: „*VOCE MEA / AD DOMINUM CLAMAVI*”.⁶⁰ Átmérő: 71,5 cm.
2. Acélharang. Felirata: „*SZENT MIHÁLY TISZTELETÉRE / A KENÉZLŐI HÍVEK ADOMÁNYÁBÓL / KÉSZÜLT AZ ÚRNAK 1991. ÉVÉBEN*”. Átmérő: 63 cm. A harangot ezüstsínű festéssel lefestették.
Novotny reklámfüzet 50.; Helyszíni adatfelvétel 2001. (PR), 2006. XI. 6. (MM).

Kenézlő ref.

A XVIII. század óta – 1779-ben még egyetlen – meglévő harangja:

1. Felirata: „*T • N • V • KENIZLEI BAY LÁSZLÓ ÚR FELESEGÉVEL / T N IAKABFALVAI IAKABFALVI SUSA • / NA ASZONYAL ISTEN DÍTSO A KENIZLEI REF / EC HASZNARA ÖNTETTEK 1760 24 IUL P*”.⁶¹ Átmérő: 53,7 cm.
1898-ban volt mellette egy másik harang is:

⁵⁹ Josef Pfundner által öntetett. Wien.

⁶⁰ Szavammal az Úrhoz kiáltottam.

⁶¹ T N V = tekintetes nemzetes vitézlő. T N = tekintetes nemzetes.

2. Felirata: „*Szabó Karolina ajándéka s az egyház hívei önkéntes adakozásából öntette a kenézlői ref. egyház részére*”. Egyéb adatai ismeretlenek. Feltehetőleg hadi célokra rekviráltak az első világháború idején.
A másik mai harangja:
3. Feliratai: „ÖNTÖTTE EGRY FERENCZ KISGEJŐCZÖN 1928”. ÖNTETT ISTENNEK DICSŐSÉGÉRE / A KENÉZLŐI JÓKEDVÜ ADAKOZÓ LELKEK / KEGYES ADOMÁNYÁBÓL AZ 1928-IK ÉVBEN”. Átmérő: 86,7 cm.
Rk. Can. vis. (Zalkod) 1779. V. 25.; Conscriptio 1782. II. 16.; Adalékok 1898.; Kérdőív 1958. VI. 15.; Helyszíni adatfelvétel 1992. IV. 30. (PP).

Kenézlő gk.

1. Harangművek R. T., Budapest. 1922. Felirata: „DRÁGA MAGYAR HAZÁNK VÉDASSZONYÁNAK TISZTELETÉRE / KÉSZÍTETTÉK A KENÉZLŐI HÍVEK KÖZADAKOZÁSÁBÓL 1922”. Dombormű: Szűz Mária, karján a kis Jézus. Átmérő: 83,5 cm, 391 kg.
2. Acélharang. Felirata: „D.G. 1918”.⁶² Átmérő: 50,5 cm, 66 kg.
Mészáros 1960. 158.; Helyszíni adatfelvétel 2001. (PR), 2006. XI. 6. (MM).

Kesznyéten ref.

1760-ban két kis harang volt a templom fa tornyában:

1. Adatai ismeretlenek. Legkésőbb 1763-ban megrepedhetett.
2. Adatai ismeretlenek. Helyette 1802-ben újat öntettek.
További harangok sora:
3. Szudi Sámuel, Rozsnyó. 1763. 155 font. „... die 22 July hozatta ... az Ekklesia Szikszórol”. Ára 1 vonás forint / font. „A koronájáért és ütőjéért pedig 10 vonás forint”.
4. Felirata a felső kerületen: „GOS MICH IOHAN IUSTEL IN ERLAU 1802”.⁶³ A pártán: „: S: KESZNYÉTEMI REFORMAT. SZ EKLESIA MAGA KOLTSEGEN ONTETTE”.⁶⁴ Átmérő: 67,5 cm.
5. Feliratai: „*Gos mich Iohan Iustel in Erlau 1802*”; „*A S Kesznyétemi Szent Eklésia maga költségén öntette*”. Kb. 150 font. 1898-ban még megvolt. Feltehetőleg hadi célra rekviráltak az első világháború során.
6. Felirata a felső kerületen: „*A S. Kesznyétemi REF ECC RÉSZÉRE 1840*”. A pártán: „*Öntött engem BERNNEKER MÁTYÁS Egerben 1840*”; „*öntették Ns Turotzi István és Szabó Márton a magok költségén – 1840*”. Kis harang. 1898-ban még megvolt. Feltehetőleg hadi célra rekviráltak az első világháború során.
7. Seltenhofer Frigyes fiai, Sopron. 1922. 3871 sz. Felirata: „A VILÁGHÁBORÚ SIRALMAS IDEJÉN ÁGYÚNAK ELREKVIRÁLT TESTVÉREI HELYETT

⁶² D. G. = Diósgyőr.

⁶³ L. a 17. jegyzetet.

⁶⁴ S. Kesznyétemi = Sajókesznyétemi.

ÖNTETTE A KESZNYÉTENI KÖZBIRTOKOSSÁG ÉS REFORMÁTUS EGYHÁZ GAZDAGJA, SZEGÉNYE, FIATALJA, VÉNJE ISTEN DICSŐSÉGÉRE AZ ÚRNAK 1922-İK ESZTENDEJÉBEN. AZ ÉLŐKET HÍVÓGATOM, A HOLTAKAT ELSIRATOM! VAJHA NE LENNE PUSZTÁBA KIÁLTÓNAK SZAVA AZ ÉN HANGOM”. Átmérő: 101 cm, 573 kg.

Rk. Can. vis. (Girincs) 1772. VII. 24.; Dobai József: A Szent és Keresztyén Református Sajó Kesznyéteni Ekklesia Matrikuláris Könyve 1760. 6, 14. (AS. Kesznyétemi Rfta Nes Ekklesia Javainak Conscriptiója ... 1806-ban); A kesznyéteni ref. egyház ingatlan és ingó vagyonának összeírása (1867 után);⁶⁵ Adalékok 1898.; Seltenhofer jegyzék 2.; Kérdőív 1958. VI. 14.; Helyszíni adatfelvétel 1959. V. 19., 1975. X. 5. (PP).

Kiscséc rk.

Két harangja több mint száz éve van meg.⁶⁶

1. Feliratai: „RUPTA LICET FUERIM LIQUE FACTA / CANORE LAETIFICANS POPULUM / GLORIFICANS DEUM”. Apalást alsó részén: „ÖNTÖTTE ÉS FELSZERELTE THURY JÁNOS ÉS FIA FERENC BUDAPESTEN 1902 / 1518. SZ.” Dombormű: püspöki viseletben, pásztorbottal a kezében, felhőn álló szakállas férfi. A palást felső részén gazdag, a harangöntőre jellemző díszítés figyelhető meg: szárnyas angyal (puttó) fejből képzett díszítés, alatta virágfüzérék. Átmérő: 73,5 cm.

7. kép. Thury J. és fia 1885-ben öntött harangjának részlete. Kiscséc rk.

⁶⁵ Hálával emlékezem néhai Galuska Imre kesznyéteni ref. lelkészre, aki az idézett adatforrásokra felhívta a figyelmemet.

⁶⁶ A harangokat az adatfelvétel idején az új templom építése miatt egy közeli kertben őrizték.

2. Feliratai: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE / SZT. ISTVÁN TISZTELETÉRE ÖNTETTE / HUBERT ISTVÁN ÉS NEJE OROSZ JULIANA / 1885”. Lejebb: „ÖNTÖTTE ÉS FELSZERELTE THURY J ÉS FIA BUDAPESTEN 1885”. Dombormű: Szent István felajánlja a koronát Szűz Máriának. A palást felső részén a harangöntőre jellemző díszítés figyelhető meg: legfelül gyöngysornak nevezett díszítés található, alatta búza és szőlő kombinációjából képzett díszítéssor. A második felirat alatt szárnyas anyag (puttó) fejekből képzett díszítés; legalul virágfüzéreket találunk. Átmérő: 48 cm (7. kép).
Kérdőív 1982.; Helyszíni adatfelvétel 2006. VII. 31. (MM).

Kishuta rk.

1. Szlezák László, Budapest. 1922. Átmérő: 74 cm.
2. Ducsak István, Órszentmiklós. 1966. Átmérő: 47 cm.
Helyszíni adatfelvétel 1993. V. 25. (PP).

Kisrosvágy ref.

1782-ben az egyetlen harangja haranglábon függött:

1. Felirata: „SOLI DEO GLORIA 1617”.⁶⁷ Kb. 100 font.
Egy harangja volt 1898-ban is, de, hogy az a fenti volt-e, vagy már egy másik, nem tudni.
2. Feliratai: ISTEN DICSŐSÉGÉRE / ÖNTETTÉK / TÓTH FERENC ÉS NEJE CSEH ERZSÉBET / 1909”. „ÖNTÖTTE / HÖNIG FRIGYES / ARADON / 1909”. Átmérő: 88,2 cm, 342 ½ kg.
3. Feliratai: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE / ÉS A HÁBORÚBAN ELTÚNT / GÉZA FIUK EMLÉKÉRE / KÉSZÍTTETTÉK TÓTH JÁNOS ÉS NEJE SZAKÁCS ESZTER”. „ÖNTÖTTE 1924 ÉVBEN WALSER FERENC BUDAPESTEN”. Átmérő: 71,2 cm, 195 kg.
Conscriptio 1782. II. 28.; Kérdőív 1931. I. 16., 1958. VI. 17.; Helyszíni adatfelvétel 2000. (PR).

Kisrosvágy gk.

1. Feliratai: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE / ÖNTETTÉK ÖZVEGY ANTA-LÓCZY IZIDORNÉ / SZÜL. KRISZTEN ANGÉLA ÉS / KRISZTEN VIKTOR KISROZVÁGYI LAKOSON / SÁNDOR, MÁRIA, ALAJOS, JANKA EMLÉKÉRE 1927”. „ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ MAGYARORSZÁG ARANYKOSZORÚS MESTERE”. A másik oldalon: „VIHAR ELIBE SZENTELVE”. Utóbbi felirat fölött dombormű: Szent István felajánlja a koronát Szűz Máriának. (Mária trónon ül, ölében a kis

⁶⁷ L. a 26. jegyzetet.

Jézus. Előtte szakállas, glóriás férfi, aki fél térdre ereszkedve párnán koronát és országalmát nyújt feléje.) Átmérő: 46,4 cm.

2. Felirata: „A KIS ROZVÁGYI CATH ÉS GK HITŰ / ECCLA ÖNTETTE REZEGETI ANTAL / ÉS PETRO GYÖRGY KURATOROK ALATT 1834 NRO 134”. Dombormű: kettős kereszt. Átmérő: 37 cm. Az évszámból és a sorzámból következtetve a harangot László Sándor öntötte Kisgejőcön. Helyszíni adatfelvétel 2000. (PR), 2006. XI. 8. (MM).

Komlóska gk.

1. Felirata a felső kerületen: „ÖNTÖTTE EGRY FERENC KISGEJŐCÖN 1908”. Az oldalán: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE KÉSZÍTETTE / A KOMLÓSKAI G.K.EGYHÁZ 1908”. Átmérő: 91,8 cm.
2. Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE / MAGYAROK NAGYASSZONYA TISZTELETÉRE / KÉSZÍTETTÉK A KOMLÓSKAI HÍVEK 1948 ÉVBEN / KÉSZÍTETTE SZLEZÁK LÁSZLÓ MAGYARORSZÁG ARANYKOSZORÚS / HARANGÖNTŐ MESTERE 5080”. Átmérő: 66 cm.
3. Feliratai: „KOMLÓSKAI DOLGOZÓK BÉKEHARANGJA / 1948”. „DICSŐSÉG A MAGASSÁGBAN ISTENNEK / BÉKESSÉG A FÖLDÖN A JOÁKARATÚ EMBEREKNEK”; „SZLEZÁK LÁSZLÓ BUDAPEST 5092”. Átmérő: 50 cm.
A második világháború során két harangot rekviráltak.
Kérdőív 1982.; Helyszíni adatfelvétel 1999. V. 31. (LKK és PP).

Kovácsvágás ref.

Az egyháznak 1898-ban két harangja volt:

1. Feliratai: „A Kovács-Vágási Ref. Ecclesia öntette Ns László Sándor által R. Kis Gejőczen 1850”. „Nro 339 harang”. Feltehetően elrekvirálták az első világháború során.
2. Felirata a felső kerületen: „ÖNTÖTTE EGRY FERENCZ KIS GEÖCZBEN 1890”. A pártán: „NS. BODNÁR PÁL ÚR ÖNTETTE SAJÁT KÖLTSÉGEN A K. VÁGÁSI REF. EGYHÁZ RÉSZÉRE”. Átmérő: 44 cm.
Újabb harang:
3. Harangművek R. T., Budapest. 1923. 4570 sz. Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTE A KOVÁCSVÁGÁSI REFORMÁTUS EGYHÁZ 1923 ÉVBEN”. Átmérő: 69,4 cm, 195 kg.
Adalékok 1898.; Kérdőív 1931. I. 14., 1958. VII. 1.; Várady 1989. 163.; Helyszíni adatfelvétel 1999. VIII. 5. (PP és HGy).

Köröm rk.

Egy kis harangja volt az egyháznak 1769-ben és 1777-ben is, amely egy haranglábon függött:

1. Az angyalok királynője tiszteletére volt szentelve. Sorsa ismeretlen.
Meglévő harangok:
2. Seltenhofer Frigyes fiai, Sopron. 1909. Átmérő: 83 cm, 330 kg.
3. Acélharang. Diósgyőr. 1920. Átmérő: 66,5 cm.
4. Acélharang. Diósgyőr. 1920. Átmérő: 43,8 cm.
Can. vis. (Girincs) 1749., 1772. VII. 24.; Seltenhofer reklámfüzet 51.; Helyszíni adatfelvétel 1975. X. 5. (PP).

Lácacséke, Cséke gk.

1. Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE KÉSZÜLT / ... CSÉKI ADOMÁNYBÓL 1954-BEN / ... JUBILEUMI ÉVBEN / ... ÉS SZITÁS JÁNOS GONDNOK / SZLEZÁK RÁFAEL ÁLLAMOSÍTOTT VÁLLALAT RÁKOSPALOTÁN”,⁶⁸ Átmérő: 70 cm.
2. Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTÉK / A LÁCACSÉKEI ... 1950 / ÖNTÖTTE SZLEZÁK RÁFAEL B.PESTEN”. Átmérő: 37 cm.
Helyszíni adatfelvétel 2006. XI. 8. (MM).

Lácacséke, Lácá ref.

1782-ben egy harangláb állt 'egy igen régi harangotskával'. Újabb harangok:

1. Feliratai: „A LÁTZAI REFORMATÁNS ECLÁ ÖNTETTE NS LÁSZLÓ SÁNDOR ÁLTAL 1835 FEBR 2 DIK NAPJÁN”. A pártán: „NRO 136 harang”. Sorsa ismeretlen, lehetséges, hogy az első világháború idején hadi célokra rekvirálták.
2. Felirata: „Az ország fennállásának egy ezred év emlékére öntette Lácza ref hitközség László Lajos és László Sándor Kis Gejőcz 1896”. 395 kg. 1989-ben „újraöntetett”.
3. Feliratai: „AZ ÉLŐKET HIVOGATOM AZ ISTEN HÁZÁBA, A HOLTAKAT KISÉREM CSENDES SIRJÁBA”. A pártán: „ÖNTÖTTÉK SELTENHOFER FRIGYES FIAI HARANGÖNTŐ-GYÁRÁBAN SOPRONBAN. KÉSZÜLT A LÁCZAI REF. EGYHÁZ HÍVEINEK JÓSZÍVŰ ADAKÓZÁSÁBÓL 1925-BEN”. „4651 SZ.” Átmérő: 70,6 cm, 186 vagy 196 kg.
4. Felirata: „1896-BAN KISGEJŐCZÖN KÉSZÜLT HARANGOT / ÚJRAÖNTÖTTE A LÁCAI REF. EGYHÁZKÖZSÉG / GOMBOS LAJOS HARANGÖNTŐ MESTERREL / ŐRBOTTYÁNBAN 1989 ÉVBEN”. Dom-bormű: kehely. Átmérő: 87,5 cm.
Conscriptio 1782. III. 1.; Adalékok 1898.; Kérdőív 1931. III. 2., 1958. VI. 11.; Helyszíni adatfelvétel 2000. (PR). 2006. XI. 8. (MM).

⁶⁸ A megközelítési nehézségek miatt a harangok feliratait csak hiányosan lehetett leolvasni.

Lácacséke, Monyha rk. harangláb

Harangok 1982-ben:

1. Szlezák László, Budapest. 1931. Átmérő: kb. 60 cm.
2. Öntője és az öntés éve ismeretlen. Átmérő: kb. 20 cm.
2006-ban a harangláb üresen állt.
Kérdőív 1982.; Helyszíni adatfelvétel 2006. XI. 8. (PP és MM).

Lácacséke, Órhegy rk. harangláb

Harangok 1982-ben:

1. Feliratai: „EGY AZ ISTEN ... 1948”. „ÖNTÖTTE SZLEZÁK RÁFAEL RÁKOSPALOTÁN”. Átmérő: 52 cm. 2000-ben is megvolt.
2. Adatai ismeretlenek. Átmérő: kb. 20 cm. 2000-ben nem volt a haranglábbon.⁶⁹
Kérdőív 1982.; Helyszíni adatfelvétel 2000 (PR).

Lácacséke, Órhegyi rk. temető

Harang 2000-ben:

1. Felirata: „WALSER FERENC / RÉSZV. TÁRS. / BUDAPESTEN”. Átmérő: 24,5 cm.⁷⁰
Helyszíni adatfelvétel 2000. (PR).

Lácacséke, temető, harangláb (a műút mentén)

1. A tárcsás koronájú harang nem volt megközelíthető.
Helyszíni adatfelvétel 2006. XI. 8. (PP és MM).

Legyesbénye rk.

1. Felirata: „ÖNTETTE A LEGYES-BÉNYEI RÓM. ÉS GÖR. KAT HITKÖZSÉG 1903. ÉVBEN / ÖNTÖTTE NOVOTNY ANTAL TEMESVÁROTT 1901 SZ.” Átmérő: 73 cm.
2. Felirata: „SZENT IMRE TISZTELETÉRE / ÖNTETTE A LEGYES-BÉNYEI EGYHÁZKÖZSÉG / A HÁBORÚTÓL ÉS BORZALMAS KÖVETKEZMÉNYEITŐL] MENTS MEG ISTEN MINDET / ÉS ADD MEG NEKÜNK AZ IGAZI BÉKÉT / ÖNTÖTTE SZLEZÁK RÁFAEL RÁKOSPALOTÁN ...”.⁷¹ Átmérő: 48 cm.
Helyszíni adatfelvétel 2006. VIII. 7. (MM).

⁶⁹ Elképzelhető, hogy azonos azzal a haranggal, amely 2000-ben az órhegyi temető haranglábán lógott.

⁷⁰ L. a 69. jegyzetet.

⁷¹ A harang nehezen volt megközelíthető, a feliratának utolsó betűi nem voltak leolvashatók. A kiegészítés azonban bizonyára helyes.

Legyesbénye ref.

A XVIII. század végén egy kétoszlopos haranglábon egyetlen harang volt.

1. Feliratai a felső kerületen: „*Fusa sub Rosalia Justel*”.⁷² A palást közepén: „*A L Bényei Reformata Nemes Ekklesia öntette 1796*”. A palást alján: „*Venite Intra Domum Domini Altissimi*”.⁷³ Kb. 120 font. 1900-ban még megvolt.

Az egyház másik harangja:

2. Felirata: „*A legyes-bényei belv. hitv. egyháznak öntette Zalay István Pesten 1868*”.⁷⁴ 1900-ban még megvolt.
3. Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTÉK / A LEGYESBÉNYEI REFORMÁTUS EGYHÁZ HÍVEINEK KÖZADAKOZÁSÁBÓL / SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ ÁLTAL BUDAPESTEN 1922”. Dombormű: kehely. Átmérő: 58,2 cm, 99 kg.
4. Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTÉK / A LEGYESBÉNYEI REFORMÁTUS EGYHÁZ HÍVEINEK KÖZADAKOZÁSÁBÓL / SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ ÁLTAL BUDAPESTEN”. Dombormű: kehely. Átmérő: 50,5 cm, 65 kg.

A Legyesbényei Reformata Nemes Ekklesiának Protokolluma és Számadáskönyve. Kézirat a Lelkészi Hivatalban, 32.; Adalékok 1900. IV. 7.; Kérdőív 1958. VII. 3.; Várady 1989. 169.; Helyszíni adatfelvétel 2006. VIII. 7. (MM).

Legyesbénye gk. harangláb

Az első világháború során elrekvirált harang:

1. Novotny Antal, Temesvár. 1900 előtt. 90 kg. Palástja áttört.
Újabb harangok:
2. Feliratai: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE / A BUDAPESTI XXIV. EUCHARISZTIKUS VILÁGKONGRESSZUS ÉS / SZENT ISTVÁN KIRÁLY 900 ÉVES HALÁLÁNAK EMLÉKÉRE / ÖNTETTÉK A LEGYESBÉNYEI GÖRÖGKATOLIKUS HÍVEK / AZ ÚRNAK 1938-ÍK ESZTENDEJÉBEN / ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ MAGYARORSZÁG ARANYKOSZORÚS MESTERE BUDAPESTEN”. „HOL VAGY ISTVÁN KIRÁLY, TÉGED MAGYAR KÍVÁN”. Dombormű: a palást felső részén, mintegy díszítménysorként végigfut az eucharisztikus világkongresszus emblémája. Babérkoszorúban körirat: „XXIV CONGRESS EUCHARISTIC INTERNAT BUDAPEST 1938”. Az embléma belsejében kehely látható az eucharisztia ostyájával, mögötte a budapesti Lánchíd. Átmérő: 75,2 cm, 219 kg.
3. Szlezák László, Budapest. 1938. 108,8 kg. Feltehetőleg elrekvirálták a második világháború során.

Novotny reklámfüzet 53.; Szlezák napló 1938. 13.; Kérdőív 1965. I. 5.; Helyszíni adatfelvétel 2006. VIII. 7. (MM).

⁷² Öntetett Rosalia Justel alatt.

⁷³ Jöjjetek a legmagasabb Úr házába.

⁷⁴ Zalay István római katolikus volt.

Makkoshotyka rk. harangláb

A Meczner család egykori kriptájából kialakított kápolna melletti haranglábban függő két harang nem volt megközelíthető, csak a feliratuk volt részben leolvasható.

1. Feliratai: „ISTENNEK NAGOB B DICSŐSÉGÉRE SZENT ŐRZŐ ANGYALAINAK TISZTELETÉRE ...”.⁷⁵ „ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ BUDAPESTEN”. Díszítés a felső kerületen és a horony fölött: girland. Átmérő: kb. 60 cm.
2. Felirata mindössze: „1998”. Átmérő: kb. 40 cm.
Helyszíni adatfelvétel 2007. VIII. 31. (PEE és PP).

Makkoshotyka ref.

Az 1782. évi Conscriptio szerint a faluban egy harangláb állt.

1. „Függ róla egy harang 150 fontos. Igen szép Öntés. Egy kereszt, egy Krisztus a bélyege, jött által a Reformációval együtt, amint látszik”. Tehát minden bizonnyal középkori volt. Sorsa ismeretlen.
1931-ben, sőt 1944-ben és 1958-ban is csak egy harangja volt az egyháznak.
2. Feliratai: „ÖNTÖTTE EGRY FERENC KISGEJÖCZÖN 1914”. „ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTÉK A MAKKOSHOTYKAI EGYHÁZ BUZGÓ HÍVEI / MECZNER GYULA FŐGONDNOK / KÖRÖSSY GYÖRGY LELKÉSZ / ÉS IFJ. VITÁNYI ISTVÁN ALGONDNOK IDEJÉBEN 1914”.
Átmérő: 52,3 cm, 93 kg.
Újabb harang:
3. Acélharang. Felirata a pártán: „HA ISTEN VELÜNK KICSODA ELLENÜNK. ROM. VIII: 31 v.” A pártá másik oldalán: „ÖNTETTE ISTEN DICSŐSÉGÉRE / A MAKKOSHOTYKAI / REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG / AZ ÚRNAK 1966 ÉVÉBEN”. Átmérő: 96,4 cm.
Conscriptio 1782. VI. 11.; Kérdőív 1931. III. 1., 1944. III. 17., 1958. VI. 14.;
Helyszíni adatfelvétel 2000. IV. 11. (PP és PR).

Mád rk.

1749-ben egy fa haranglábban még csak egyetlen harang függött, viszont 1772-ben a templomnak már volt tornya és benne volt három harang. Róluk azt jegyezték fel, hogy azokat Zorger püspök szentelte fel 1728-ban (?). Mégpedig:

1. Kb. 1000 font, a Szentháromság tiszteletére,
2. kb. 300 font, Szent László tiszteletére,
3. kb. 100 font, Boldogságos Szűz Mária és Szent Erzsébet látogatása tiszteletére.
E harangok sorsa ismeretlen. A maiak:⁷⁶

⁷⁵ Szlezák László 1928-tól kezdve aranykoszorús mesternek nevezte magát; a harang tehát 1928 előtt készült.

⁷⁶ A harangok feliratai a rossz megközelítési lehetőségek miatt csak hiányosan voltak lejegyezhetők.

4. Szlezák László, Budapest. 1938. Felirata a palást egyik oldalán: „AZ EUCHARISZTIKUS ... / A SZENTHÁROMSÁG / SZENT ISTVÁN ... / ÖNTETTÉK ...”. A másik oldalán dombormű: felhőkön trónoló Szentháromság. Körülötte felirat: „IN HONOREM / SS. TRINITATIS”.⁷⁷ Átmérő: 111 cm.
5. Felirata: „S.STEPHANI REGIS ... 1891 ... BUDAPESTEN”. A palást felső részén Thúry János harangöntő munkáira jellemző díszítés figyelhető meg: szárnyas angyal (puttó) fejekből képzett díszítés, alatta virágfüzerek. Feltételezhető tehát, hogy ez a felirat olvasható a palást felső részén: „Öntötte és felszerelte Thúry János és fia Ferenc Budapesten 1891”. Átmérő: 68 cm.
6. A harmadik harang nem volt felmérhető, mert túlságosan magasan van elhelyezve. Kialakítását tekintve Gombos Lajos vagy Gombos Miklós munkája. Can. vis. 1749 (?), 1772, 1808 (?); Szlezák napló 1938. 144.; Helyszíni adatfelvétel 2006. VIII. 8. (MM).

Mád ref.

1622-ben két harangja volt az ekléziának. Közülük az „öreg harangot” 1662-ben „renoválták”. Hogy ez csak valamilyen a működtetésével kapcsolatos javítást, vagy pedig „újjaöntést” jelentett, nem tudjuk. Ezek a harangok még haranglábon lógtak, amely azonban 1725-ben leégett és a harangok is elpusztultak. 1779-ben is még harangláb volt, de 1826-ban már toronyban volt három harang:

1. Adatai nincsenek megemlítve.
2. Öntőmester ismeretlen. 1763. Kb. 200 font.
3. Öntőmester ismeretlen. 1772. Kb. 150 font.
A harangok 1852-ben újabb tűzvészben elpusztultak. Ezt követően az alábbiakról tudunk:
4. Mester ismeretlen. 1854. 833 font. „... az 1852 tűz által elolvad harang anyagából” öntetett. 1879-ben „újraöntötték”.
5. Mester ismeretlen. 1854. 1890-ben „újraöntötték”.
6. Feliratai: KŐSZEGI PÉTERTŐL AJÁNLOTT / DE A 852 TŰZ ÁLTAL ELOLVADT HARANG ANYAGÁBÓL / A MÁDI EV. REF. EGYHÁZ ÖNKÖLTSÉGÉN 3MAD ÍZBEN ÚJRAÖNTETETT / ENGEM 1879-BEN”. A felső kerületen: „ÚJRA ÖNTÖTT LÁSZLÓ LAJOS UNG MEGYE KIS GEJŐCZBEN”. A paláston: „AZ ÉLŐKET HÍVOM / AZ ISTEN HÁZÁBA / A HOLTAKAT KÍSÉREM / GYÁSZHANGGAL SÍRJÁBA / IMÁDJADHÁT EMBER / MÍG ÉLSZ ISTENEDET / HOGY MEGNYER AZ ÉGBEN / VÁRT ÜDVÖSSÉGEDET” (sic !). Átmérő: 95,5 cm, 832 font.
7. Feliratai: „Ezen harangot öntötte a szőlőműves társaság a ref. egyház javára 1880 dík év június 12-én”. „Gancz Bernát harangöntő Kassán”. 240 font. Feltehetőleg hadi célokra rekvirálták az első világháború során.

⁷⁷ A szentséges Szentháromság tiszteletére.

8. Feliratai: „Az 1854 évben öntött harang újraöntetett 1890 évben a hívek buzgóságából. Öntötte Walser Ferenc Buda Pesten 1890”. 282 kg. Feltehetőleg hadi célokra rekvirálták az első világháború során.
9. Feliratai: „HADBA VONULT HARANGJA HELYETT ISTEN DICSŐSÉGÉRE / KÖZADAKOZÁSBÓL ÖNTÖTTE A HEGYALJA MÁDI REF. EGYHÁZ / 1924 ÉVBEN / SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ ÁLTAL BUDAPESTEN”. „DICSŐSÉG ISTENNEK ... E FÖLDÖN / BÉKESSÉG ÉS AZ EMBEREKNEK JÓAKARAT”.⁷⁸ Átmérő: 78 cm, 264,5 kg.
10. Mester ismeretlen. 1939. 186 kg. Feltehetőleg hadi célokra rekvirálták a második világháború során.
11. Alumíniumbronz harang. Felirat nélkül. 1994-ben hozták Voronyezsből (Oroszország). Átmérő: 50,5 cm.
Rk. Can. vis. 1778. VIII. 3.; Adalékok 1898.; A község és az egyház történetét ismertető feljegyzések a lelkészi hivatalban (Mád város egykori szabályrendeletei). Utolsó lap XXX 76.; Szlezák napló III. 11.; Kérdőív 1931. IV. 10., 1958. VI. 15.; Helyszíni adatfelvétel 1999. V. 31. (PP és LKK).

Mátyásháza (lásd Felsőregmec, Mátyásháza)

Megyaszó rk.

A templom tornyában három harang függ:

1. Acélharang. Felirata: „EZ A HARANG ISTEN DICSŐSÉGÉRE SZÓLJON / KÉSZÜLT 1983”. Átmérő: 69 cm.
2. Acélharang. Felirat nélkül. Átmérő: 49,5 cm.
3. Felirata: „PLÉBÁNOS ÉS A MEGYASZÓI R.K.HIVEK ADOMÁNYA 1893 / ÖNTÖTTE WALSER FERENC BUDAPESTEN. 2160 SZ.” Dombormű: fél alakos Szent István protomartir.
Jelenleg a templomtérben fém állványon található, előbb 2003-ig a templommal szemben haranglábon függött.
4. Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE / SZENT ISTVÁN KIRÁLY TISZTELETÉRE / A MEGYASZÓI RÓM. KAT. ÚJTEMLOM RÉSZÉRE / ÖNTETTE V. ANTAL JÁNOS ÉS HITVESE ÖKRÖS REGINA / A HÁBORÚBAN ELTŰNT FELEJTHETETLEN JÓ FIUK ISTVÁN / IRÁNTI SZERETETÜK JELEÜL / ÚJTEMLOMNAK ÚJ HARANGJA A BÁNATOS SZÜLŐK VÍGASZTALÓJA”. A palást másik oldalán: „KÉSZÜLT / DR MADARÁSZ ISTVÁN / KASSAI MEGYÉSPÜSPÖK / GÁLL JÓZSEF / PLÉBÁNOS IDEJÉBEN / AZ ÚRNAK 1948. NAGYBOLDOGASSZONY ÉVÉBEN. / ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ MAGYARORSZÁG ARANYKOSZORÚS MESTERE BUDAPESTEN. 5012”. Átmérő: 66 cm.
Helyszíni adatfelvétel 2006. VII. 31. (MM).

⁷⁸ Bizonyára: „Dicsőség az Istennek a magasságban, a földön béke és az embereknek jóakarata.”

Megyaszó rk. temető fém harangláb

1. Felirat nélkül. Átmérő: 48 cm.
Helyszíni adatfelvétel 2006. VII. 31. (MM).

Megyaszó ref.

1. Feliratai: „A MEGYASZÓI REFORMÁTUS EGYHÁZ ISTEN DICSŐSÉGÉRE 1922”. „A 1922 D / HARANGMŰVEK R.T. ÖNTÖTT ENGEM / BUDAPESTEN F.W. RINCKER ÁLTAL / NO 4439”. Átmérő: 99 cm, 560 vagy 580 kg.
2. Felirata a felső kerületen: „GOSS MICH IOHANN. M. SCHNEIDER IN CASCHAU ANNO 1702”.⁷⁹ A palást oldalán bevésve: „IN HONOREM : S. S. TRINITATIS CAMPANA OPPIDI MEDGYASZO; DVCTOR IOH KIS”.⁸⁰ Átmérő: 74,5 cm, kb. 400 font (8. kép).
Kérdőív 1931. I. 25., 1958. VI. 20.;
Helyszíni adatfelvétel 1982. IV. 20.
(PP). Irodalom: Patay 1989. 40., 44. t.
1., 76. t. 2.

8. kép. Johann Michael Schneider
kassai mester 1702. évi harangja.
Megyaszó ref.

Megyaszó, Újharangod rk.

Az új templom első és egyetlen harangja:

⁷⁹ Johann Michael Schneider öntött engem Kassán az 1702 évben.

⁸⁰ A szentséges Szentháromság tiszteletére Megyaszó város harangja. Kis János előjáró.

9. kép. Seltenhofer Frigyes fiai által Sopronban 1909-ben öntött harang.
Megyaszó, Újharangod rk.

1. Felirata: „SELTENHOFER FRIGYES FIAI CS. ÉS M.K. UDVARI HARANGÖNTŐK SOPRONBAN 1909. 2444 SZ.” Dombormű: 1. feszület. 2. Mária a kis Jézussal. Fejükön korona, Mária kezében jogar. A harang palástjának felső részén neogótikus mérműves díszítménysor. Átmérő: 47,2 cm (9. kép). Kérdőív 1982.; Helyszíni adatfelvétel 2006. VII. 31. (MM).

Mezőzombor rk.

Egy harangjáról csak írott forrásból rendelkezünk adatokkal:

1. Szlezák László, Budapest. 1937. 333,5 kg. Feltételezhető, hogy a második világháború során hadi célokra rekvirálták.
2. Felirata: „SANCTA BARBARA / ORA PRO NOBIS / ÖNTÖTTE WALSER FERENC BUDAPESTEN 1889 / 1775 SZ.”⁸¹ Dombormű: álló alakos, kezében kelyhet tartó Szent Borbála. Átmérő: 65 cm.
3. Feliratai: „HA ISTEN VELÜNK, KI ELLENÜNK”; „A 1924 D / HARANGMŰVEK R.T. ÖNTÖTT ENGEM / BUDAPESTEN F.W. RINCKER ÁLTAL / N° 5159”. Dombormű: dicsfénnnyel övezett háromszögbe helyezett Isten szem. Átmérő: 46,5 cm. Szlezák napló 1937. 175.; Kérdőív 1982.; Helyszíni adatfelvétel 2006. VIII. 7. (MM).

⁸¹ Szent Borbála könyörögj érettünk.

Mezőzombor ref.

Az egyháznak 1912-ig csak egyetlen harangja volt:

1. Feliratai: „*Lectatur de illis út convenient ad Domum Iehova Anno 1787*”.⁸² „Vették az egyház tagjai 80 rénes forinton Eperjesen”. 34 kg. 1917. április 20-án hadi célokra rekvirálták.

További harangok:

2. Öntőmester ismeretlen. Kb. 25 kg.
3. Harangművek R. T., Budapest. 1927. 104 kg. E-hangú.

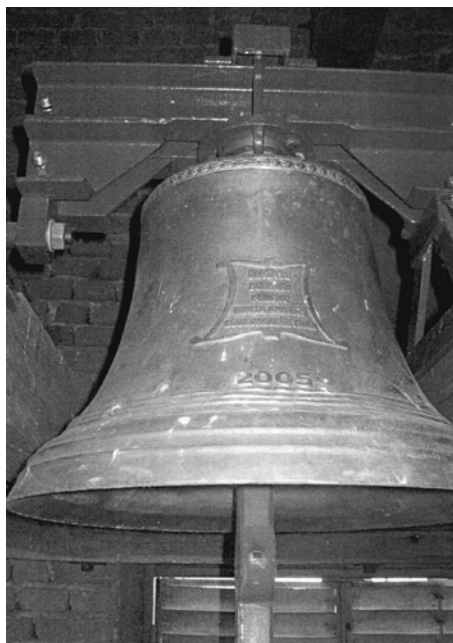
Utóbbiak 1944-ben, amikor a németek a templomot felrobbantották, megsemmisültek. Az újabb harangok 1950-ig egy haranglábban függtek, majd az új toronyban.

4. Acélharang. Diósgyőr. 1946. Felirata: „1944 NOVEMBER 22. LERONTÁSUNK GYÁSZNAPJA / 1946 OKTÓBER 31. ÚJJÁÉPÍTÉSÜNK ELSŐ ÖRÖMÜNNEPE MEZŐZOMBOR REF. EGYHÁZ”. Dombormű: két kehely. Átmérő: 76 cm. Még 2005 előtt megrepedt. Leszerelték és arany színű festékkel átfestve a szószék elé helyezték.

5. Felirata: „LÉGY ÉRCSZAVA A SZENTLÉLEKNEK / KI MINKET MEZŐZOMBORI REFORMÁTUSOKAT / EGYHÁZÉPÍTŐ TETTRE BUZDÍT / ÖNTÖTTE SZLEZÁK RÁFAEL RÁKOSPALOTÁN 1949”. Dombormű: a harang palástjának felső részén babérkoszorúba foglalt kelyhek és gyöngysorról lelógó füzérek alkotta díszítménysort találunk, a palást alsó részén palmettás díszítések láthatók. Átmérő: 70 cm. Az államtól ajándékba kapott ércből készült.

6. Felirata harang alakú emblémában: „ÖNTÖTTE / BORSODI / FERENC / BUKTA ANDRÁS / CSOKVAOMÁNYBAN”. Alatta: „2005”. A palást másik oldalán: „EGYEDÜL ISTENÉ A DICSŐSÉG”. Dombormű: kehely. Átmérő: 59,5 cm (10. kép).

Adalékok 1898.; Presbiteri jegyzőkönyv. I. 26, 52, 132, 136, II. 137.; Kérdőív 1930. XII. 28., 1958. VI. 18.; Helyszíni adatfelvétel 2006. VIII. 8.; Tóthné Hege-dűs Aranka ref. lelkész levele 2008. VIII. 26. illetve tájékoztatása távbeszélőn 2009. II. 16.

10. kép. Nem hivatásos harangöntők, Borsodi Ferenc és Bukta András harangja 2005-ből. Mezőzombor ref.

⁸² Olvastatnak azokról, hogy összegyűljenek Jehova házához.

Mezőzombor gk.

A németek 1944-ben a görög katolikus templomot is felrobbantották. Ennek ellenére a torony egyik harangja megmaradt:

1. Felirata: „ÖNTÖTTE EGRY FERENCZ KISGEJŐCZÖN 1910”. Átmérő: 45,2 cm.
Egy másik harang elpusztulhatott. Valószínűleg helyette lett öntve:
2. Feliratai: „MAGYAROK NAGYASSZONYA KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK / KÉSZÜLT 1948 MÁRIA-ÉV EMLÉKÉRE / A MEZŐZOMBORI EGYHÁZKÖZSÉG / ADOMÁNYÁBÓL / ÁRVAI JÓZSEF ESPERES-LELKÉSZ, STEFÁN JÁNOS ÉS / REMBECZKI ANDRÁS EGYHÁZGONDNOK IDEJÉBE”. „ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ MAGYARORSZÁG ARANYKOSZORÚS MESTERE BUDAPESTEN.” Átmérő: 77 cm.

Kérdőív 1982.; Helyszíni adatfelvétel 2006. (MM); Tóthné Hegedűs Aranka ref. lelkész tájékoztatása távbeszélőn 2009. II. 16.

Mikóháza ref.

A nemrég épült kis templom egyetlen harangja:

1. Felirata: „ÖNTÖTTE LÁSZLÓ LAJOS ÉS LÁSZLÓ SÁNDOR KIS GEJŐCZ-BEN 1900”. Minden szó kezdőbetűje nagyobb a többinél. Átmérő: 57,5 cm.
Helyszíni adatfelvétel 1999. VIII. 5. (PP és HGy).

Mikóháza gk.

1. Felirata: „AZ 1914–18 ÉVI VILÁGHÁBORÚBA ELVITT HARANGOK HELYÉBE / KÖZADAKOZÁSBÓL ÖNTETETT MIKÓHÁZAI GÖR. KATH. HITKÖZSÉG RÉSZÉRE 1922-BEN. / LENGYEL GY. MIKÓHÁZAI GÖR. KATH. LELKÉSZ. ANDRÁSKÓ E. TANÍTÓ. / FEDOR I. FŐGONDNOK. IFJ. SZABÓ J.. RAGYÁK J.. / ID. RUSZNAK M.. KONDRÁT J.. LUKÁCS J.. JUHÁSZ A.. / VARGA P. EGYHÁZGONDNOK ÉS GENYÓ I. BÍRÓ IDEJÉBEN / ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ BUDAPESTEN”. Másik oldalán: „KRISZTUS ELŐHÍRNÖKE AJÁNDÉKOZZ / NEKÜNK GAZDAG KEGYELMET !”
Dombormű: Keresztelő Szent János megkereszteli Jézust; jobb kezével vizet önt a fejére, bal kezében hosszúszerű kereszt. Átmérő: 74,2 cm.
2. Felirata: „AZ 1914–18 ÉVI VILÁGHÁBORÚBA ELVITT HARANGOK HELYÉBE / KÖZADAKOZÁSBÓL ÖNTETETT MIKÓHÁZAI GÖR. KATH. HITKÖZSÉG RÉSZÉRE 1922-ben. / LENGYEL GY. MIKÓHÁZAI GÖR. KATH. LELKÉSZ. ANDRÁSKÓ E. TANÍTÓ. / FEDOR I. FŐGONDNOK.. IFJ. SZABÓ J.. JUHÁSZ J.. RAGYÁK J.. / ID. RUSZNÁK M.. KONDRÁT J.. LUKÁCS L.. JUHÁSZ A.. / VARGA P. EGYHÁZI GONDNOK ÉS GENYÓ I. BÍRÓ IDEJÉBEN. / ÖNTÖTTE SZLEZÁK

LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ BUDAPESTEN.” Másik oldalon: „SZENT KERESZTED ELŐTT LEBORULUNK URAM !” A harangtetőn bevésve: „126 K”. Dombormű: Krisztus a kereszten. Átmérő: 59 cm. 126 kg. Helyszíni adatfelvétel 2000. IV. 12. (PP és PR).

Mikóháza, temető, harangláb

1. Kisebb harang. Nem volt megközelíthető.
Helyszíni adatfelvétel 2006. XI. 7. (PP és MM).

Monok rk.

Az egyháznak 1772-ben két harangja volt.

1. Boldogságos Szűz Mária látogatásának tiszteletére szentelve. Kb. 400 font.
2. Szent Donát tiszteletére szentelve. Kb. 100 font.
3. Felirata: „IN HONOREM SS.SALVATORI MUNDI COMUNITAS / ROMANO CATOLICA MONOKIENSIS SUIS SUMPTIBUS / CURAVIT SUB LOCI PAROCHO IGNATIUS FABRI A. 1833 / PONDERO 795 LIBRAS”.⁸³ A palást másik oldalán: „A VILÁG ÜDVÖZÜTŐJÉNEK DÜTSŐSÉGÉRE / A MONOKI ROMAI CATHOLIC. KÖZSÉG TSINÁLTATTA / MAGA KÖLTSÉGÉN FÁBRI IGNÁCZ LELKI PASTOR ALATT 1833”. A pártán: „ÖNTÖTTE EBERHARD HENRIK PESTEN 1833 – FUDIT HENRICUS EBERHARD PESTINI MDCCXXXIII NYOMOK 795 FONTOT”. Átmérő: 96,5 cm.
4. Feliratai: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTÉK A MONOKI ÁLDOZATKÉSZ HÍVEK PETSÁR GYULA LELKIPÁSZTORSÁGA IDEJÉBEN 1923”. „A 1923 D / HARANGMŰVEK R.T. ÖNTÖTT ENGEM / F.W.RINCKER ÁLTAL BUDAPESTEN / N° 4625”. Átmérő 76 cm (11. kép).
5. Feliratai: „ISTEN NAGYOBB DICSŐSÉGÉRE / VÉDŐSZENTJEINK: SZENT ANDRÁS ÉS SZENT BORBÁLA TISZTELETÉRE / E HARANGOT ÚJRAÖNTETTÉK HEGEDŰS ANDRÁS ÉS JUHÁSZ BORBÁLA MONOKI LAKOSOK / PETSÁR GYULA PLÉBÁNOSSÁGA IDEJÉBEN 1937 / AZ EREDETI HARANGOT LAKATOS ANDRÁS MONOKI LAKOS ÖNTETTE”. A palást másik oldalán a domborművek körül: „SZENT ANDRÁS ÉS SZENT BORBÁLA KÖNYÖRÖGJETEK ÉRETTÜNK !”. „ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ / MAGYARORSZÁG ARANYKOSZORÚS MESTERE BUDAPESTEN”. Dombormű: Szent András és Szent Borbála. Átmérő: 65 cm, 151,6 kg. Can. vis. 1772.; Szlezák napló 1937. 40.; Helyszíni adatfelvétel 2006. VIII. 1. (MM).

⁸³ A világ legszentebb Megváltójának tiszteletére a monoki katolikus közösség saját költségén gondoskodott róla Fábri Ignác helybeli plébánossága alatt. 1833. Nyomok 795 fontot.

11. kép. A Harangművek R. T.-t megnevező
embléma egy 1922. évi harangon.
Monok rk.

12. kép. Kossuth Lajos domborműve a
monoki református templom harangján. Öntötte
Szlezák László Budapesten 1947-ben

Monok ref.

1796-tól két harangja volt az egyháznak. Adataik ismeretlenek. 1898-ban ugyan-
csak kettő volt a toronyban:

1. Felirata: „Az igaz Isten dicsőségére saját költségén öntette a monoki református egyház 1859. Öntötte Korrentsch Márk Egerben”. Az első világháborúban hadi célra elvitték.
2. Korrentsch Márk, Eger. Felirata: „A MONOKI REFORMATÁ SZ.EGYHÁZ RÉSZÉRE ÖNTETETT KÖZKÖLTSÉGEN 1862”. Átmérő: 69,5 cm.
3. Szlezák László, Budapest. 1924. Feliratok: „HADBA VITT HARANGJA HELYETT ÖNTETTE / ISTEN DICSŐSÉGÉRE KÖZADAKOZÁSBÓL / KOSSUTH LAJOS SZÜLŐFÖLDJÉNEK MONOKI REFORMATUS EGYHÁZA 1924-BEN”. „ÚGY FÉNYLJÉK A TI VILÁGOSSÁGOTOK AZ EMBEREK ELŐTT, HOGY LÁSSÁK A TI JÓCSELEKEDETEITEKET ÉS DICSŐITSÉK A TI MENNYEI ATYÁTOkat. MÁTÉ 5 V. 16 V.”. Dombormű: Kossuth Lajos (háromnegyed alak). A palást másik oldalán: kehely. Átmérő: 55,5 cm (12. kép). Adalékok 1898.; Kérdőív 1931. I. 19., 1958. VII. 10.; Helyszíni adatfelvétel 2006. VIII. 1. (MM).

Nagybuda rk.

1. Felirata: „FVSA SV IN HONOREM SS DONATI ANO 1793” (sic !).⁸⁴ Átmérő: 34,7 cm.
Helyszíni adatfelvétel 1993. V. 25. (PP).

Nagyrozzvagy rk.

1. Feliratai: „ÖNTETTE E HARANGOT / KORCSMÁROS EULÁLIA / TERÉZ ÉS ISTVÁN EMLÉKÉRE / AZ ÚRNAK 1937-İK ESZTENDEJÉBEN / NAGYROZZVAGY / ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ MAGYARORSZÁG ARANYKOSZORÚS MESTERE BUDAPESTEN”. A másik oldalon: „MAGYAROK NAGYASSZONYA KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK !”. „VIHAR ELIBE SZENTELVE”. Dombormű: Mária Jézussal. Átmérő: 37,4 cm.
Helyszíni adatfelvétel 2000. (PR).

Nagyrozzvagy ref.

1794-ben még fa harangláb, de 1782-ben már kő torony állt, a feljegyzés szerint „két mázsás haranggal megterhelve”.

1. „Ki öntötte nem tudatik. A harangon lévő írás Német betűkből áll”. Azaz minuszálás betűkből. A harang tehát minden bizonnyal középkori, legkésőbb a XVI. század végéről való lehetett. Sorsa ismeretlen.
2. Feliratai: ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTE A NAGYROZZVAGYI REF. EGYHÁZ”. „ÖNTÖTTE EGRY FERENCZ KISGEJŐCZÖN 1912”. Átmérő: 104,2 cm, 639 kg.
3. Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE S A TEMPLOM 100 ÉVES FENNÁL-LÁSÁNAK EMLÉKÉRE ÖNTETTE A NAGYROZZVAGYI REF. GYÜ-LEKEZET AZ ÚRNAK 1923-İK ESZTENDEJÉBEN SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ ÁLTAL BUDAPESTEN”. Átmérő: 82,5 cm, 298,2 kg.
Rk. Can. vis. (Pácin) 1749; Conscriptio 1782. II. 27.; Szlezák napló III. 133.; Kérdőív 1931. I. 10., 1958. VI. 17.; Helyszíni adatfelvétel 1999. VIII. 6. (PP és HGy).

Nyíri rk.

Egyetlen harangja:

1. Felirata: ISTEN DICSŐSÉGÉRE ADOMÁNYOZTÁK / BODNÁR JÓZSEF PLÉBÁNOS IDEJÉBEN / A NYÍRI KAT. HÍVEK 1938. / ÖNTÖTTE SZLEZÁK RÁFAEL HARANGÖNTŐ MESTER BUDAPESTEN.” Átmérő: 46 cm.
Helyszíni adatfelvétel 2006. XI. 7. (MM).

⁸⁴ Szent Donát tiszteletére öntettem 1793 évben. – SV helyesen = SVM.

Nyíri ref.

1898-ban két harangja volt:

1. Felirata: „FVSA EPER PRO ECCLESIA REFOR NYIRIEN PER FRANC. LECHERER / SVB CVRATO. PRIO IOA. NOB. KONZSOL ND BALL 1797”.⁸⁵ Átmérő: 52,8 cm.
2. Felirata: „A nyíri ref. sz. ecclesia számára öntetett predicator Szubay Pál öntötte Kristian Lebrecht Kasa 1817 curatok H... András Kovács Mihály” (sic !).⁸⁶ Feltehetőleg elrekvirálták az első világháború idején.
3. Harangművek R. T., Budapest. 1923. Felirata: „FELTÁMADÓ MAGYARORSZÁG ZÁLOGÁUL KÉSZÍTTETTE A NYÍRI REF. EGYHÁZ HÍVEINEK ÁLDOZATKÉSZSÉGÉBŐL AZ AMERIKÁBAN ÉLŐ HITTESTVÉREK SEGÍTSÉGÉVEL 1925.” 4750 sz. Átmérő: 65,7 cm.
Adalékok 1898.; Helyszíni adatfelvétel 1999. VIII. 5. (PP és HGy).

Olaszliszka rk.

A meglévő nagyobbik harangja eredetileg a reformátusoké volt.

13. kép. Részlet Georg Wierd 1633. évi harangjáról. Olaszliszka rk.

1. Felirata a felső kerületen: „OPPIDVM • OLASZI • LISZKA • IN • HONOREM • ET • LAVDEM • PERPETVAM • SACROSACTÆ • ET • INDIVIDVE • TRINITATIS • / • ET • VERISSIME • VNITATIS • ME

⁸⁵ Feloldva: Fusa Eperjesini pro Ecclesia Reformata Nyiriense per Franciscum Lecherer sub curatore primo Ioanne nobile Konzsol. – Öntetett Eperjesen a nyíri Református Egyház részére Franciscus Lecherer által nemes Konzsol János főkurátorsága alatt (az ND Ball feloldása nincs megfejtve).

⁸⁶ Az egyik kurátor keresztneme nem volt kibetűzhető.

FIERI • FECIT • IVDICE • BENEDICTO • VYSZASZY • ANNO • CHRISTI • M • DC • XXXIII •⁸⁷ Az oldalán téglalakú emblémában: „GEORG WIERD IN EP / PERIES GOS MICH”.⁸⁸ Átmérő: 109,5 cm (13. kép). A gazdagon díszített harang a kiváló mester igen szép munkája. Az első világháború idején a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium VKM 1146/1917 sz. rendeletével felmentette a rekvirálás alól. Mellette 1749-ben is volt már két kisebb harang, úgyszintén 1772-ben. Ekkor mind a háromról az jegyezték fel, hogy a Szentháromság tiszteletére vannak felszentelve. Utóbbiak:

2. Kb. 800 font nehézségű.
3. Kb. 600 font nehézségű.
Lehetséges, hogy utóbbiak még 1814 előtt tönkre mehettek, és helyettük újakat szereztek be, mert ekkor is három harang volt, de csak eggyel kapcsolatban jegyezték fel, hogy fel van szentelve.
Az első világháború idején is három harang lehetett a toronyban, amelyekből azonban az egyháznak a püspök felé tett jelentése szerint kettőt rekviráltak. Ezek egyike lehetett:
4. Seltenhofer Frigyes fiai, Sopron. 1905. 403 kg.
A ma meglévő kisebbik harang:
5. Szlezák László, Budapest. 1922. Átmérő: 77,7 cm.
Can. vis. 1749, 1772, 1814.; Seltenhofer reklámfüzet 1910. 48.; Kassai Érseki Levéltár 56/1917, 4999/1917.; Helyszíni adatfelvétel 1982. XI. 2. (PP és KL). Irodalom: Patay 1989. 30. 27. t. 3–4, 68. t. 2.

Olaszliszka ref.

A XVII. században két harangja volt a reformátusoknak.

1. Öntője ismeretlen. 1594.
2. Georg Wierd, Eperjes, 1633.
Ezek a század végén többször gazdát cseréltek, majd 1711-ben a ma is fennálló templommal együtt a katolikusok birtokába kerültek. (A 2. harangot l. Olaszliszka rk. 1. alatt.) Ezt követően négy csengője volt az egyháznak. Hárommal iskolás gyerekek a helységet járva hívták a hívőket az istentiszteletre, a negyedikkel, „melly a templom alatt vagyon felfüggesztve” jelezték annak kezdetét. Ezek sorsa ismeretlen. (Egy csengettyűt 1721-ben a sárospataki reformátusoknak is kölcsön adtak – l. Sárospatak ref.) Még 1772-ben sem volt harangja az egyháznak, de 1782-ben már volt egy kisebb haranglábon.
3. Adatai és sorsa ismeretlen.
Hamarosan két újat is öntettek, amelyek meg voltak még az első világháborút megelőzően is:
4. Eperjesen öntetett „Anno 1789 Pálóczi György prédikátorságában Bolyos János curatorságában”. Felirata: „*Én hívlak, de magam templomba nem megyek. / Mert azért*

⁸⁷ Olaszliszka városa a szentséges és elválaszthatatlan Háromság és legigazibb egység tiszteletére és örök dicséretére öntetett engem Ujszászi Benedek által Krisztus 1633. évében.

⁸⁸ Georg Wierd Eperjesen öntött engem.

öntettem, hogy másnak bírt vigyek. / Reformátusoknak követévé lettem. / Mit akarok ... a pap megmondja helyettem". 325 font. 1917. IV. 17-én hadi célokra rekvirálták.

5. Öntője ismeretlen. 1795. 180 font. 1917. IV. 17-én hadi célokra rekvirálták.

Az újabb, máig meglévő harangok:

6. Felirata: „AZ ÖRÖK ISTEN DICSŐSÉGÉRE / ÖNTETTE / GAGYI KÁROLY OLASZLISZKAI REF. TANÍTÓ ÉS NEJE / T.T. ABAHÁZI JÓZSEF LELKÉSZ KRATOCHVILLA ILONA / MURAKÖZI JÓZSEF GONDNOK IDEJÉBEN”. (Az „és neje Kratochvilla Ilona” szavak bevésettek.) A másik oldalon: „ÖNTÖTTE / HÖNIG FRIGYES / ARADON / 1910”. Átmérő: 111,5 cm, 825 kg. E-hangú.
7. Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE / ÉS AZ OLASZLISZKAI REF. EGYHÁZ 400 ÉVES FENNÁLLÁSÁNAK EMLÉKÉRE / ÖNTETTE GAGYI KÁROLY S NEJE KRATOCHVILLA ILONA / T.T. VÁSÁRHELYI BARNA LELKÉSZ S VÁLYI JÓZSEF GONDNOKSÁGA IDEJÉBEN 1926. / ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ BUDAPESTEN”. Átmérő: 91,2 cm, 398,3 kg. Dombormű: kehely.

Rk. Can. vis. 1772.; Conscriptio 1782. VI. 12.; Adalékok 1898.; Szlezák napló III. 107.; Kérdőív 1931. I. 20.; Kovács 1998. 78–79.; Helyszíni adatfelvétel 2000. IV. 10. (PP és PR).

Ond (lásd: Szerencs, Ond)

Pácini rk.

Egy szalmával fedett haranglábon 1749-ben volt egy harang, amelyet a reformátusok is használtak.

A jelenlegiek:

1. Acélharang. Bevészt felirata: „1928 / VOCE MEA / AD DOMINUM CLAMAVI”.⁸⁹ Átmérő: 72,3 cm.
2. Feliratai: „AZ EUCHARISZTIKUS KRISZTUS KIRÁLY DICSŐSÉGÉRE / A BUDAPESTI XXXIV IK EUCHARISZTIKUS VILÁGKONGRESSZUS ÉS / A FELVIDÉK VISSZACSATOLÁSÁNAK EMLÉKÉRE / ÖNTETTE A PÁCINI ROM. KAT. EGYHÁZKÖZSÉG KÖZADAKOZÁSBÓL / ZSIHOVICS FERENC PLÉBÁNOS ÉS KAÁL JÓZSEF GONDNOK IDEJÉBEN AZ ÚRNAK 1938. SZENT ÉVÉBEN”. A pártán: „ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ MAGYARORSZÁG ARANYKOSZORÚS HARANGÖNTŐ MESTERE BUDAPESTEN”. Másik oldalán dombormű: a trianoni Magyarország térképe, körülötte felirat: „MINDENT VISSZA / AZ NEM LEHET, HOGY ANNYI SZÍV / HIÁBA ONTA VÉRT”. Átmérő: 69,8 cm. Can. vis. 1749.; Helyszíni adatfelvétel 2000. (PR).

⁸⁹ Hangommal az Úrhoz kiáltottam.

Pácín, ref.

Volt az egyháznak a XVIII. században egy harangja, de az „elvetetődött” a katolikusok által (l. Pácín rk.). A XIX. század végén két harangja volt:

1. Walser Ferenc, Budapest. Feltehetőleg hadi célokra rekvirálták az első világháború során.
2. Felirata: „A PÁTZINI REFORMÁTA EKKLESIA ÖNTETTE 1835”. A pártán: „ÖNTÖTTE LÁSZLÓ SÁNDOR NR 145.” A szavak kezdőbetűi nagyobbak a többinél. Átmérő: 57,8 cm.
Újabb harang:

3. Feliratai: „ISTENNEK DICSŐSÉGÉRE A PÁCINI REF. EGYHÁZ TAGJAINAK ÁLDOZATKÉSZSÉGÉBŐL 1924”. „ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ BUDAPESTEN”; „HALANDÓK AZ ISTEN IGAZSÁGOS !”. „ORSZÁGUNK HATÁRA NEM A KARCSA, DE A KÁRPÁTOK. EZÉRT DOLGOZZATOK ÉS IMÁDKOZZATOK !” Átmérő: 74,5 cm, 220 kg.

Conscriptio 1782. II. 27.; Adalékok 1898.; Szlezák napló III. 4.; Helyszíni adatfelvétel 1999. VIII. 6. (PP és HGy).

Pálháza rk.

Az 1990-es években épült templom ma is meglévő harangjai:

1. Felirata: „SZENT PÉTER ÉS SZENT PÁL / APOSTOLOK TISZTELETÉRE ÖNTETTE / A PÁLHÁZAI RÓM. K. EGYHÁZKÖZSÉG / GOMBOS LAJOS HARANGÖNTŐVEL / ŐRBOTTYÁNBAN 1996. ÉVBEN”. Dombormű: Szent Péter és Szent Pál kéttornyú templomot tart. Átmérő: 85 cm.
2. Felirata: „RÓZSAFÜZÉR KIRÁLYNÉJA / TISZTELETÉRE ÖNTETTE / A PÁLHÁZAI R. K. EGYHÁZKÖZSÉG / GOMBOS LAJOS HARANGÖNTŐVEL / ŐRBOTTYÁNBAN 1996. ÉVBEN”. Dombormű: Rózsafüzér királynéja. Átmérő: 60 cm.
Helyszíni adatfelvétel 2006. XI. 7. (MM).

Pálháza ref.

Harangjai 1898-ban:

1. Felirata (tévesen feljegyezve): „*Mizsók István és Tóth József rektorsága alatt öntetett Kisgejőczön László és Sándor testvérek által*”.⁹⁰ Feltehetőleg „átöntötték” 1911-ben.
2. Felirata (ugyancsak tévesen feljegyezve): „*Mizsák István és Tóth József rektorsága alatt öntetett Kisgejőczön László és Sándor testvérek által 1854-ben*”.⁹¹ Feltehetőleg hadi célokra rekvirálták az első világháború során.

⁹⁰ A feliratot pontatlanul jegyezték le. A harangöntők megnevezése „László István és Sándor testvérek” volt. Ők dolgoztak együtt 1854-ben.

⁹¹ L. a 90. jegyzetet.

3. Felirata: „ÖNTÖTTE EGRY FERENCZ KIS-GEJŐCZÖN 1911”; „ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTE A PÁLHÁZAI REF. EGYHÁZ 1911”. Átmérő: 68 cm.
4. Harangművek R. T., Budapest. 1925. Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTE A PÁLHÁZAI REFORM. EGYHÁZ 1925 ÉVBEN”. 5283 sz. Átmérő: 55,1 cm, 98 kg.
Adalékok 1898.; Kérdőív 1931. I. 14., 1958. VI. 14.; Helyszíni adatfelvétel 1999. VIII. 5. (PP és HGy).

Pálháza gk.

Az 1972–78. években épült templom homlokzatán két fülkében egy-egy harang van. Megközelíthetetlenek, feliratukból csak részletek voltak megfigyelhetők:

1. Feliratának részlete: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE / ... ÖNTETTE A JÁRDÁNHÁZA ... / 1924”. Átmérő: kb. 65 cm.
2. Feliratának részlete: „... TISZTELETÉRE / ... GÖRÖG KATOLIKUS HÍVEK / ... ŐRBOITYÁNBAN 1990-BEN”. Átmérő: kb. 50 cm.
Helyszíni adatfelvétel 2009. III. 26. (RI).

Pálháza, közösségi temető

Eredetileg a harang a római katolikusokéval együtt a faluban egy fa haranglábon lógott. Utóbbi az (első ?) világháború során elrekvirálták volna. Ekkor a harang tulajdonjoga fölött hosszas vita indult el. A polgármester (?) a kérdést úgy oldotta meg, hogy a temetőbe vitette ki.

1. Felirata a felső kerületen: „ÖNTÖTTE LÁSZLÓ ALBERT KIS GEJŐCBE 1863”. Az oldalán. „A PÁLHÁZI / ROM. ÉS GÖR. KATH. KÖZÖSSÉG / ÁLTAL ÖNTETTE ÉS NAGYOBÍTATTA / 1863”. A palást másik oldalán címer. Átmérő: kb. 55 cm.
Helyszíni adatfelvétel és Simon Józsefnének, a gk. egyház elnöke feleségének szóbeli közlése 2007. VIII. 31. (PEE és PP), 2009. III. 26. (RI).

Prügy rk.

1982-ben még haranglábon voltak a harangok, amelyeket később az új templom tornyába vittek át.

1. Harangművek R. T., Budapest. 1924. Felirata csak részben volt leolvasható: „... NE FELEDKEZZÉK MEG SZEGÉNY MAGYAROKRÓL”. Dombormű: Mária a gyermek Jézussal. Átmérő: 50 cm.
2. Felirata: „FUSA SUM EPERIESINI PER IGNATIUM LECHERER ANO 1793”.⁹² Átmérő: 45 cm.
Kérdőív 1982.; Helyszíni adatfelvétel 2006. VIII. 8. (MM).

⁹² Eperjesen öntettem Ignatius Lecherer által.

Prügy ref.

1803-ban két harang készült az egyház számára.

1. Lebrecht Krisztián, Kassa. „1829-ben öntetett ujjá”.
2. Felirata: „*Tekintetes Nemes fái Fáy Borbála asszony a nemes Ekklesia számára csináltatta 1803*”. 1898-ban még megvolt; feltehetőleg az első világháború során hadi célra rekvirálták.
3. Felirata: „MDCCCXXIX ISTEN DICSŐSÉGÉRE A PTHRÜGYI REFORMATA SZ EKKLESIA TULAJDON KÖLTSÉGÉN ÖNTETTE / FUSASUM PER IACOBUM WIESZNER CASSOVIAE”.⁹³ Átmérő: 65,5 cm, 412 font.
4. Feliratai: „A 1922 D / HARANGMŰVEK R.T.; ÖNTÖTT ENGEM / BUDAPESTEN F.W. RINCKER ÁLTAL / N° 4474 SZ”. „A PRÜGYI REF HIVEK ADAKOZÁSÁBÓL KÉSZÍTETETT 1922”. Átmérő: 55 cm.
Adalékok 1898.; Kérdőív 1931. I. 17., 1958. VI. 15.; Helyszíni adatfelvétel 2006. VIII. 8. (MM).

Pusztafalu ref.

Harangok 1898-ban:

1. Felirata: „*Isten dicsőségére öntette a pusztafalui belvét egyház*”. Feltehetőleg hadi célra rekvirálták az első világháború során.
2. Felirata: „ÖNTÖTTÉ LÁSZLÓ LAJOS ÉS SÁNDOR KIS-GEJŐCZBEN 1894”. Átmérő: 51,5 cm.
Újabb harang:
3. Harangművek R. T., Budapest. 1925. Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTE A PUSZTAFALVI REFORM. EGYHÁZ KÖZADAKOZÁSÁBÓL AZ 1925. ÉVBEN”. Átmérő: 78 cm.
Adalékok 1898.; Kérdőív 1931. I. 26., 1958. VII. 1.; Helyszíni adatfelvétel 1993. V. 25. (PP), 1999. VIII. 5. (PP és HGy).

Rátka rk.

A XVIII. században németekkel újraterlepített falu templomának fa tornyában a század végén két felszenteletlen harang függött:

1. Kb. 50 fontos.
2. 21 fontos.
Az első világháború során az egyháznak három harangját rekvirálták. Visszamaradt egy csengettyű és egy harang:
3. 1646. évi. 149 kg. Rátkának a XVII. században katolikus temploma nem lévén a harang eredetileg más egyházné volt és csak 1779 után kerülhetett Rátkára.
A második világháború során két harangját rekvirálták.

⁹³ Jacobus Wieszner által öntettem Kassán.

A jelenleg meglévők:

4. Feliratai: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE / SZENT ISTVÁN KIRÁLY TISZTELETÉRE / A VILÁGHÁBORÚBAN ELESETT HŐSÖK EMLÉKÉRE / NAGYMAGYARORSZÁG REMÉNYÉBEN ÖNTETETT / A RÁTKAI KAT. HÍVEK ÁLDOZATKÉSZSÉGÉBŐL / AZ ÚRNAK 1937-İK ESZTENDEJÉBEN / SZABADOS JÓZSEF PLÉBÁNOSSÁGA IDEJÉBEN”. A palást másik oldalán: „HOL VAGY ISTVÁN KIRÁLY / TÉGED MAGYAR KIVÁN / GYÁSZOS ÖLTÖZETBEN / TE ELŐTTED SIRVÁN”. Továbbá: „ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ MAGYARORSZÁG ARANYKOSZORÚS MESTERE BUDAPESTEN”. Dombormű: háborúban elhunyt katona. Átmérő: 78,2 cm, 243 kg.
5. Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE / ÖNTÖTTE STUMON GYULA PLÉBÁNOS 1913. / ÖNTÖTTE NOVOTNY ANTAL TEMESVÁROTI”. Átmérő: 38,5 cm.
Can. vis. (Tállya) 1772, 1779. VIII. 1.; Kassai Érseki Levéltár 56/1917 iktatószám; Szlezák napló 1937. 83.; Helyszíni adatfelvétel 2006. VIII. 1. (MM).

Révleányvár rk.-gk. harangláb

A 3. jelzetű harang feliratából következtetve volt korábban is egy haranglábban egy harang:

1. Öntetett az 1830-as években, „átöntetett” 1939-ben.
2. Feliratai: „E RÉGI TEMETŐ HELYÜNKÖN ÁLLOTT HARANGDESZKÁHOZ / ISTEN NAGYOBB DICSŐSÉGÉRE KÉSZÜLT / EZEN ÚJ HARANGOT ÖNTETTÉK A RÉVLEÁNYVÁRI / MINDKÉT SZERTARTÁSÚ KATHOLIKUS HÍVEK / AZ ÚRNAK 1939. ÉVÉBEN KÁPOLNÁJUK FELSZENTELESÉNEK / 12-İK ÉVFORDULÓJA ÉS AZ EUCHARISZTIKUS / SZENT ÉV EMLÉKÉRE CSOPEY JENŐ GKATH. ESPERES / ÉS VÁRFALVY MIHÁLY RKATH. LELKÉSZEK / TÓTH ELEK TANÍTÓ, JUSZKU JÓZSEF ÉS CSURKESZ JÁNOS GONDNOK IDEJÉBEN”. A másik oldalon kör alakú emblémában dombormű: kehely, mögötte híd. Körülötte felirat: „UNGRESS EVCHARISTIE INTERNAT BUDAPEST 1938”. A pártán felirat: „ÖNTÖTTÉK SELTENHOFER FRIGYES FIAI MKIR. UDVARI SZÁLLÍTÓK HARANGÖNTŐ GYÁRÁBAN SOPRON”. A másik oldalon: „5899 SZ.” Átmérő: 57 cm.
3. Feliratai: „E SZÁZ ÉVES HARANG MEGNAGYOBBÍTTATOTT / A SZENT ISTVÁN JUBILEUMI ESZTENDŐ EMLÉKÉRE 1939 ÉVBEN”. A pártán: „ÖNTÖTTÉK SELTENHOFER FRIGYES FIAI M. KIR. UDVARI SZÁLLÍTÓK HARANGÖNTŐ GYÁRÁBAN SOPRON 5900”. Dombormű: dombon álló Szent István koronával, vállán palást, jobbában jogar, baljában országalma. Átmérő: 47 cm.
Kérdőív 1982.; Helyszíni adatfelvétel 1982. XI. 2. (PP és KL), 2000. (PR).

Révleányvár ref.

A XVIII. század végén egyetlen harangja volt az egyháznak:

1. Kb. 50 fontos. Sorsa ismeretlen.

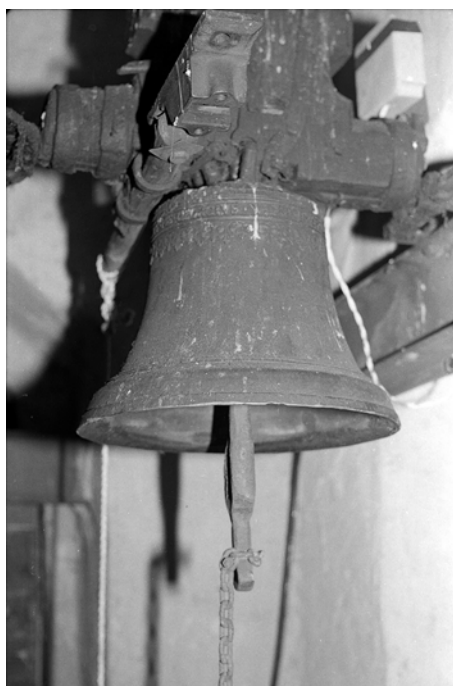
A XIX. század végén is még csak egy harangja volt, de nem az előbbi.

2. Felirata: „IN HONOREM • DEI • FVDIT • ME • GEORGIVS • WIERD • IN • EPPERIES • M • DC • XLVIII”.⁹⁴ Átmérő: 34,6 cm (14. kép). A lelkész 1898-ban azt jegyezte fel róla, „úgy hallom, hogy a veresmarti egyház ajándékozta a leányvári egyháznak”.⁹⁵

3. Feliratai: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE KÖZADAKOZÁSBÓL KÉSZÍTETTÉK / A RÉVLE-ÁNYVÁRI REF. EGYHÁZ ITT-HON ÉS AMERIKÁBAN ÉLŐ HÍVEI 1924-BEN”. A pártán: „ÖNTÖTTÉK SELTENHOFER FRIGYES FIAI HARANGÖNTŐ GYÁRÁBAN SOPRONBAN”. Átmérő: 70,5 cm.

Abból, hogy az Amerikában élő egykori révleányváriak is adakoztak a harangra, arra is következtethetünk, hogy az első világháború során rekvi-rálhattak egy 1898 után öntött haran-got.

Conscriptio 1782. III. 3.; Adalékok 1898.; Kérdőív 1958. VI. 12.; Helyszí-ni adatfelvétel 1982. XI. 3. /PP és HGy), 2000. (PR), Várady 1989. 261. Irodalom: Patay 1989. 33. 28. t. 1., 69. t. 5.

14. kép. Georgius Wierd eperjesi mester harangja 1648-ból. Révleányvár ref.

Ricse rk.

1. Seltenhofer Frigyes és fiai, Sopron. Felirata a pártán: „LELESZI PRÉ-POSTSÁG GAZDÁSZATA ÖNTETTE 1890”. Átmérő: 75 cm, kb. 200 kg.
2. Feliratai: „A NOCE FULGURIS GRANDINIS TURBINE / NOS LIBERET ET PRAESERVET SANCTISSIMA TRINITAS”.⁹⁶ A pártán: „ÖNTÖTTE ÉS

⁹⁴ L. a 21. jegyzetet.

⁹⁵ Veresmart = Szabolcsveresmart, a Tisza bal partján. Révleányvárral szemben fekvő község.

⁹⁶ Az örök éjtől, villámtól, jégesőtől, vihartól mentsem és őrizzem meg a legszentségesebb Háromság.

FELSZERELTE THÚRY J. ÉS FIA FERENCZ B. PESTEN 1902”. Átmérő: 63 cm.

Seltenhofer reklámfüzet 40.; Kérdőív 1982.;⁹⁷ Helyszíni adatfelvétel 2000. (PR).

Rács ref.

1782-ben egy haranglábról két harang függött:

1. „... ez előtt 9 esztendővel (1773) öntetett. 60 fontos” Sorsa ismeretlen.
2. „Régi felettébb. 12 fontos. Tartatik Lórántfi Susanna ajándékának”.⁹⁸ Sorsa ismeretlen.

Az egyház 1862-ben két új harangot öntetett:

3. László Lajos, Kisgejőc. 1862. Feltehetőleg hadi célokra rekvirálták az első világháború idején.
 4. Felirata: „ÖNTÖTTE LÁSZLÓ LAJOS KIS GEJŐCZBEN / A RITSEI SZ. REF. EKLA ÚJRA ÖNTETTE 1862”. Átmérő: 70 cm.
 5. Felirata: „A 1922 D / HARANGMŰVEK R.T. ÖNTÖTT ENGEM / BUDAPESTEN F.W. RINCKER ÁLTAL / N° 4352 SZ”. Átmérő: 78,1 cm.
- Conscriptio 1782. II. 29.; Adalékok 1898.; Kérdőív 1930. XII. 1., 1958. VI. 14.; Helyszíni adatfelvétel 2000. (PR), 2006. XI. 8. (MM).

Rudabányácska (lásd Sátoraljajbely, Rudabányácska)

Sajóhídvég ref.

Az egyháznak az utolsó 300 évben összesen öt harangja volt.

1. Öntőmester ismeretlen. 1715. „Kis harang”. Tűzvészben, 1885-ben megsérült; „átöntötték”.
 2. Öntőmester ismeretlen. 1753. „Újraöntetett” 1819-ben. Ezek 1772-ben a templom közelében lévő haranglábon lógtak.
 3. Feliratai: „A sajó-hídvégi Rfja ns ecclesia öntette anno 1753. Ismét újraöntetett 1819”. Továbbá „Fudit me Iacobus Wieszner Kassa”.⁹⁹ 1898-ban még megvolt. Feltehetőleg hadi célokra rekvirálták az első világháború során.
 4. Feliratai: „AZ 1885 ÉVI NAGY TŰZVÉSZ UTÁN AZ 1715 ÉVBEN ÖNTÖTT ÉS MEGSÉRÜLT KIS HARANGBÓL ÚJRAÖNTETTE A SAJÓHÍDVÉGI EV. REF. EGYHÁZ KÖZÖNSÉGE 1885-BEN”. „ÖNTÖTTE ÉS FELSZERELTE THÚRY JÁNOS ÉS FIA BUDAPESTEN 1885”. Dom-bormű: koronás magyar címer. Átmérő: 74 cm.
 5. Acélharang. Diósgyőr. 1920. Átmérő: 66 cm, 145 kg.
- Rk. Can. vis. (Girincs) 1772. VII. 24.; Adalékok 1898.; Kérdőív 1931. II. 20., 1958. VI. 13.; Mészáros 1967. 158.; Helyszíni adatfelvétel 1975. X. 5. (PP).

⁹⁷ Kérdéses, hogy a feliratok betűhűen lettek lemásolva.

⁹⁸ A XVII. század közepén a zempléni harangok zömét Georgius Wierd eperjesi mester öntötte.

⁹⁹ Jacobus Wieszner öntött engem Kassa.

Sárazsadány rk.

1. Seltenhofer fiai, Sopron. 1904. 170 kg.
2. Feliratai: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE / ÉS JÉZUS SZENT SZÍVE TISZTELETÉRE AJÁNDÉKOZTÁK: / HERCEG LÓNYAY ELEMÉR ÉS NEJE / Ő KIR. FENSÉGE STEPHÁNIA BELGA KIR. HERCEGNŐ A BODROGZSADÁNYI ROM. KATH. TEMPLOM RÉSZÉRE / AZ ÚRNAK 1934 ESZTENDEJÉBEN OSTROVICS ANDOR ESPERES – SZENTSZÉKI – TANÁCSOS / A BODROGOLASZ-I, BODROGZSADÁNYI ÉS SÁRAI ROM. KATH. HIVEK ELSŐ PLÉBÁNOSA IDEJÉBEN”. A másik oldalon dombormű fölött és alatt: „JÉZUS SZÍVE SZERETLEK ÉN, SEGÍTS ÁT AZ ÉLET TENGERÉN”. A pártán: „ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ MAGYARORSZÁG ARANYKOSZORÚS HARANGÖNTŐ MESTERE BUDAPESTEN”. Dombormű: Krisztus mellképe, kezével a szívére mutat. Átmérő: 52,6 cm, 75,5 kg.
Seltenhofer reklámfüzet 47.; Szlezák napló 1934. 91.; Helyszíni adatfelvétel 2000. IV. 10. (PP és PR).

Sárazsadány ref.

A reformátusoknak 1782-ben volt egy harangjuk, amelyről akkor az alábbiakat jegyezték fel: „Sokat duggatták ... magok harangját azelőtt a változó idők miatt, hol a Bodrogbá, hol a rétségbe, meg is tartották mind ez ideig és vele élnek az Isten tiszteletre, noha mostanában az orosz keresztyének meg akarták őket fosztani tőle, de magok jussát nem engedték”. Utóbb mégis a görög katolikusok birtokába került. (L. Sárazsadány gk. 1. harang.)
Az egyház két további harangjáról tudunk:¹⁰⁰

1. Felirata: „A NAGY ISTEN TISZTELETÉRE, ESZTER EMLÉKÉRE / ÖNTETTE: NS: SZABÓ MIHÁLY ÉS NEJE NÉHAI KOZMA ESZTER / IFJ NS: SZABÓ ANDRÁS ÉS NEJE SZABÓ TERÉZIA / NS: SZABÓ GÁBOR ÉS NEJE NÉMET ESZTER, NS: SZABÓ ISTVÁN ÉS NEJE KECSKEMÉTY TERÉZIA 1907”. A pártán: „SELTENHOFER FRIGYES FIAI CS. ÉS M. K. UDVARI HARANGÖNTŐK SOPRONBAN. 2247 SZ.”.
Átmérő: 80,3 cm, 197 kg.
2. Seltenhofer Frigyes fiai, Sopron. 1907. Feltehetőleg hadi célokra elrekvirálták az első világháború során.
Conscriptio 1782. VI. 17.; Seltenhofer reklámfüzet 49.; Várady 1989. 284–285.; Helyszíni adatfelvétel 2000. IV. 10. (PP és PR).

Sárazsadány gk.

A görög katolikusoknak eddig két harangjuk volt:

¹⁰⁰ Az egyszerre beszerzett két harang együttesen 535 kg-t nyomott.

1. Felirata: „• IN • HONOREM • DEI • FVDIT • ME • GEORGIVS • WIERD • IN • EPPERIES • ANNO • DOMINI • M • DC • XLVIII”.¹⁰¹ Az oldalán bevésve kettős kereszt, alatta: „1741”. Átmérő: 41 cm. Eredetileg a régi temető helyén, a református templom mellett egy haranglábon lógott. A reformátusok is a sajátjuknak tartották (l. Sárazsadány ref.). Hogy mikor és milyen körülmények között került véglegesen a görög katolikusok tulajdonába, nem ismerjük. 1955-ben a haranglábbal együtt áttették az 1980-as években épült templom helyére, majd felépültével ennek tornyába húzták fel. Vele kapcsolatban a falusiak között élő hiedelemről 1965-ben a lelkész az alábbiakat jegyezte fel. „... az élő öregek beszélik, hogy az ő nagyszülei a Bodrogból vették ki a ma is ismert helyen, megjegyezve, hogy egy még nagyobb harang is volt mellette, melyet nem birtak kiemelni az iszapból”.
2. Felirata: „SZÍNÉBEN ÁTVÁLTOZOTT URUNK DICSŐSÉGÉRE / ÖNTETTÉK A SÁRAZSADÁNYI GÖR. KAT. HÍVEK GOMBOS MIKLÓSSAL ÓRBOTTYÁNBAN. 1988–1998.”. Átmérő: 52,6 cm.
Kérdőív 1965. I. 19.; Helyszíni adatfelvétel 1982. XI. 2. (PP és KL), 2000. IV. 10. (PP és PR). Irodalom: Patay 1989. 33. 28. t. 3., 69. t. 6.

Sárazsadány, Sára ref.

Egy harangjáról tudunk.

1. Felirat és évszám nélkül. Kb. 40 font. Fa jármán bevésve „1773”. Korábban haranglábon függött, de a második világháború után nem volt felszerelve. Visszont az 1990-ben készített új haranglábra évekkel később felhúzták.
Conscriptio 1782. VI. 17.; Helyszíni adatfelvétel 1992. V. 26. (PP), 2000. (PR).

Sárospatak rk.

A vártemplomot a reformációt követően a reformátusok birtokolták. A XVII. században két harangjuk is volt.

- 1–2. Adataik ismeretlenek. Az egyik 1642-ben, vagy 1643-ban meghasadt. A másik sorsáról nem tudunk.
A templom 1672. augusztus 5-tel a katolikusok tulajdonába került. Thököly Imre felkelése idején 1682. október 15-től ugyan ismét a reformátusoké volt, de 1686. december 6-tal véglegesen a katolikusoké lett a három harangjával együtt. Ezek:
3. I. Rákóczi György ajándéka. Johann Holste 1642-ben öntötte a sárospataki ágyúöntő-házban. II. Rákóczi Ferenc visszaadta a reformátusoknak. (Részletes leírását lásd Sárospatak ref. 1. alatt.)
4. Egy 1739. évi feljegyzés szerint Lorántffy Zsuzsanna ajándéka. Lehetséges, hogy az a 10 mázsás (1000 fontos) harang, amelyet a fentebb említett meghasadt helyett ugyancsak Johann Holste öntött 1643. április 29-én a sárospataki ágyúöntő-házban.

¹⁰¹ L. 21. jegyzet.

5. Egy kisebb harang. Az 1739. évi feljegyzés szerint Körössi György öntette.
Ez utóbbi két harang, valamint „több apró órához való”, az 1737. március 12-én támadt tűzvészben elpusztult. Ezt követően az 1772. évi Canonica visitatio az Ecclesia fölött lévő fa harangtoronyról és abban négy harangról emlékezik meg.
6. 1200 fontos. Az Üdvözítő és Szent Flórián,
7. 470 fontos, Szent Donát és Xaveri Szent Ferenc,
8. 325 fontos, Mindenszentek, Jézus és Mária,
9. 100 fontos, Szent Ignác a patrónusuk.
Meddig voltak használatban, nem tudjuk. Legkésőbb 1889-ig, amikor egy újabb tűzvészben az akkori harangok megolvastak. A tűzvész után a középkori templomhoz egy tornyot illesztettek. Ebbe 1889-ben négy harangot helyeztek. Össztömegük 1552 kg volt.
10. Seltenhofer Frigyes és fiai, Sopron. 1889. Feltehetőleg hadi célokra rekvirálták az első világháború idején.
11. Felirata: „SZT LAJOS ÉS SZT KÁROLY TISZTELETÉRE ÖNTETTE AZ 1889 ÉV JUNIUS 28-ÁN TÖRTÉNT TŰZVÉSZ UTÁN A SÁROSPATAKI R. K. HITKÖZSÉG 1889”. Majd keretben: „SELTENHOFER FRIGYES ÉS FIAI / SOPRON / CS. ÉS KIR. UDVARI / HARANGÖNTŐDE 719 SZ.”
Dombormű: álló szent, kezében hosszúnyelű balta. Átmérő: 97 cm.
- 12–13. Selfenhofer Frigyes és fiai, Sopron. 1889. Sorsuk ismeretlen, lehetséges, hogy a kisebbik ma az rk. temetőkápolnában van. (L. ott.)
Újabb, ma is meglévő harangok:
14. Felirata: „ÁRPÁDHÁZI SZT. ERZSÉBET TISZTELETÉRE / ÖNTETTÉK A SÁROSPATAKI RÓM. KATH. PLÉBÁNIA HIVEI / 1938-BAN / ÖNTÖTTE SZLEZÁK RÁFAEL HARANGÖNTŐ MESTER BUDAPESTEN”.
Dombormű: Szent Erzsébet. Átmérő: 79 cm.
15. Felirata: „DON BOSCO JÁNOS / VÉDELMEZD ÉS PÁRTFOGOLD KIS GYERMEKEIDET”. Másik oldalon: „VÉDSZENTJÜK TISZTELETÉRE ÖNTETTÉK A SÁROSPATAKI RÓM. KATH. / POLGÁRI FIÚ ÉS LÁNYISKOLA / TANÁRAI ÉS NÖVENDEKEI 1938 ÉVBEN / ÖNTÖTTE SZLEZÁK RÁFAEL HARANGÖNTŐ MESTER BUDAPESTEN”. Átmérő: 62,7 cm.
Can. vis. 1772. VIII. 10.; Seltenhofer reklámfüzet 40.; Helyszíni adatfelvétel 1963. VII. 26. (PP), 2000. (PR); Román 1965. 131, 153, 154.; Détsky 1971. 71, 98.; Kérdőív 1982.

Sárospatak rk. temetőkápolna

Az utóbbi években épült kápolna tetőzetének tornyában lévő harang a helyszíni szemle alkalmával nem volt megközelíthető, így annak csak az öntési éve és mérete ismert.

1. 1889. Átmérő: 37 cm. Az évszámból következtetve valószínű, hogy Seltenhofer Frigyes és fiai készítették Sopronban és eredetileg a rk. templom legkisebb harangja volt.

Seltenhofer reklámfüzet 40.; Kérdőív 1982.; Helyszíni adatfelvétel 2007. VIII. 21. (RI).

Sárospatak ref.

A XVII. században vallásuk gyakorlásától megfosztott sárospataki reformátusok ehhez való jogukat Csicseri Orosz Pál, II. Rákóczi Ferenc tiszáninnyi hadainak teljhatalmú parancsnoka az 1703. szeptember 2-án kiadott rendeletével állította helyre. A „szabad harangozást” pedig „méltóságos Rákóczi Ferenc kegyelmes urunk akarattal” 1704. november 22-én nyerték el. Ezzel visszakapták a katolikusoktól az I. Rákóczi György által 1642-ben öntetett nagy harangot. (L. Sárospatak rk. 3.)

1. A „csonka”. I. Rákóczi György ajándéka. Feliratai (1741. február 14. keletű feljegyzés szerint): „*Psalm: 84 Quam amabilia sunt Tabernacula tua o Jehova*”. „*In honorem Domini fudit Thomas Holste Lipurgensis*”.¹⁰² „*Non est volentis neque currentis sed miserentis Dei*”. Egy pecsétben:¹⁰³ „*Georgius Rakoczi Dei Gratia Princeps Transylvaniae Partium Regni Hungariae Dominus Siculorum Comes*”. Majd: „*Celsissimus Transylvaniae Princeps D. G. Georgius Rakoczi Senior Coetera gratiosi sui erga Ecclesiam Saros Patakinam Animi Clarissima monumenta me Deo per Fidem Ecclesiae Sacram ibidem fundi ac fieri curavit per Thomam Debreczeni Bonorum Suorum in Hungaria Praefectum*”. „*Nam melior est Dies unus in Atrij tuis quam mille alibi. Eligo frequentare Limen in Domo Dei mei magis quam in tentorys improbitatis 1642*”.¹⁰⁴ 1821 font.¹⁰⁵ Sárospatakon, a fejedelem által felállított ágyúöntő-házban készült. – A hagyomány szerint, amikor a katolikusoktól visszakapták, 20 pár ökörrel vontatták el a templomtól, ahol addig a „földön hevert”. A katolikusoktól egyidejűleg csere útján átvett, egy harangláb építésére beszerzett faanyagból épített haranglábra fel is húzták. Ez 1741-re annyira elkorhadt, hogy nem lehetett vele harangozni. Ekkor új harangláb készítették. – Sérült volta miatt 1783-ban „átöntették”.

A további harangok – valószínűleg teljes – sora:

¹⁰² A harangöntő keresztnéve az 1741. évi feljegyzésben valószínűleg tévesen van megadva. Az 1783. évben „átöntött” Lecherer-féle harangon ugyanis „Ioan” nem szerepel. Az általa a sárospataki ágyúöntő-házban 1741-ben öntött „Cotunus” nevű ágyúra pedig „Hans” volt kiöntve. L. Détsly 1970.

¹⁰³ A „pecsét” a Lecherer által 1783-ban „átöntött” harangon (l. 4. harang), valamint a Szlezák László által 1923-ban öntött (l. 6. harang), az utóbbiról készült fénykép (Gulyás 1942. 15.) alapján egy zsinórral keretelt ovális embléma, amelyben a felirat a Rákóczi család és Erdély egyesített címere körül 2 sorban helyezkedik el.

¹⁰⁴ 84. zsoltár. milyen szeretetre méltók a sátraid óh Jehova. Az Úr tiszteletére a lipurgi Thomas Holste öntötte. Nem azé, aki akarja, sem azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené. Rákóczi György Isten kegyelméből Erdély fejedelme, Magyarország részeinek ura, a székelyek grófja. Méltóságos idősb Rákóczi György Isten kegyelméből Erdély fejedelme a sárospataki egyházzal szembeni kegyes lelkiületének egyéb jeles emlékei között Istennek és ugyanazon egyház iránti szent hűséggel öntette és készítette Debreceni Tamás, magyarországi javainak felügyelője által. Jobb egyetlen nap a csarnokaidban, mint ezer másutt. Inkább választom látogatni az Istenem házában küszöbét, mint a gonoszoknak sátorát. 1642.

¹⁰⁵ A harangot általában 21 mázsásnak és 91 fontosnak szokták emlegetni, de Lecherer 1783-ban csak 1821 fontosként vette át.

2. A reformátusoknak az 1705. évi szécsényi országgyűlés rendelkezései alapján épített fa temploma előtt egy másik harangláb is állt. Ezen függhetett az a „harangocská” amit a Karos községbeliektől béreltek, de 1721 előtt vissza kellett nekik adni.
3. Az 1721. szeptember 22-én megkötött szerződéssel az olaszliszkai Ekklezsiától vettek bérbe egy „harangocskát”. Lehetséges, hogy ez volt az a „Tsengytyű”, amely 1782-ben a Csonka mellett függött a haranglábon.
4. A „Csonka” átöntése. Feliratai (1898. évi feljegyzés szerint): „*In honorem Dei me fudit Ioanes Holste lipurgiensis. Psalm 84 quam amabilia sunt tabernacula tua o Iehova*”. „*Non est volentis neque currentis sed miserentis Dei*”. „*Transfusa sum Eperjesini per Ioanem Lecherer 1783*”. „*Si Deus est nobiscum, qui contra nos. Nam melior dies unus in atris tuis quam mille alibi. Eligo frequentare limen in domo dei mei*”. „*Celsis transylv princeps do Georgius Rákóczy inter cetera gratiosi erga ecclesie Patakiani animi clarissima fundi ac fieri curavit per Thoman Debreczeni bonorum suorum in Hungaria praefectus*”.¹⁰⁶ 2191 font. Megrepedt 1922 januárjában.
5. Feliratai: „*Én őrálló kiáltok magas helyről. Térj meg Izráel, mert jelen vagy az Istennek országa*”. A palást egyik oldalán: „*Az S. / Pataki / Reformata / Ekklesia költségén / öntötte Eperjesen / Lecherer János / Ignác ano / 1783*”. A pártán körirat: „*Hallgasd meg o Jehova azoknak kiáltásokat, kiket az én ártatlan veretetésemnek siró zengése neved tisztelére felsekent*”. 976 font. 1944. május 9-én hadi célokra rekvirálták.
6. Az 1783. évi Rákóczi harang átöntése. Feliratai – csak részletekben – fényképről (Gulyás 1942. 15.) ismerhetők fel. A „Csonkán” lévőkön azonosaknak látszanak. A felső kerületen: „*IN HONOREM DEI ME FUDIT Ioan Holste Lipurgiensis. Psalm. 84 Quam amabilia sunt tabernacula tua o Jehova*” Alatta kisebb betűkkel, egy girland által meg-megszakítva: „*Transfusa sum Eperjesini per Ioannem Lecherer 1783 NON EST VOLENTIS neque currentis sed miserentis Dei*”.¹⁰⁷ A palást közepén tojásdad, zsinóros peremű emblémában címer, körülötte felirat: „*GEORGIUS RÁKÓCZY D G PRIN TRANSYLVANIAE PARTREG / HUNGARIAE DOMINUS SICULORUM COMES*”. A palást alján: „*Nam melior est dies unus in atris tuis quam mille alibi. Eligo frequentare limen in domo Dei mei magis quam in tentoriis improbitatis*”. A pártán: „*Celsissimus Transylvaniae princeps D g Georgius Rakóczi senior inter cetera gratiosi sui erga ecclesiam SAROS PATAKINAM ANIMI CLARISSIMA MONUMENTA ME DEO ET EIDEM ECCLESIAE fundi ac fieri curavit per Thomam Debreczeni bonorum suorum in Hungaria praefectus*”.¹⁰⁸ Alatta nagyobb betűkkel: „*A SÁROSPATAKI REFORMÁTUS EGYHÁZ RÁKÓCZY GYÖRGY NAGY HARANGJÁT ÚJRA ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ BUDAESTEN 1923*”. 1027 kg. Megrepedt 1944 decemberében, végleg 1950-ben. „Újraöntetett”.
7. Feliratai: „*HALLGASD MEG Ó JEHOVA AZOKNAK KIÁLTÁSOKAT KIKET AZ ÉN ÁRTATLAN VÉREMNEK / TESTEMNEK SIRÓ ZENGÉSE NEVED TISZTELETÉRE FELSEKENT*”. „*SISS KERESZTYÉN*”.

¹⁰⁶ L. 103. jegyzet.

¹⁰⁷ Átönttettem Eperjesen Johannes Lecherer által.

¹⁰⁸ L. 103. jegyzet.

LELKI JÓT HALLANI”. „TELJES SZIVEMBŐL TÉGED SZERETLEK”. A másik oldalon: „ÉN MINT ŐRÁLLÓ KIÁLTOK MAGAS HELYRŐL / TÉRJ MEG IZRAEL MERT JELEN VAGYON AZ ISTENNEK ORSZÁGA / JÉZUS KRISZTUS TEGNAP ÉS MA ÉS MINDÖRÖKKÉ UGYANAZ. ZSID. 13:6 / AZ EPERJESEN 1783-BAN ÖNTÖTT / 1944 MAJ 9-ÉN HADI CÉLRA ELVITT HARANG HELYETT / ÖNTETETT A SÁROSPATAKI REFORMÁTUS GYŰLEKEZET ÉS SZLEZÁK RÁFAEL ÁLTAL”. Átmérő: 103 cm, 535 kg. G-hangú. 1949. május 8-án 6 pár fehér ökör vontatta az állomásról a templomhoz.

8. Szlezák Ráfael, Budapest 1951. Feliratai: „IN HONOREM DEI FUDIT JOHANNES HOLSTE LIPURGENSIS. PSALM 84 QUAM AMABILIA SUNT TABERNACULA TUA O JEHOVA. TRANSFUSA SUM ERPERJESINI PER IOA IGNATIUM LECHERER 1783.” „NON EST VOLENTIS NEQUE CURRENTIS SED MISERENTIS DEI”. „GEORGIUS RÁKÓCZY D G PRINCEPS TRANSYLVANIAE PART REGNI HUNGARIAE DOMINUS SICULORUM COMES”. „SI DEUS NOBISCUM QUI CONTRA NOS. NAM MELIOR DIES UNUS IN ATRIIS TUIS QUAM MILLE ALIBI. ELIGO FREQUENTARE LIMEN IN DOMO DEI MEI”. „CELSIS TARNISILL PRINCEPS DO RÁKÓCZY INTER CETEREA CRATIOSI ERGA ECCLESIAM SÁROSPATAKINAM ANIMI CLARISSIMA MONUMENTA ME DEO ET EIDEM ECCLESIAE SACRA FUNDI AC FIERI CURAVIT PER THOMAM DEBRECZENI BONORUM SUARUM IN HUNGARIA PRAEFECTUM ANNO MDCXXXII”.¹⁰⁹ „A SÁROSPATAKI EGYHÁZ RÁKÓCZI GYÖRGY NAGYHARANGJÁT ÚJRA-ÖNTÖTTE SZLEZÁK RÁFAEL”. Átmérő: 125 cm, 1027 kg.¹¹⁰ Esz-hangú. Rk. Can. vis. (Sárospatak) 1772. VIII. 10.; Conscriptio 1782.; Adalékok 1898.; Kérdőív 1931. I. 20., 1958. VI. 12.; Gulyás 1942. 3, 8, 15.; Román 1965. 128–129, 131, 136, 160, 163–164.; Gulyás é. n.; Helyszíni adatfelvétel 2000. (PR), 2008. XII. (RI); Dienes 2003. 203.

Sárospatak, Ref. Kollégium

A kollégiumnak 1772-ben két harangja volt. Az egyik a toronyórához tartozott, a másikkal a tógátus diákokat hívták össze az előadásokra, vagy nyilvános vitára. Az egyik bizonyára az alább 1. alatt felsorolt harang, a másik meg esetleg a 3. alatti.

A kollégium udvarán álló régi épület óratornyában ma is van két harang.

1. Felirata a felső kerületen: „MUNIFICENTISSUS GROSUS D STEPH LOVAS IU COLLEGII S PATAK PATRONUS / IN EIUS USUM FIERI CURAVIT ANNO 1746”.¹¹¹ Átmérő: 40,5 cm.

¹⁰⁹ L. a 103. jegyzetet.

¹¹⁰ A Szlezák László által öntött harang (6. jelzetű) volt 1027 kg.

¹¹¹ Igen kegyes, nemzeti ifjabb Lovas István úr a sárospataki Kollégium gondnoka annak használatára készítette 1746 évben. D = dominus, iu = junior, Grosus = generosus.

2. Felirata a felső kerületen: „ÖNTÖTTE EGRY FERENC K GEJŐCBEN 1898”. Átmérő 39,5 cm.
A Kollégium Tudományos Gyűjteményei Múzeumban is van egy harang.
3. Felirata a felső kerületen: „FECIT CAROLUS EITELPERGER CASO-VIÆ”.¹¹² Az oldalán bevésve (az utolsó szó kurzív betűkkel): „HÆC CAMPANA EST FUSA PROPRIIS / EXPENSIS ECCLÆ REFORMATÆ / S PATAKIENSIS / AO 1725 DIE 13 IUNI”.¹¹³ Átmérő: 40,5 cm. Leltári száma: C 1963.97.
Rk. Can. vis. 1772. VIII. 10.; Helyszíni adatfelvétel 1963. VII. 29., 1991. X. 29. (PP).

Sárospatak, ref. temető, harangláb

1. Felirat nélkül. Kb. 70 kg. Hegedűs Sándorné Gyana Erzsébet ajándéka. Virág Sándor ref. lelkész szerint 1998-ban Nagyváradról szerezték be, ahol egy református lelkész öntette volna.¹¹⁴
Helyszíni adatfelvétel 2008. XI. 22. (PEE).

Sárospatak gk.

Két mai harangját ismerjük. A második világháború során egy harangját rekvirálták.

1. Harangművek R. T., Budapest. 1922. 44.7 sz.¹¹⁵ Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTÉK A SÁROSPATAKI GÖR. KATH. HÍVEK 1922”. Átmérő: 83 cm.
2. Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTÉK / A SÁROSPATAKI GÖRÖG KATOLIKUS HÍVEK 1948 / ÖNTÖTTE SZLEZÁK RÁFAEL RÁKOSPALOTÁN” Átmérő: 75,5 cm.
Helyszíni adatfelvétel 1963. VII. 29. (PP), 2000. (PR).

Sárospatak, Végardó gk.

1. Feliratai: „A VÉGARDÓI GÖR. KATH. EGYHÁZ RÉSZÉRE AZ ÁJTATOS HÍVEK KEGYES AJÁNLATAIBÓL”. A pártán: „FŐT. KISS GYULA LELKÉSZ IDEJÉBEN AZ ÚRNAK 1907-İK ÉVÉBEN. SELTENHOFER FRIGYES FIAI CS. ÉS M. K. UDVARI HARANGÖNTŐK SOPRONBAN 2257”. Dombormű: 1. Sarlós holdon álló Szűz Mária. Két keze a mellén.

¹¹² Carolus Eitelperger készítette Kassán.

¹¹³ Ez a harang a sárospataki Református Egyház saját költségén öntetett 1725 év június 13 napján.

¹¹⁴ Bizonyára Vas Zoltán tenkei református lelkész, aki Hónig Frigyes aradi harangöntőtől elsajátította a harangöntés fortélyait és Tenkén (Tinca, Románia) a második világháború után rendszeresen foglalkozott harangöntéssel.

¹¹⁵ A gyári szám harmadik számjegye nem volt olvasható.

2. Férfi szent, jobb kezében irattekercset tart, bal karján kis gyermek, bal kezében hosszúszerű kereszt. Átmérő: 95,7 cm.
2. Feliratai: „ÉN ANNAK A VILÁGHÁBORÚBAN / ELREKVIRÁLT ÁGYÚHARANGNAK VAGYOK / AZ UTÓDA, MELYET NÉHAI KOLESZÁR JÁNOS / VÉGRENDELETI HAGYATÉKÁBÓL FŐT. KISS DÁNIEL / VÉGARDÓI LELKÉSZ SZERZETT 1892-BEN” A másik oldalán: „EZT A HARANGOT AMERIKÁBAN DOLGOZÓ / MAGYAR HIVEK AJÁNDÉKOZTÁK / A VÉGARDÓI GÖR. KATH. EGYHÁZNAK / VÉTELÁRÁT BALOGH JÁNOS GYŰJTÖTTE”. A pártán: „ÖNTÖTTE SELTENHOFER FRIGYES FIAI GYÁRA SOPRONBAN FŐT. KISS GYULA LELKÉSZ MEGRENDELÉSÉRE AZ URNAK 1922-IK ÉVÉBEN 3883 SZ.” Dombormű: 1. Jézus ágyékkötőben, jobb karja könyökben behajlítva, szívére mutat, baljában hosszúszerű kereszt, amelyet a bal vállához támaszt. Jobb lába alatt bárányszej. 2. Sarlós holdon álló Szűz Mária, két keze a mellén. Átmérő: 75,8 cm.
3. Feliratai: „A VILÁGHÁBORÚBAN ELESETT HŐSÖK EMLÉKÉRE AMERIKÁBAN LÉVŐ VÉGARDÓI HÍVEK ADOMÁNYÁBÓL”. A pártán: „ÖNTÖTTÉK SELTENHOFER FRIGYES FIAI HARANGÖNTŐ GYÁRÁBAN SOPRONBAN KISS GYULA LELKÉSZ MEGRENDELÉSÉRE AZ URNAK 1922-IK ÉVÉBEN. 3884 SZ.” Dombormű: 1. Krisztus a kereszten. 2. Sárkányölő Szent György. Karddal a sárkány felé sújt. Átmérő: 59,5 cm.
4. Feliratai: „VÉGARDÓI GÖR. KATH. EGYHÁZ SZÁMÁRA ISKOLAI CSENGŐ GYANÁNT ÖNTETETT AZ URNAK 1911-IK ÉVÉBEN FŐT. KISS GYULA LELKÉSZ IDEJÉBEN”. „SELTENHOFER F FIAI SOPRONBAN 2789 SZ.” Átmérő: 44,2 cm.
Seltenhofer jegyzék 2.; Kérdőív 1964. XII. 24.; Helyszíni adatfelvétel 2000. IV. 11. (PP és PR).

Sárospatak, Tanítóképző

Az 1948-ig a Református Egyház birtokában lévő tanítóképzőnek is van egy kis harangja.

1. Felirata: ÖNTÖTTE / SZLEZÁK LÁSZLÓ / HARANGÖNTŐ BUDAPESTEN / 1929”. Átmérő: 26 cm, 9 kg.
Szlezák napló 1929. 175.; Helyszíni adatfelvétel 2008. XII. (RI).

Sárospatak, Bodroghalász ref.

Az egyháznak az utolsó 240 évben mindössze három harangja volt.

1. Felirata: „A PETRAHAI REF ECCLESIA MAGA KOLTSIGEN TSINALTATTA 1770 / ESZTENDOBEN /”¹¹⁶ Átmérő: 48,2 cm, 114 font.
2. Hőnig Frigyes, Arad. Öntésének éve ismeretlen 1898-ban még megvolt. Feltehetőleg hadi célokra rekvirálták az első világháború során.

¹¹⁶ Petraho = Bodroghalász egykori neve.

3. Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTÉK A BODROGHALÁSZI REF. BUZGÓ HÍVEK AMERIKÁBAN ÉLŐ HITTESTVÉREK HOZ-
ZÁJÁRULÁSÁVAL KÖZAKADOZÁSBÓL 1923-BAN SZLEZÁK LÁSZLÓ
HARANGÖNTŐ ÁLTAL BUDAPESTEN” Átmérő: 74 cm, 221,8 kg.
Conscriptio 1782.; Adalékok 1898.; Szlezák napló III. 109.; Kérdőív 1958. VI.
15.; Helyszíni adatfelvétel 1991. XI. 20. (PP).

Sárospatak, Dorkó tanya rk.

1. Seltenhofer Frigyes és fiai, Sopron. Felirata a pártán mindössze: „1869 1126
SZ.” Átmérő: 64 cm, 213 kg. Dombormű: Krisztus a kereszten.
Seltenhofer reklámfüzet 43.; Kérdőív 1982.; Helyszíni adatfelvétel 2000. (PR).

Sárospatak, Dorkó tanya ref.

Két harangról van tudomásunk.

1. Bethesda harang. Feliratai: „DICSÉRLEK URAM TÉGEDET, / MERT TE
MEGTARTOTTÁL ENGEMET. / XXX. ZSOLTÁR”. „ISTEN DICSŐSÉ-
GÉRE ÖNTETTE / DARÓCZY PÁL ÉS FELESÉGE PÁSZTOR ERZSÉ-
BET / SÁROSPATAKI ALSÓHATÁRBAN ÉPÜLT / DORKÓI REF. TA-
NYAI TEMPLOM RÉSZÉRE / AZ ÚRNAK 1937. ESZTENDEJÉBEN”.
„ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ / MAGYARORSZÁG
ARANYKOSZORÚS MESTERE BUDAPESTEN”. Dombormű: kehely. 77,7 kg.
2. Várócy Károly és neje ajándéka. 16 kg.
Szlezák napló 1937. 93.; Kérdőív 1958. VI. 12.; Helyszíni adatfelvétel 2000.
(PR); Gulyás é. n. 6.

Sárospatak, Györgytarló rk.

Két harangot jegyeztek fel 1982-ben:

1. Felirat és évszám nélkül. Átmérő: 35,5 cm. 2001-ben nem volt a toronyban.
2. Seltenhofer Frigyes és fiai, Sopron 1884. Átmérő: 39,2 cm. 2001-ben a templom
előbb egy haranglábon volt.
A templom tornyában 2001-ben egy új harang volt:
3. Feliratai: „ÁLLÍTTATTA: GYÖRGYTARLÓ ÉS ÖNKORMÁNYZATA /
AZ ÚRNAK 1994 IK ÉVÉBEN, ISTEN DICSŐSÉGÉRE”. A másik oldalon:
„ŐRBOTTYÁN / GOMBOS MIKLÓS”. „AH, HOL VAGY, MAGYAROK
TÜNDÖKLŐ CSILLAGA / KI VOLTÁL VALAHA ORSZÁGUNKNAK
ISTÁPJA ?”. Dombormű: koronás magyar címer szárnyas angyalokkal. Átmérő:
59,2 cm.
Kérdőív 1982.; Helyszíni adatfelvétel 2001. (PR).

Sárospatak, Györgytló ref.

Az 1979-ben felépült templom tornya, mint önálló harangtorony már 1955-ben elkészült. Két harangjáról tudunk, de nem azonos időből. A feljáró lépcső rossz állapota miatt 2001-ben a toronyba nem lehetett felmenni.

1. Kb. 35 kg. 1958-ban megvolt. Sorsa ismeretlen.
2. Ducsák István, Órszentmiklós. 1961. 61 kg.
Kérdőív 1958. VI. 12.; Várady 1989. 113.; Helyszíni adatfelvétel 2001. (PR).

Sárospatak, Józsefhalva rk. kápolna

1. László Lajos, Kisgejőc. 1885. Átmérő: 56 cm.
Kérdőív 1982.

Sátoraljaújhely rk. főplébánia

Az 1749. évi Canonica visitatio három felszentelt harangról tesz említést. Ezzel szemben az 1772. évi mindössze egyről, amely az egyik kézirat verzió szerint fa haranglábon lógott, egy másik szerint egy tölgyfa haranglábból az újonnan épített toronyba vitetett át.

1. 30 és néhány font. Szent Imre tiszteletére szentelve.
Újabb harangok:
- 2–3. Seltenhofer Frigyes fiai, Sopron. 1904. Együttesen 1682 kg. Minden biztonnal rekvirálás áldozatai lehettek az első világháború idején.
4. Feliratai: „A VILÁGHÁBORÚBAN 1917. ÉVBEN FELÁLDOZOTT HARANG PÓTLÁSÁRA / A HÍVEK ADOMÁNYÁBÓL DR BÁRÓ WALDBOTT FRIGYES KEGYURASÁGA / PAYER FERENC APOST. FŐJEGYZŐ PÜSP. HELYNÖK C. APÁTPLÉBÁNOSKODÁSA / DR. CHUDOVSKY MÓRIC UDV. TANÁCSOS VIL. ELNÖKSÉGE / DR HÓDOSSI KISS ERNŐ FŐGONDNOKSÁGA / VITÉZ ZOMBORY JÓZSEF GONDNOKSÁGA IDEJÉBEN / 1927. ÉVBEN ÖNTETTETÉ A SÁTORALJAÚJHELYI RK. EGYHÁZ / SELTENHOFER FRIGYES FIAI CS. ÉS KIR. UDV. SZÁLLÍTÓK HARANGÖNTŐ GYÁRÁBAN SOPRONBAN”. Másik oldalon: „5224 SZ.” Alatta dombormű: Szűz Mária, karján a kis Jézussal. Utóbi alatt felirat „PATRONA HUNGARIAE / REGINA PACIS / ORA PRO NOBIS”.¹¹⁷ Mellette újabb dombormű: térdeplő szent, glóriával. Kezében valamit nyújt. (Elmosódott a dombormű). Átmérő: 138,5 cm.
5. Feliratai: „A VILÁGHÁBORÚBAN FELÁLDOZOTT HARANG PÓTLÁSÁRA / FŐKÉNT A HELYBELI VASÚTI ALKALMAZOTTAK ADOMÁNYÁBÓL / ÖNTETTE A SÁTORALJAÚJHELYI RK. EGYHÁZ AZ 1927. ÉVBEN / SELTENHOFER FRIGYES FIAI HARANGÖNTŐ MŰHELYÉBEN SOPRONBAN”. A pártán „5225 SZ.” Dombormű: álló alak térdig érő

¹¹⁷ Magyarország védasszonya, a béke királynője, könyörögj érettünk.

köpenyben, jobb kezében keresztet (?) tart. Átmérő: 64,5 cm. Megrepedt, 2001 óta használaton kívül van.

6. Felirata: „SZENT JÓZSEF TISZTELETÉRE ÖNTETTE A SÁTORALJA-ÚJHELYI R.K. EGYHÁZKÖZSÉG AZ ÁLLAM ÉS A HÍVEK ADOMÁNYÁBÓL / HOMÉR GYULA C.ESPERES PLÉBÁNOSSÁGÁNAK 10. ÉVÉBEN / ÖNTÖTTE SZLEZÁK RÁFAEL RÁKOSPALOTÁN 1950”. Dombormű: szakállas férfi, bal karján gyermek. Átmérő: 68,4 cm. Az első világháború során visszahagyott, de a második idején rekvirált harang pótlására készült.
Can. vis. 1749., 1772. VIII. 16.; Seltenhofer reklámfüzet 1910. 47.; Helyszíni adatfelvétel 2000. (PR), 2009. I. (RI).

Sátoraljaújhely rk. Nagyboldogasszony plébánia (Piaristák)

Rákóczi György Sátoraljaújhely számára is öntetett egy harangot, amely bizonyára ennek a templomnak a tornyában lett elhelyezve.

1. Johann Holste, Sárospatak. 1643. Május 6-án öntetett az ágyúöntő-házban. Sorsa ismeretlen. Tudunk egy másik XVII. századi harangról is:
2. Felirata: „Durch Feyr bin ich geflossen Iohann Michael Schneider Kay Stuckgiesser in Kaschau hat mich gossen anno 1697”.¹¹⁸ 1912-ben még megvolt.
3. Feliratai: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÚJRA ÖNTETTÉK / A SÁTORALJA-ÚJHELYI NAGYBOLDOGASSZONY / PLÉBÁNIA HÍVEI A HIT ÉVÉBEN / DUCSÁK ISTVÁN HARANGÖNTŐ MESTER ÁLTAL / ŐRSZENTMIKLÓSON 1968-BAN”. A másik oldalon: „NAGYBOLDOGASSZONY KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK”. Dombormű: Szűz Mária, bal karján a gyermek Jézus. Átmérő: 96,6 cm.
Kemény 1912. 271.; Détsky 1971. 71, 91.; Helyszíni adatfelvétel 2000. IV. 12. (PP és PR).

Sátoraljaújhely ref.

A reformátusoknak 1749-ben és 1782-ben is csak egy „tsengetyű”-jük volt:

1. Felirata: „*Jesus Nazarenus Rex Iudeorum Bányátskai Balog Imre Ao D 1635*”. Hamarosan elpusztulhatott, mert tizenegy évvel később három új harangot öntettek:
2. Felirata: „*A' S.A. Újbelyi Reformata Ekklesia öntette T. Nzetes Gyulay István fő Curatorságában 1793*”. 628 font. Sorsa ismeretlen.¹¹⁹
3. Felirata: „*A' S.A. Újbelyi Ref. S. Ekklesia maga költségén öntette 1793*”. 315 font. Sorsa ismeretlen.
4. 1793. 1803-ban „újraöntötték”.

¹¹⁸ Tűz által olvadtam, Johann Michael Schneider császári ágyúöntő Kassán öntött engem. – Kay = kaiserlicher.

¹¹⁹ T = tekintetes, Nzetes = nemzetes.

5. Felirata: „T. N. V. Kaposy Mihály úr és Hites Társa Ns. Kövér Rozália Asszony által öntetett ezen harang 1793-ban a S.A. Újhelyi Ref. Ns. Ekklesia számára. Újra megnagyobbított a fent titulált Úr által 1803-ik Esztendőben”.¹²⁰ 175 fent. Sorsa ismeretlen.
6. Dókus harang. Feliratai: „A SÁTORALJAÚJHELYI REFORMÁTUS EGYHÁZNAK HÁLÁS KEGYELETTEL AJÁNDOKOZTA / CSABACSÚDI DÓKUS ERNŐ A TISZÁNINNENI REF. EGYH. KER. FŐGONDNOKA 1912”. A pártán: „SELTENHOFER FRIGYES FIAI CS. ÉS M. K. UDVARI HARANGÖNTŐK SOPRONBAN. 2787 SZ.” Dombormű: a Dókus család címere. Átmérő: 91,5 cm, 424 kg.
7. Sarkady harang. Feliratai: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE / A SÁTORALJAÚJHELYI REFORMÁTUS EGYHÁZNAK / FÉRJE EMLÉKÉRE AJÁNDÉKOZTA: ÖZVEGY SARKADY ISTVÁNNÉ SZÜLETETT LAISCH MÁRIA / AZ ÚRNAK 1936 IK ESZTENDEJÉBEN”. „SZOLGÁLJ ISTENNEK / ÉS MINKET IS ARRA HÍVJ !”. „BOLDOG NÉP AZ / MELY HALLJA A TE ZUGÁSODAT !” A pártán: „ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ MAGYARORSZÁG ARANYKOSZORÚS HARANGÖNTŐ MESTERE BUDAPESTEN”. Dombormű: nyitott könyv. Benne bevéselt felirat: „TEBENNED BIZTUNK ELEITŐL FOGVA, JÖJJETEK ÉS IMÁDJUK AZ URAT”. Átmérő: 109,5 cm, 710 kg.
Rk. can. vis. (Sátoraljaújhely) 1949.; Conscriptio 1782.; Beírások 1805–1809.; Szlezák napló 1935. 143.; Helyszíni adatfelvétel 2000. IV. 12. (PP és PR).

Sátoraljaújhely gk.

1749-ben egy fa haranglábon egy harangjuk volt a görög katolikusoknak.

1. Cirill betűs feliratának fordítása: „az Úr Isten segítségével ezen testvériség gondoskodásából szereztetett ezen harang ... városa Szent Miklós atyánkról nevezett templomának az 1738 évben”.¹²¹ Dombormű: püspök szent. Jobb kezét felemeli, bal kezében püspökbot. Átmérő: 66,4 cm. A felirat szövege hasonló a Sebastian Lecherer eperjesi mester 1759-ben öntött alsóregmeci harangján lévőhöz, így feltehetően az ő munkája.
2. Feliratai: „NEVEM ISTVÁN / KERESZTÉNYSÉG ELSŐ VÉRTANUJÁNAK / EMLÉKÉRE”. A másik oldalon: „MIKLÓSY ISTVÁN HAJDÚDOROGI PÜSPÖK AJÁNDÉKA 1930”. a pártán: „ÖNTÖTTÉK SELTENHOFER FRIGYES FIAI HARANGÖNTŐ GYÁRÁBAN SOPRONBAN. 5537 SZ.” Átmérő: 127,6 cm.
3. Felirata: „AVDITORIO AGONISANTIVM KRE:O FVSA SVM PRO CATHOLICORVM S: A: VIHÉLI ANN 1779”.¹²² Dombormű: Krisztus a kereszten. Átmérő: 35,4 cm. A felirat szerint ez a harang nem a görög katolikusok számára készült.

¹²⁰ T N V = tekintetes, nemzetes, vitézlő.

¹²¹ A város neve nem volt kiolvasható.

¹²² A S/átor/ A/lja ujhelyi katolikusok haldoklók termének KRe:O 1779 évben. – a KRe:O szó megfejtése nem ismert. A kettőspont rövidítést jelent.

Rk. can. vis. (Sátoraljaújhely) 1749.; Helyszíni adatfelvétel 2000. IV. 12. (PP és PR).

Sátoraljaújhely, Rudabányácska gk.

Az ország egyetlen temploma, amelynek tornyában három 230 évnél idősebb, XVIII. századi harang szól. Mindkét világháború rekvirálásai elkerülték Rudabányácskát.

1. Felirata: „FVSA SVM EPPERIESINI PRO ECCLES A GRECIRITVS BÁNYÁCSKA 1774”.¹²³ Átmérő: 72 cm.
2. Felirata: „GLORIA • INEXCEL • SIS • DEO • ANNO 1710”.¹²⁴ Alatta: „SZENT MIHHALY” Egy sorral lejjebb: „SZENT ANDRAS”. Átmérő: 35,7 cm (15. kép).
3. Felirata: „GLORIA IN EXCEL SIS DEO. ANNO 1708”.¹²⁵ Átmérő: 30,8 cm.
Kérdőív 1965. I. 15., 1983. IV. 10.; Helyszíni adatfelvétel 1982. XI. 3. (PP és KI).

15. kép. Ismeretlen harangöntő harangja 1708-ból. Sátoraljaújhely, Rudabányácska gk.

Sátoraljaújhely, Széphalom rk.

1. Feliratai: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTÉK / A SZÉPHALOMI ROM. ÉS GÖR. KATH. HÍVEK / AZ AMERIKÁBAN ÉLŐ TESTVÉREK HOZJÁJÁRULÁSÁVAL AZ / 1926. ÉVBEN / ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ BUDAPESTEN”. A másik oldalon: „JÉZUS SZENT SZÍVE IRGALMAZZ NÉKÜNK”. Dombormű: Jézus mellképe. Bal karja a mellén, jobb kezét áldásra emeli. Átmérő, 65,4 cm.
2. Felirata: „A SZÉPHALOMI KÖSSÉG ÖNTETTE ANNO 1803”. Átmérő: 37,5 cm. Díszítése alapján erdélyi vándormester munkája.
Helyszíni adatfelvétel 2000. IV. 12. (PP és PR).

¹²³ Eperjesen öntettem a bányácskai görög szertartású egyház számára 1774. – Az „ecclesia” szó „i” betűje nincs kiöntve.

¹²⁴ Dicsőség a magasságban Istennek. – Inexcel sis = in excelsis.

¹²⁵ L. a 124. jegyzetet.

Semjén ref.

Azt jegyezték fel 1782-ben, hogy „... tart egy másás harangot, mely felől az a hír, hogy Lorántfi Susanna ajándékozta.” Sorsa ismeretlen. A XIX. század végén már két harangja volt az egyháznak.

1. Adatai és sorsa ismeretlen. Az 5. harang öntésének évéből következtetve hadi célokra rekvirálhatták az első világháború során.
2. Adatai ismeretlenek. Megrepedt 1893-ban.
3. Az öntőmester neve ismeretlen. Kisgejőc 1893. Kb. 2 ½ „mázsa”. A 4. harang öntésének évéből következtetve 1928-ban megrepedhetett.
4. Feliratai: „AZ ÉLŐKET HÍVOM AZ ISTEN HÁZÁBA / A HOLTAKAT KÍSÉREM GYÁSZHANGGAL SÍRJÁBA”.¹²⁶ Másik oldalon. „KÉSZÜLT A SEMJÉNI REF. EGYHÁZ HÍVEINEK / ÁLDOZATKÉSZSÉGÉBŐL AZ 1928. ÉVBEN”. „ÖNTÖTTÉK SELTENHOFER FRIGYES HARANG-ÖNTŐ GYÁRÁBAN SOPRON. 5410 SZ.” Átmérő: 88,3 cm, 365 kg.
5. Feliratai: „A JÓKEDVŰ ADAKOZÓT SZERETI ÉS MEGÁLDJA AZ ÚR !” „KÉSZÜLT SEMJÉN REF. EGYHÁZ HÍVEINEK ADAKOZÁSÁBÓL 1923 ÉVBEN”. „ÖNTÖTTÉK SELTENHOFER FRIGYES FIAI HARANG-ÖNTŐ GYÁRÁBAN SOPRONBAN. 4652 SZ.” Átmérő: 70,5 cm, 215 kg.
Conscriptio 1782. II. 28.; Adalékok 1898.; Kérdőív 1958. VII. 6.; Helyszíni adatfelvétel 2000. (PR).

Sóstófalva rk.

1982-ben egy haranglábon lógó két harangot jegeztek fel:

1. Acélharang. Diósgyőr. 1923. Átmérő: 50 cm, 65 kg. Sorsa ismeretlen.
2. Feliratai: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE / PÁDOVAI SZENT ANTAL TISZTELETÉRE / ÉS FÉRJE EMLÉKÉRE FELAJÁNLOTTA KISFALUDI KOSSICS ANTALNÉ SZÜLETETT SZÉKELY ANTÓNIA 1933 SZENT ÉVBEN”. „ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ MAGYARORSZÁG ARANYKOSZORÚS MESTERE BUDAPESTEN”. A palást alján: „PÁDOVAI SZENT ANTAL KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK”. 2006-ban a helyszíni szemle alkalmával e harang az újonnan épült templom kupolaszerű tetője csúcsán lévő tornyocskában volt. Megközelíteni nem lehetett.¹²⁷
Mészáros 1967. 65.; Kérdőív 1982.; Helyszíni adatfelvétel 2006. VII. 31. (MM); Az egyház gondnokának közlése 2007.

¹²⁶ Bizonyára egy korábbi (talán a 3. jelzetű) feliratából átvéve.

¹²⁷ A feliratokat karbantartás alkalmával a gondnok olvasta le.

Sóstófalva ref.

1. Felirata: „ÖNTETTE AZ ANYAEGYHÁZ / A HOPORTYI LEÁNY-
EGYHÁZ SZÁMÁRA / WALSER FERENC ÁLTAL PESTEN 1867”.¹²⁸ Át-
mérő: 50,8 cm.
Adalékok 1898.; Kérdőív 1931. I. 17., 1958. VI. 17.; Helyszíni adatfelvétel 2006.
VII. 31. (MM).

Szegi rk.

A nem is egy évtizede épült templomnak egy harangja van.

1. Felirata: „KRISZTUS KIRÁLY / TISZTELETÉRE / ROM. KAT. EGYHÁZ
/ SZEGI / 2001”. Az öntés helye és mestere nincs feltüntetve. Átmérő: 59 cm.
Helyszíni adatfelvétel 2009. I. (RI).

Szegi rk. temető, harangláb

1. Feliratai: „SZENT LÁSZLÓ KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK”. A másik oldalon:
„SELTENHOFER FRIGYES / FIAI / SOPRON / CS. ÉS M. K. UDVARI /
HARANGÖNTŐDE / 1901”. A pártán: „KEGYES JÓLTEVŐNK ÉS
HÍVEK ADAKOZÁSÁBÓL ÖNTETETT 1598 SZ.”¹²⁹ Dombormű: emblé-
mában két egymással szembe néző oroszlán támasztja a heraldikai jobb oldalon
lévő koronás osztrák és a baloldalon lévő koronás magyar címert. Átmérő: 54,2 cm.
2. Acélharang. Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTE / A ROM. KATH.
EGYHÁZ / DIÓSGYŐR 1921”. Átmérő: 43,2 cm.
Helyszíni adatfelvétel 2000. IV. 10. (PP és PR).

Szegilong rk.

A templomtoronyban két harang van:

1. Felirata: „FUDIT HENRICUS EBERHARD PESTINI 1819”.¹³⁰ Átmérő: 49,2 cm.
2. Felirata: „1833 ÖNTÖTTE NEMES LÁSZLÓ SÁNDOR KIS GEŐCZBE”.
Átmérő: 38,3 cm.
Kérdőív 1982.; Helyszíni adatfelvétel 1999. VIII. 17. (PP).

Szegilong ref.

1. Felirata: „ÖNTÖTTE EGRY FERENCZ KISGEJŐCZBEN 1914”. Átmérő:
29,7 cm.
2. Szlezák László, Budapest. 1928. Átmérő: 20,1 cm.
Kérdőív 1958. VI. 20.; Helyszíni adatfelvétel 1999. VIII. 17. (PP).

¹²⁸ Hoporty = A község egykori neve.

¹²⁹ A harangot 2008-ban megkísérelték ellopni, de megíúsították.

¹³⁰ Öntötte Franciscus Eberhard Pesten.

Széphanom (lásd Sátoraljaiújhegy, Széphanom)

Szerencs rk. plébániatemplom

A XVIII. század közepén még csak egy harangjuk volt a katolikusoknak.

1. Kb. 50 font. Feltehetőleg még volt még 1772-ben is. Ehhez még 1772 előtt két nagyobbat is beszereztek, amelyek sorsa azonban ismeretlen.
2. Kb. 100 font.
3. Kb. 70 font. Szent Orbán tiszteletére lett szentelve. Az 1811. évi Canonica visitatio jegyzőkönyve ugyancsak három harangról emlékezik meg. Közülük a legkisebb a fenti 1–3. jelzetű egyike lehetett, a két nagyobb viszont az 1772-ben meglévőknél nagyobb volt.
4. Kb. 600 font.
5. Kb. 200 font. Esterházy Károly egrei püspök Tállyán szentelte, feltehetőleg 1779-ben.
6. Feliratai: „EZ A HARANG / JÉZUS SZENTSÉGES SZÍVE TISZTELETÉRE / ÖNTETETT / A SZERENCSI HIVEK ÁLDOZATKÉSZSÉGÉBŐL / AZ 1949. ÉVBEN”. „ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ MAGYARORSZÁG ARANYKOSZORÚS MESTERE BUDAPESTEN / 5132 SZ.” Dombormű: a palást középső részén Jézus szíve ábrázolás (a szívére mutat), a palást felső részén triglifekből és angyalfejekből álló díszítménysor. Alul: Jézus fejek szőlőindák között, melyben a fürtök között kereszttek találhatók. Átmérő: 101,5 cm.
7. Felirata: „ÖNTÖTTE EBERHARD HENRIK / PESTEN 1823 / FUDIT HENRICUS EBERHARD / PESTINI 1823”. Domborművek: 1. Szent Flórián. 2. Keresztelést végző szent püspöki ornátusban. 3–4. Nem azonosítható személyek. Átmérő: 82 cm.
Can. vis. 1749., 1772., 1811. X. 10.; Helyszíni adatfelvétel 2006. VIII. 1. (MM).

Szerencs rk. Munkás Szent József templom, különálló fa harangtorony

A torony három Lengyelországban öntött harangját Seregély István egri érsek szentelte fel 2004. március 20-án.

1. Feliratai: „A. D. 1808–2003 ME FECIT JOANNES FELCZINSKI CAMPANARUM FUSOR E POLONIA”.¹³¹ „NÉMETH ISTVÁN (1909–1981) EMLÉKÉRE, SZENT ISTVÁN KIRÁLY TISZTELETÉRE”. Dombormű: Szent István király. Átmérő: 79 cm.
2. Felirata: „NÉMETH ISTVÁNNÉ SZÜLETETT SIMKÓ ANNA (1915–1979) EMLÉKÉRE, SZENT ANNA TISZTELETÉRE”. Dombormű: Szent Anna. Átmérő: 60,5 cm.

¹³¹ Az Úrnak 1808–2003 évében. Joannes Felczinski harangöntő Lengyelországból készített engem.

3. Felirata: „HOGYA JÁNOS (1937–1989) EMLÉKÉRE, SZENT JÁNOS TISZTELETÉRE”. Dombormű: Szent János. Átmérő: 53,7 cm. Helyszíni adatfelvétel 2007. VIII. 1. (MM).

Szerencs ref.

A XVIII. század közepe óta mindössze hét harangja volt a templomnak.

1. 260 font. 1646-ban részben ennek az anyagából készült a Rákóczi-harang.
2. „Rákóczi-harang”. Hermann Liders öntötte 1646-ban a sárospataki ágyúöntőházban. 505 font.¹³² Megrepedt 1757 előtt.
3. Kb. 200 font. Még 1816 előtt megrepedhetett. „Átöntötték”.
4. A Rákóczi-harang átöntése. Öntője ismeretlen. 1757. 1922 előtt megrepedhetett. „Átöntötték”.
5. Felirata: „Újra öntette Vitányi Bertalan 1816 évben”. Feltehetőleg hadicélokra rekvirálták az első világháború során.
6. Feliratai: „RENOVATO DENUO SUMTIBUS PROPRIIS ECCLESIAE REFORMATAE SZERENTSIENSIS 757. ILLUSTRISSIMO AC CELSISSIMO PRINCIPI DOMINO GEORGIO RAKOTZI DE FELSOVADASZ DEI GLORIA PRINCIPI TRANSYLVANIAE AC PARTIUM REGNI HUNGARIAE DOMINO SICULORUM DOMINO DOMINO CLEMENTISSIMO 1646”.¹³³ „ÚJRA ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ 1922”. Átmérő: 82,5 cm (16. kép).

16. kép. A sárospataki ágyúöntőházban Hermann Liders által 1646-ban öntött „Rákóczi-harang” betűit utánzó felirat a Szlezák László által 1922-ben „átöntött” harangon. Szerencs ref.

¹³² A beolvasztott 1. jelzetű harang 260 fontnyi anyagához „urunk rézéből adatott” 245 font. – *Détsly* 1970. 105.

¹³³ A szerencsi református egyház saját költségén lett megújítva 757. A legnevezetesebb és legkimagaslóbb fejedelemnek felsővadászi Rákóczy György úrnak Isten dicsőségéből Erdély fejedelmének és Magyarország részei urának, a székelyek urának, a legkegyelmesebb Úrnak.

7. Feliratai: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE KÉSZÍTETETT AZ 1927 ÉVBEN A SZERENCSEI REFORMÁTUS EGYHÁZ SZÁMÁRA A HÍVEK KÖZADAKOZÁSÁBÓL”. „ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ BUDAPESTEN”. Dombormű: kehely, szőlőlevelekkel és búzakalással közrefogva. Díszítmény a paláston: angyalfejek. Átmérő: 100 cm, 534 kg. Rk. can. vis. (Szerencs) 1772.; Adalékok 1898.; Szlezák napló V. 32.; Kérdőív 1931., 1958. VI. 15.; Détsky 1970. 72., 106.; Helyszíni adatfelvétel 2006. VIII. 1. (MM).

Szerencs gk.

1. Feliratai: „MAGYAROK NAGYASSZONYA KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK”. „E HARANGOT KÉSZÍTETTEK / A SZERENCSEI GÖR. KATH. EGYHÁZ HÍVEI KÖZADAKOZÁSÁBÓL / AZ ÚR 1949 ÉVÉBEN / ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ MAGYARORSZÁG ARANYKOSZORÚS MESTERE BUDAPESTEN / 5158 SZ.” Dombormű: Jézus, kezével a szívére mutat. A palást felső részén triglifekből és angyalfejekből álló díszítménysor. Alul: Jézus fejek szőlőindák között, melyekben a fürtök között keresztek találhatók. Átmérő: 88 cm.
2. Felirata: „PRO TEMPLO GRECI / RITUS UNITORUM SZERENCSEIENSIS ANNO 1892¹³⁴ / ÖNTÖTTE WALSER FERENC BUDAPESTEN / 2665 SZ.” Dombormű: 1. Feszület. 2. Napba öltözött Boldogasszony. Átmérő: 53 cm. Helyszíni adatfelvétel 2006. VIII. 1. (MM)

Szerencs, Ond rk.

1. Felirata: „A ONDI OROSZ ECCLESIA MAGA KOLTSEGEVEL ONTETE 1768”. Átmérő: 37 cm. Az 1980-as években megrepedt. Átadták a szerencsi Zempléni Múzeumnak. Leltári száma: ZM 88.4.1. Díszítése egyezik a gibárti ref. templomban lévő, Thomas Sondeger által 1762-ben Rozsnyón öntött harangéval, így ezt is utóbbi mester készíthette.
2. Felirata: „AZ ONDI RÓM. KATHOLIKUSOK RÉSZÉRE / ÖNTETTE EV. REFORM. VALLÁSÚ ÖZVEGY NAUNER JÓZSEFNÉ /SZÜL. N. S. NAGY TÓTH JULIANNA AZ 1897-İK ÉVBEN / ÖNTÖTTE NOVOTNY ANTAL TEMESVÁROTT / 1313 SZ.” Palástja áttört. Átmérő: 63,5 cm, 133 kg (17. kép).
3. Felirata: „1768-AS REPEDT HARANGOT / ÚJRAÖNTÖTTE GOMBOS LAJOS / 1989 ÖRBÖTTYÁN”.¹³⁵ Díszítmény: a palást tetején növény-füzérsor, az alján virágdízsor. Átmérő: 47 cm. Novotny katalógus 133.; Kérdőív 1982.; Helyszíni adatfelvétel Miskolcon 1991. VII. 17. (PP), Ondon 2006. VIII. 1. (MM).

¹³⁴ A szerencsi egyesült görög szertartásúak templomának az 1892. évében.

¹³⁵ Nem újraöntés, hanem új harang. L. az 1. jelzetű harangot.

17. kép. S alakú részekkel áttört palástú harang.
Öntötte Novotny Antal Temesvároott 1909-ben. Szerencs, Ond rk.

Szerencs, Ond ref.

Harangjainak hosszú soráról tudunk.

1. Mester ismeretlen. 1650.¹³⁶ 1772-ig egyedül volt a templom tornyában. 1813-ban elhasadt. Kb. 200 font.
2. Felirata: „Anno 1774 az ondi reformata ecclesia számára maga költségével öntette Láng György”. 1898-ban még megvolt; feltehetőleg az első világháború során hadi célokra rekvirálták.
3. „A parochiális kert alatt öntetett”. 1814. Erdélyi, vagy tasnádi vándormester önthette. 1851-ben „átöntötték”.
4. Feliratai: „Az ondi belvét hitvallást követő sz. egyház közönsége költségén öntetett 1851”. „Öntötte László Sándor Kis Geőczben 1851. Nro 389ik harang”. 1991-ben „átöntötték”.
5. Harangművek R. T., Budapest. 1924. Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTE KÖZADAKOZÁSGÓL AZ ONDI REF. EGYHÁZ”. Átmérő: 58,5 cm, 157 kg.
6. Feliratai: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE HAGYOMÁNYOZTA AZ ONDI REF. EGYHÁZ RÉSZÉRE NÉHAI SÉLLEY KÁROLY; ELKÉSZÍTTETTE ÖZVEGYE FEKETE LIDIA ÉS GYERMEKEI MIKLÓS ÉS TÓTH IDA AZ ÚRNAK 1932 ESZTENDEJÉBEN”. „ALÁZZÁTOK MEG MAGATOKAT ISTENNEK HATALMAS KEZE ALATT, HOGY FELMAGASZTALJON TITEKET ANNAK IDEJÉN. I. PÉT. 5 R. 6 V.” „ÖNTÖTTE

¹³⁶ Az évszám alapján lehetséges, hogy Georgius Wierd öntötte Eperjesen.

SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ MAGYARORSZÁG ARANYKOSZORÚS MESTERE”. Átmérő: 91 cm, 411 kg.

7. Gombos Miklós. Felirata: „ŐRBOTTYÁN 1991”. Átmérő: kb. 40 cm.
Rk. can. vis. (Szerencs) 1772.; Adalékok 1898. VIII. 23.; Kérdőív 1931. I. 14., 1958. VI. 29.; Helyszíni adatfelvétel 1999. V. 21. (PP és LKK).

Taktabáj rk. harangláb

A kápolna előtt vas haranglábban egy harang függ.

1. Szlezák László, Budapest. 1938. Felirata: „KÉSZÍTETTE GRÓF ANDRÁSSY GÉZA TAKTAKÉZÉSI URODALMA”. Átmérő: 37 cm, 26,5 kg.
Kérdőív 1982.¹³⁷

Taktabáj ref.

A műemlék templom megépítése (1782–1783) előtt egy haranglábban két harang függött:

1. Felirata: „Készítette idősb báji Patay Sámuel házastársa Udvarhelyi Mária a báji református egyháznak anno 1743”. Kb. 150 font. 1922-ben „átöntetett”.
2. Kb. 40 font. A katolikus Canonica visitatio szerint Patay Sámuel öntette.¹³⁸ Megrepedt, 1817-ben „átöntötték”.
3. Christian Lebrecht (vagy felesége, Anna),¹³⁹ Kassa. 1817. 104 font. Öntette Patay József. 1898-ban még megvolt. Feltehetőleg hadi célokra rekvirálták az első világháború során.
4. Feliratai: „ÖNTETTE BÁJI PATAY SÁMUEL HÁZASTÁRSA UDVARHELYI MÁRIA A BÁJI REFORMÁTUS ECCLESIAÉNAK 1743.” „ÁTÖNTETTÉK BÁJI PATAY JÓZSEF ÉS NEJE SZIRMAI ÉS SZIRMABESENŐI SZIRMAY ANNA 1922-BEN SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ ÁLTAL BUDAPESTEN”. Átmérő: 61 cm.
5. Feliratai: „Öntette a báji református egyház. A háza oltárára szentelt harangja helyett az 1922 évben Szlezák László harangöntő által Budapesten”. „Saulként földre sujtál Istenünk, Pállal felkelve buzgóbbak leszünk” Megrepedt, 1931-ben „átöntetett”.
6. Feliratai: „ÖNTETTE ISTEN DICSŐSÉGÉRE BÁJI PATAY JÓZSEFNÉ SZÜLETETT SZIRMAI ÉS SZIRMABESENŐI SZIRMAY ANNA, BÁJ 1931”. „ANNA HARANG. HARANGOZZÁL KIS HARANG AZ ÉLŐKNEK ÉS HÜSÉGES MEGEMLÉKEZÉSSSEL A HOLTAKNAK”. „ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ MAGYARORSZÁG ARANYKOSZORÚS MESTERE BUDAPESTEN”. Átmérő: 52,5 cm.

¹³⁷ A helyszíni kiszállás alkalmával létra hiányában a harang nem volt megközelíthető.

¹³⁸ Könnyen lehetséges, hogy ez téves. A katolikus Canonica visitatio szerint mindkét harangot Patay Sámuel öntette. Azonban az 1. jelzetű feliratából nyilvánvaló, hogy nem ő, hanem a felesége.

¹³⁹ Christian Lebrecht 1817. április 14-én halt meg. (*Spiritsza* 2003. 48.). Az özvegye tulajdonában a műhely tovább termelt.

Rk. Can vis. (Tiszatardos) 1779. V. 24.; Adalékok 1898.; Kérdőív 1931. III. 16., 1958. VII. 1.; Kiss Lajos jegyzetei XVI–6.; Helyszíni adatfelvétel 2006. VIII. 8. (MM).

Taktabarkány rk.

Az utóbbi évtizedekben épült templom tornyában lévő két harang csak részben volt megközelíthető.

1. Felirata: „A TAKTAHARKÁNYI R. K. HÍVEK / ADOMÁNYÁBÓL ÖNTETTE MÁRIA ÉVÉBEN / JUHÁSZ ISTVÁN C. ESPERES PLÉBÁNOS / GOMBOS LAJOS HARANGÖNTŐ MESTERREL / ÓRBOTYÁNBAN 1988 ÉVBEN”. Díszítmény: a palást alján angyalfejek sora, alattuk babérkoszút tartó madár. Átmérő: 57 cm.
2. Felirata nem volt leolvasható. Dombormű: Napba öltözött Szűz Mária, karján a kis Jézussal. Átmérő: 38 cm.
Helyszíni adatfelvétel 2006. VII. 31. (MM).

Taktabarkány ref.

Az 1772. évi katolikus Canonica visitatio szerint csak egyetlen, fa haranglábon lógó harangja lett volna. Ezzel szemben az 1898. évi „Adalékok” két, a XVIII. század közepén öntött harangjáról emlékezik meg, habár az egyikük akkor már biztosan nem volt meg. A másikat – ha még megvolt – az első világháború során elrekvirálhatták. Ezek:

1. Felirata a következő lehetett: „*Gos mich Balthazar Reis in Erlau 1737*”.¹⁴⁰ „*A T barkályi rfta ecclesie öntette Tunyai József predikatorságában. LI rft*”.¹⁴¹
2. Feliratai: „*A T barkályi rfta ecclesia öntette az Isten beszéde összegyűjtésének okáért. „Az! mondják ezek minékünk: menjünk el az Úrnak házába. XVI. VI. Örvendek mi-
kor nekem ezt mondják. Anno 1743*”.
3. Felirata: „A TAKTA HARKÁNYI REF: / NS. TS. SZENT EKKLÉSIA KÖL- / TSÉGEN KÉSZÜLT ANTALFI / ANDRÁS PREDIKÁTORÁGÁBAN / AZ MCCCXXXI ESZTENDŐBEN / DOBSINÁN BURGR LŐRINTZ ÁLTAL”.¹⁴² Átmérő: 65,5 cm.
4. Mester ismeretlen. 1924. 331 kg. 1955-ben „átöntötték”.
5. Felirata: „JÉZUS KRISZTUS TEGNAP ÉS MA ÉS MINDÖRÖKKÉ UGYANAZ; ZSID. 3.8. ÖNTETETT 1924-BEN GYŐR IMRE ÉS JUHÁSZ JÓZSEF GONDNOKSÁGA ALATT ÉS ÚJJÁÖNTETETT 1955-BEN VERES IMRE ÉS SÓHAJDA GYULA LELKIPÁSZTORÁGA ÉS JUHÁSZ JÁNOS GONDNOKSÁGA ALATT A TAKTAHARKÁNYI REF. GYÜLE-

¹⁴⁰ Balthazar Ries öntött engem Egerben. – Az adatforrásban tévesen „Casmir Balthazar” olvasható.

¹⁴¹ Rft = rénusi (rajnai) forint.

¹⁴² Helyesen: Burger. Öntési hiba folytán a GER betűk nem lettek kiöntve; a GR betűk utólag lettek bevésve.

KEZET ÁLDOZATKÉSZSÉGÉBŐL. ÖNTÖTTE SZLEZÁK RÁFAEL ÁLLAMOSÍTOTT VÁLLALAT RÁKOSPALOTÁ”. Átmérő: 84,8 cm, kb. 340 kg. Rk. Can. vis. (Szerencs) 1772.; Adalékok 1898.; Kérdőív 1931. I. 5., 1958. VI. 1.; Helyszíni adatfelvétel 1991. XI. 22. (PP).

Taktakenéz rk. harangláb

A helyszíni kiszálláskor a harangok nem voltak oly mértékben megközelíthetők, hogy a feliratuk leolvasható, átmérőjük lemérhető lett volna.

1. Szlezák László, Budapest. 1938. Dombormű: Mária a kis Jézussal. 151 kg.
 2. Szlezák László, Budapest. 1938. Dombormű: az Eucharisztikus Kongresszus emblémája. 65 kg.
- Szlezák napló 1937. 201–202.; Helyszíni adatfelvétel 2006. VIII. 8.

Taktakenéz ref.

1779-ben két harang lógott egy haranglábban.

1. Eperjesen öntetett. Felirata: „*A T. Kenyézsi Reformata Ekklesia Isten dicsőségére maga költségén öntette 1773*”. Kb. 170 font. 1954. október 3-án megrepedt.
 2. Kb. 20–30 fontos.¹⁴³ Hadi célokra rekvirálták az első világháború idején.
 3. Felirata: „EZT A 181 ÉVES HARANGOT / ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÚJRA-ÖNTETTE / A TAKTAKENÉZI REF. EGYHÁZ 1955-BEN. / ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ BUDAPESTEN”. Átmérő: 62,2 cm, 124 kg.
 4. Szlezák László, Budapest. Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE – A TAKTAKENÉZI REF. HÍVEK. 1955”. Átmérő: 52,2 cm, 87 kg.
- Rk. Can vis. (Tiszatardos) 1779. V. 24.; Kérdőív 1931. I. 15., 1958. VI. 14.; Helyszíni adatfelvétel 2006. VIII. 8. (MM).

Taktaszada rk.

1. Feliratai: „A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN /LESZERELT HARANG PÓTLÁSÁRA / ISTVÁN MEGYÉSPÜSPÖK TÁMOGATÁSÁVAL / ÖNTETTÉK A TAKTASZADAI KAT. HÍVEK / 1948 BOLDOGASSZONY ÉVÉBEN”. „ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ MAGYARORSZÁG ARANYKOSZORÚS MESTERE”. A másik oldalon: „ESDEKLŐ SZAVUNKKAL HOZZÁD FELKIÁLTUNK / KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK ISTVÁN SZENT KIRÁLY / REMÉNYSÉGÜNK VAGYON BENNED S MÁRIÁBAN / MINT MAGYAR HAZÁNKNAK HÍV KIRÁLYN...”.¹⁴⁴ „5063 SZ.” Díszítmény: a palást felső részén szív és fej, metopéval elválasztva, alján szőlő és Jézusfej. Átmérő: 71,5 cm.

¹⁴³ A katolikus Canonica visitatio 20 fontos harangról tesz említést, az 1931. évi kérdőív szerint viszont 30 fontos volt.

¹⁴⁴ A felirat utolsó betűi nem voltak leolvashatók.

2. Harangművek R. T., Budapest. 1924. Felirata: „TÉGED ISTEN DÍCSÉ-
RÜNK”. Dombormű: Szentháromság. Átmérő: 52 cm.

Taktaszada ref.

A mai községet alapító, Prügéről áttelepült reformátusok valamennyi harangjáról van adatunk.

1. Öntője ismeretlen. 1720. 1832-ben megrepedt.
2. Felirata: „*SIT NOMEN DOMINI BENEDICTUS*”.¹⁴⁵ 141 kg. Balogh István kurátorságában készült 1751-ben. 1917. május 27-én hadi célokra rekvirálták.
3. Feliratai: „*Fusa Eperjesini per Franciscum Lecherer*”. „*Campanam hanc anno 1832 die 29 iuni Ecclesia Szadensis belv. conf. auxiliante Deo propriis sumptibus curavit*”.¹⁴⁶ Átöntetett 1959-ben.
4. Harangművek R. T., Budapest. 1923. Felirata: „*A taktaszadai református egyház híveinek önkéntes adakozásából öntette az Úrnak 1923-ik esztendejében*”. Cisz-hangú. Megrepedt 1982-ben.
5. Felirata: „A TAKTASZADAI REFORMÁTUS EGYHÁZ / 1832-BEN ÖNTÖTT HARANGJÁT / ÚJRAÖNTÖTTE DUCSÁK ISTVÁN / ŐRSZENTMIKLÓSBAN 1959-BEN” Átmérő: 72,8 cm, 330 kg. B-hangú.
6. Feliratai: „AZ 1923-BAN KÉSZÜLT / ÉS 82-BEN MEGREPEDT HARANGOT / ÚJRAÖNTETTÉK A TAKTASZADAI REFORMÁTUS EGYHÁZ HÍVEI / GOMBOS MIKLÓS HARANGÖNTŐ MESTERREL ŐRBOTTYÁNBAN 1983 ÉVBEN”. A másik oldalán: „SZÓLJ MERT HALLJA A TE SZÓDAT / I. SAM.” Átmérő: 84 cm. 330 kg.
Adalékok 1898.; Kérdőív 1931. I. 18., 1958. VI.; Szabó 19439. 5, 27, 31, 32.; Helyszíni adatfelvétel 2006. VIII. 8. (MM).

Tarcal rk.

A „török forradalom”-ból kifolyólag még 1749-ben is fedetlen templomtoronyban három felszentelt harang függött.

1. Felirata: „*A Romano Catholicis haec campana Xti in Coelos assenso*”.¹⁴⁷ Tarcalon öntetett 1729-ben. Dombormű: a keresztre feszített Üdvözítő. Kb. 55 font. 1772-ben még megvolt.
2. A boldogságos Szűz és Szent Donát tiszteletére szentelve. Még 1772 előtt elpusztulhatott.
3. Lélekharang. Szent József tiszteletére szentelve.
Utóbbit még ebben az évben egy nagyobbal pótolták. A 2. jelzetűt 1772-ben.

¹⁴⁵ Az Úr neve legyen áldott.

¹⁴⁶ Eperjesen öntetett Franciscus Lecherer által. Ezt a harangot a szadai helvét hitvallású egyház 1832. június 29. napján szerezte be Isten segédelmével a saját költségén.

¹⁴⁷ Ez a harang a római katolikusoktól az égből helyeslő Krisztusnak.

4. Felirata: „*In Gloria Dei curavit Ecclesia R Catholica Tarcali Anno 1749. Laudet Iesus Christus*”.¹⁴⁸ Dombormű: feszület, alatta a boldogságos Szűz Mária és Szent János. Kb. 280 font. 1772-ben még megvolt.
5. Eperjesen öntetett 1772-ben (a chronistichon alapján). Felirata a palást felső részén: „*HonoribVs sancti VrbanI et beati Donati Martiris zelone proCVrata*” (= 1772). Alsó részén: „*QVae pro teMpLo oppIDI TarCaL sVb pLebano Iosepho Narai EperlesInI fVsa*”¹⁴⁹ (= 1772). Dombormű: 1. Szent Orbán és Donát. 2. Megfeszített Krisztus. Kb. 1200 font.
Az 1772-ben meglévő harangok sorsa ismeretlen. A második világháború előtt is három harang volt.
6. Feliratai: „VJJÁ ÖNTETTE: A KÖZÖNSÉGES KERESZTÉNY HITŰ TARCAL VÁROSI BVZGÓ HIVEK PLEBANVSA PAITHEGYI GERGL VRVKNNAK ITT KITÜNTETETT ÉVÉBEN”. „SZENT ORBÁN PÁPA ÉS SZENT DONAT PÜSPÖK ISTENNEK VÁLASTOTT MARTIRAI KÖNYÖRULIEK ÉRETTÜNK”. „ÖNTÖTTE SCHAUDT ANDRÁS PESTEN 1856”. A korona fülei női fej alakúak. Dombormű: Szent Donát püspök. Díszítmény: címer levéldíszben. Kb. 700 kg.
7. Öntőmester ismeretlen. 1923. Kb. 400 kg. A második világháború során hadi célokra rekvirálták.
8. Öntőmester ismeretlen. 1860. Kb. 40 kg. Egy harangozó még az 1990-es években – amikor valamilyen javítás végett le volt szerelve – fél liter pálinkáért eladta. Can. vis. 1749., 1772. VIII. 3.; Harangbiztosítási kötvény a plébánia irattárában 1939. IV. 20.; A harangozónő közlése, valamint helyszíni adatfelvétel 2006. VIII. 8. (MM).

Tarcal ref.

Az egyháznak 1772 óta valószínűleg csak három harangja volt.

1. Felirata: „*A teljes Szentháromság Istennek tiszteletére öntette a m. tarcali helv. conf. tartó ecclesia 1772*”.¹⁵⁰ 1898-ban még megvolt, mint a kisebbik harang. Feltehetőleg elrekvirálták az első világháború során.
2. Feliratai: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTE A TARTZALI NS. SZ. ECLESIA T. N. BÁJI PATAY SÁMUEL ÚR FŐ CURATORSÁGA ALATT 1804”. „TISZT. TUD. JENKEI JÁNOS ÚR KAPOSÍ SÁMUEL ÚR CURATOR PATAKY MIHÁLY V. CURATOSÁGOK IDEJE ALATT ÖNTETETT”.¹⁵¹ „AZ ÉLŐKET HIVOM AZ ISTEN HÁZÁBA, A HOLTAKAT KÍSÉREM GYÁSZHANGGAL SÍRJÁBA”. „ÖNTÖTTE CHRISTIAN

¹⁴⁸ Isten dicsőségére a tarcali római katolikus egyház szerezte az 1749. évben. Dicsértessék Jézus Krisztus.

¹⁴⁹ Szent Orbán és boldog Donát vértanuk tiszteletére buzgószágból szereztetett, amely Tarcal város temploma számára Josephus Nárai plébános alatt Eperjesen öntetett.

¹⁵⁰ M = mező, helv. conf. = helvetica (svájci) confessió (hitvallás).

¹⁵¹ T = tekintetes, N = nemes, Tiszt. = tiszteletes, Tud = tudós, V = vice (helyettes).

LEBRECHT KASSÁN”. Dombormű: Isten báránya zászlóval. Átmérő: 103,5 cm, 1053 font (18. kép).

18. kép. Isten báránya dombormű Christian Lebrecht kassai mester 1804. évi harangján.
Tarcal ref.

3. Feliratai: „KÉSZÜLT ÉLES ISTVÁN LELKÉSZ / ÉS ANDRÁSSY JÁNOS FŐGONDNOK IDEJÉBEN / 1923-BAN A HÍVEK ÁLDOZATKÉSZ-SÉGÉBŐL”. „HŐSÖK HARANGJA. ÖRÖKKÉ ÁLDOTT LEGYEN A VILÁGHÁBORÚBAN ELESETT HŐSEINK EMLÉKE”. „ÖNTETETT SELTENHOFER FRIGYES FIAI HARANGÖNTŐ GYÁRÁBAN, SOPRON. 4036 SZ.” Átmérő: 90 cm.
Adalékok 1898.; Kérdőív 1958. VI. 4.; Helyszíni adatfelvétel 2006. VIII. 8. (MM).

Tarcal gk. harangláb

Az egyházközség első és ma is meglévő egyetlen harangja:

1. Feliratai: „Hogy mindnyájan eggyé legyünk. János 17. 21”. „Öntették Isten dicsőségére és Szent József tiszteletére. Tarcal 1964 november 12”. „Öntötte Ducsák István harangöntő Órszentmiklóson”. Átmérő: 62 cm.
Kérdőív 1965. II. 4., 1982.¹⁵²

¹⁵² A helyszíni adatfelvétel alkalmával egy felhőszakadás megakadályozta a harang megtekintését.

Tállya rk.

Az ellenreformáció során a katolikusok birtokába jutott középkori templom négy harangját Zorger Gergely egri helyettes püspök 1728-ban szentelte fel.

1. 1664-ben öntetett. Kb. 2000 font. A Szentháromság tiszteletére lett szentelve. Az 1861. augusztus 9-i tűzvészben elolvadt.
2. 1584-ben öntetett. Boldogságos Szűz Mária tiszteletére szentelve.
3. 1719-ben öntetett. Domborművek: Jézus, Mária és József. Kb. 150 font. Szent László magyar király tiszteletére szentelve.
4. Kb. 10 font. Szent Donát tiszteletére szentelve.
1772-ben volt egy ötödik, még fel nem szentelt harang is.
5. Lélekharang. 32 font. Dombormű: Jézust tartó boldogságos Szűz Mária. 1779-ben már Szent József tiszteletére felszenteltként említették.
Vannak adataink további harangokról is.
6. 1862-ben vagy 1863-ban öntetett az 1. jelzetű harang pótlására. 3517 font. Megrepedt 1892-ben.
- 7–8. Seltenhofer Frigyes két harangot szállított 1872. és 1901 között a tállyai rk. egyháznak. Együttesen 1473 kg-ot tettek ki. Sorsuk ismeretlen, lehetséges, hogy rekvirálás áldozatai lettek az első világháború során.
9. 1894-ben öntetett. Mindössze „*Glockengiesserei von Carl Schwabe in Biala*” részlet ismert a feliratából.¹⁵³ Dombormű: Szentháromság. Átmérő: 152 cm, kb. 1850 kg.¹⁵⁴
10. Seltenhofer Frigyes fiai, Sopron. 1927. Feliratai: „SZENT LÁSZLÓ KI ŐS HAZÁDAT BAJOKKAL KÜZDENI LÁTOD / NE ENGEDD HUNNIÁNAK SZÉP HATÁRÁT BIRNI MÁSNAK”. A másik oldalon: „KRISZTUS KIRÁLYSÁGA ÜNNEPÉNEK ELSŐ ÉVÉBEN SZENT LÁSZLÓ KIRÁLY TISZTELETÉRE KARÁCSONY ÉJJELÉN SZÓLALT MEG ELŐSZÖR E HARANG”. „5279 SZ.” Dombormű: Szent László király egész alakos képe. Átmérő: 100,2 cm.
11. Feliratai: „ÖNTÖTTE KORRENTSCH MÁRK EGERBEN 1861”. Alul: „A TÁLLYAI ISKOLÁS GYEREKEK RÉSZÉRE”. Dombormű: egyházi férfi körül gyerekek. Átmérő: 38,5 cm. 1982-ben még nem volt a toronyban.
Can. vis. 1772, 1779. VIII. 1.; Levél a püspökhöz 1917. V. 7. Kassai Érseki Levéltár 56/1917 iktatószám; Seltenhofer reklámfüzet 32.; Helyszíni adatfelvétel 2006. VIII. 1. (MM).

Tállya ref.

Az alábbi régiebb harangjairól vannak adataink:

1. Felirata: „*Isten dicsőségére a tállyai Reformata Eklelesia számára nébai Tanthó Gábor uram költségével 1762 ik esztendőben*”. Kb. 600 font. 1861. augusztus 9-én tűzvészben elolvadt.

¹⁵³ Carl Schwabe harangöntődjéből Bialán.

¹⁵⁴ A helyszíni adatfelvétel alkalmával nem volt megközelíthető.

2. Felirata: „*Ao 1782 novari curavit Ecclesia Tállyensis. Symbolum Soli Deo gloria*”.¹⁵⁵ Kb. 200 font. 1840-ben átöntötték.¹⁵⁶
3. Felirata: „*Refusa usibus scholae Reformatae Tállyensis Ao 1804*”.¹⁵⁷ Kb. 30 font. Ugyancsak elpusztult a tűzvészben.
4. Öntetett 1840-ben. Egyéb adatai ismeretlenek.¹⁵⁸ Rekvirálták hadi célra az első világháború során.
5. Felirata: „AZ 1861. ÉV AUGUSZTUS 9ÉN / A VÁROS NAGYOBB RÉSZÉT / ELPUSZTITÓ TŰZVÉSZBEN ELOLVADT / HARANG HELYÉBE ÖNTETTE / A TÁLLYAI HELV. HITV. EGYHÁZ 1862 ÉVBEN / ÖNTÖTTE WALSER FERENCZ PESTEN”. Koronájának fülei női fej alakúak (19. kép).

19. kép. Walser Ferenc pesti harangöntő mester 1862. évi harangjának részlete.
A korona fülei női fej alakúra kidolgozottak. Tállya ref.

6. Szlezák László, Budapest. 1925. Elpusztult, töredékei az egyházközség birtokában vannak (1958-ban még ép volt). Adalékok 1898.; Kérdőív 1931. I. 19., 1958. VI. 14.; Helyszíni adatfelvétel 2006. VIII. 1. (MM).

¹⁵⁵ Az 1782. évben a tállyai egyház újjátta. Hitvallás: egyedül Istené a dicsőség.

¹⁵⁶ Az Adalékok szerint a tűzvészben ez is elpusztult. Utóbbi esetben a 4. jelzetű harangot nem ebből öntötték.

¹⁵⁷ Átöntve a tállyai iskola használatára.

¹⁵⁸ Az 1931. évi kérdőív szerint egy 1767. évi harang átöntése lett volna.

Tállya ev.

Az 1784-ig az Abaúj megyei Czekeháza filiáját képező egyház az anyásodás után nem sokkal két harangot szerzett be:

1. Felirata: „*Fusa sum per Ecclesia Aug. Conf. Tállyensi 1790. Curavit fieri Iohannes Szumrák & Stephanus Farkas*”.¹⁵⁹ 112 font.
2. Felirata (gót betűkkel): *Gegoßen zu Eperies zu der Evangelische Gemeinde zu (latin betűkkel) Tállya 1794*”.¹⁶⁰ 72 font.

Ezek az egyház fa tornyában lévő harangok 1813. június 12-én tűzvészben elpusztultak. Helyettük az alábbiakat öntötték, amelyeket egy nagy, tölgyfa oszlopokból álló haranglábra helyeztek:

3. Felirata: „*Per Paul Schmitz et Franz Lecherer fusa Eperjesini sumptibus Ecclesiae Aug. Conf. Tállyensis. Anno 1818*”.¹⁶¹ 310 font. 1844-ben meghasadt, amikor „egy iszonyatos vihar a haranglábat összerombolta”.
4. Felirat nélkül. 30 font. Sorsa ismeretlen.
Újabb harangokat csak 1856-ban szereztek be, amelyek ma is megvannak, egy a templom előtt álló fa haranglábon:
5. Acélharang. Bochumer Verein Gusstahlabrik. Felirata: „A TÁLLYAI ÁGOST: HITV: EVANG: EGYHÁZÉ. 1856”. Átmérő: 93 cm. Esz-hangú (20. kép).

20. kép. Acélharang. Öntetett Bochumban (Németország) 1856-ban.
Tállya ev.

¹⁵⁹ A tályai Ágostai Hitvallású Egyház által öntettem. 1790. Johannes Szumrák és Stephanus Farkas készítetett.

¹⁶⁰ Eperjesen öntetett a tályai evangélikus gyülekezet számára 1794.

¹⁶¹ Paul Schmitz és Franz Lecherer által Eperjesen öntve a tályai ágostai hitvallású egyház költségén az 1818. évben. – Aug. Conf. = augustanae confessionis.

6. Acélharang. Bochumer Verein Gussstahlfabrik. 1856. Felirat nélkül. Átmérő: 75,5 cm. G-hangú.
7. Acélharang. Bochumer Verein Gussstahlfabrik. 1856. Felirat nélkül. Átmérő: 62,6 cm. B-hangú.
Ev. Can vis. 1804. IX. 28., 1824. V. 23., 1866. V. 10.; Kérdőív 1959. V. 26.; Helyszíni adatfelvétel 2006. VIII. 1. (MM).

Tiszacsermely rk.

1. Feliratai: „JÉZUS SZENTSÉGES SZÍVE IRGALMAZZ NÉKÜNK”. Másik oldalon: „KERÉKGYÁRTÓ ANDRÁS ÉS CSALÁDJA AJÁNDÉKA”. A pártán: „ÖNTÖTTÉK SELTENHOFER FRIGYES FIAI M. KIR. UDVARI SZÁLLÍTÓK HARANGÖNTŐ GYÁRÁBAN. SOPRON. 5910. SZ.” Dom-bormű: szívből kinövő kereszt. Átmérő: 45 cm.
2. Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE / FELÁLLÍTTATOTT / 1888IK ÉVI MÁJUS 1 ÉN”. Átmérő: 37,3 cm.
Helyszíni adatfelvétel 2001. (PR).

Tiszacsermely ref. harangláb

Az alacsony állványon egy harang van:

1. Felirata: „ÖNTÖTTE / ÉS A CZIGÁNDI REF. ISKOLA RÉSZÉRE AJÁNDÉKOZTA / EGRY FERENCZ 1909-BEN”. Átmérő: 39 cm.
Helyszíni adatfelvétel 1999. VIII. 6. (PP és HGy), 2001. (PR).

Tiszakarád rk. harangláb

1. Feliratai: „IMÁDUNK TÉGED KRISZTUS ÉS ÁLDUNK TÉGED MERT SZENT KERESZTED ÁLTAL MEGVÁLTOTTAD A VILÁGOT. A TISZAKARÁDI KATOLIKUS HÍVEK AJÁNDÉKA”. A pártán: „ÖNTÖTTÉK SELTENHOFER FRIGYES FIAI M. K. UDVARI SZÁLLÍTÓK HARANGÖNTŐ GYÁRÁBAN. SOPRON. 1939. 5909 SZ.” Átmérő: kb. 60 cm.
Tomba György polgármester levele 2009. III. 4.

Tiszakarád ref. harangláb

A harangokról 1782-től kezdve vannak adataink. Ekkor még a templom mellett álló fa toronyban volt kettő.

1. Felirata: „*In honorem Dei fudit me Georg Wierd in Eperjes Ao Dni 1650*”.¹⁶² Tűzvészben elolvadt 1888-ban.

¹⁶² A Tisza partján álló tornyot az elavult állapota miatt 1807-ben elbontották és egy újat emeltek bent a faluban. Ez 1888-ban leégett. Az újabb harangláb helyett 1947-ben készült el a templom mellett a mai vas harangláb.

2. Felirat nélkül. „Régibb az előbbinél” 65 font. Meghasadt. 1815-ben, a 3. jelzetű harang vételekor eladták, feltehetőleg Henricus Horner harangöntőnek.
 3. Valószínű eredeti felirata: „*Fudit Henricus Horner M. Varadini Anno 1813. In honorem S. Iohanni Nepomuceni*”.¹⁶³ 116 font. 1815. április 24-én vették az egyház „követei” 327 rajnai forintért a harangöntőtől a debreceni vásárban,¹⁶⁴ aki a „S. Iohanni” szót azonnal le is reszelte. Megrepedt; 1839-ben eladták.
 4. Kisgejőc, 1839. Az öntés évéből következtetve László Sándor öntötte. 139 font. Ára: 367 forint volt. Az 1888. évi tűzvészben ez is elolvadt.
 5. Kisgejőc, 1888. 195 kg. Tűz jelzésére félreveretés közben 1947-ben megrepedt.
 6. László Lajos, Kisgejőc. 1893. 147 kg. Feltehetőleg hadi célokra rekvirálták az első világháború során.
- A jelenlegi harangok a templom melletti vas állványzaton vannak elhelyezve:
7. Feliratai: „E HARANGHOZ FELHASZNÁLTATOTT / A TOMPA ISTVÁN LEGTÖBB ADOMÁNYÁVAL / KÖZADAKOZÁSBÓL 1888. ÉVBEN / ÖNTETETT 195 KG SÚLYÚ / TŰZVÉSZ JELZÉSEKOR KETTÉREPEDT HARANG”. Alatta négyzetes emblémában. „ÖNTÖTTE 1947-BEN BUDAPESTEN / SZLEZÁK LÁSZLÓ ARANYKOSZORÚS MESTER”. A pártán bevésve: „A TISZAKARÁDI REF. HÍVEK ADOMÁNYÁBÓL ÖNTETETT 1946-BAN”. Díszítés: szalma és szőlőlevél koszorúban kehely. Átmérő: 79,5 cm, 263 kg.
 8. Feliratai: „E HARANGOT / A TISZAKARÁDI REF. EGYHÁZ ÖNTETTE / TAGJAI KÖZADAKOZÁSÁBÓL / BEDE GYULA LELKIPÁSZTOR-KODÁSA ÉS / KÁRÁSZI DÁNIEL KURÁTORSÁGA IDEJÉBEN / AZ ÚRNAK 1947 ÉVÉBEN”. A másik oldalon: „SOLI DEO GLORIA”.¹⁶⁵ „ÖNTÖTTE 1947-BEN BUDAPESTEN / SZLEZÁK LÁSZLÓ ARANYKOSZORÚS HARANGÖNTŐ MESTER”. Díszítés: kézben tartott égő szív. 123 kg¹⁶⁶ (21. kép).

Conscriptio 1782. I. 20.; Adalékok 1898.; Kérdőív 1931. II. 5., 1958. VI. 6.; Helyszíni adatfelvétel 2001. (PR), 2006. XI. 8. (MM); Egeresi 2000. 56–58.

21. kép. Dombormű a harang palástján: égő szívet tartó kéz. Öntötte Szlezák László Budapesten 1947-ben. Tiszakarád ref.

¹⁶³ Henricus Horner öntött Nagyváradon az 1813. évben Nepomuki Szent János tiszteletére.

¹⁶⁴ Az egyház követei voltak: Dezső István tanító, nemes Vig Mihály kurátor, Karászi Gáspár főbíró, Kántor István és ifjú Batta György presbiter.

¹⁶⁵ Egyedül Istené a dicsőség.

¹⁶⁶ A harang nem volt oly mértékben megközelíthető, hogy az átmérőt le lehetett volna mérni.

Tisza Ladányi ref.

Az egyháznak a türelmi rendelet kiadásának idején egy harangja volt, amely egy haranglábon lógott.

1. 157 font. 1794-ben új harang öntéséhez használták fel.
A templomhoz 1794-ben torony épült. „Ebbe a Toronyba vagynak két harangok, melyek tulajdon költségen a Nemes Ekklesia Tagjainak egyszerre öntettek” – az 1800. évi feljegyzés szerint.
- 2–3. „A’ Harangok közül a’ Nagyobbik Két Mása és 24 font a’ mellybe benne vagyon a’ régi 157 fontos ótska Harang is. Illyen fejlő írás vagyon rajta: – *ISTEN ditsőségére Öntette a T. Ladányi Ref. Ekklesia MDCCXCIV. Prd Gönde János*¹⁶⁷ – *Fő Bíró Kis Mihály – Fő Esküdt Várkonyi Mihály – Curator Bényei Mihály – Esküdtek Liszkai Pál – Juhász János – Szerentsi István és Öreg Györkei Mihályné idejekben 27 Septemb.* Ezen nagyobbik Harangnak az Öntéséért fizetett a’ Tisza Ladányi Ekklesia 106 Rforintokat.

A’ kisebbik Harang egy Mása és 21 fontos, csupa újj Matériából illyen írással: *Isten ditsőségére Öntette a’ T. Ladányi Nemes Ekklesia MDCCXCIV Esztendőben Mind Szent havának 10 Napján Kur Bényei Mihály, Göntzi István, Bai György, Bai Ferentz, Demei György, Mátyási Mihály, Kultsár Mihály idejekben.*¹⁶⁸ Ezen két Harangokat Öntötték Erdély Ország Belső Szolnok Vármegyében Retteg nevű Városból való Harang mivesek úgymint Cserapi Ferentz és Fogarasi János Urak. Ezen kisebbik Harangnak az Öntéséért fizetett a’ T. Ladányi Ref. Ekklesia 83 Rforintokat és 27 Xrokat. Öntettek pedig Ladányban az Oskola kertébe.”

A nagyobbik harang 1898-ban még megvolt. Feltehető, hogy még az első világháború előtt megrepedt és helyette öntötték a 4. jelzetű harangot. A kisebbiket feltehetőleg hadi célokra rekvirálták az első világháború során.

A további harangok sora:

4. Egry Ferenc, Kiszegjóc. Feltehetőleg megrepedt az 1940-es években.
5. Harangművek R. T., Budapest. 1923. 4530 sz. Felirata: „ÖNTETTE A TISZALADÁNYI REFORMÁTUS GYÜLEKEZET.” Átmérő: 59 cm.
6. Feliratai: „FÉLJÉTEK AZ ISTENT ÉS NEKI ADJATOK DICSŐSÉGET. JEL. 14:7”. „ÖNTÖTTE SZLEZÁK RÁFAEL RÁKOSPALOTÁN 1948”. Átmérő: 70 cm.

Rk. Can. vis. (Tiszatardos) 1779. V. 24.; Adatok a tiszaladányi ref. egyház történetéhez. Kézirat a lelkészi hivatalban 9–10.; Kérdőív 1931. I. 18., 1958. VI. 15.; Helyszíni adatfelvétel 2006. VIII. 6. (MM).

Tisza Lúci rk.

A templomnak az 1980-as években épített tornyában két harang van. Korábban egy harang a templom előtt egy haranglábon lógott.

¹⁶⁷ Prd = predicator.

¹⁶⁸ Kur = kurátor.

1. Feliratai: „LÉGY ÁLDOTT SZENT ISTVÁN KIRÁLY”. A palást másik oldalán: „A TISZALÚCI RÓMAI KATOLIKUS EGYHÁZKÖZSÉG / 2003”. A palást alján: „ÖNTÖTTE GOMBOS MIKLÓS HARANGÖNTŐ MESTER ŐRBOITYÁNBAN”. Dombormű: Szent István király apostoli kereszttel és országalmával. A palást felső részén és alján levéldísz. Átmérő: 86 cm.
2. Felirata: „THURY J. ÉS FIA BUDAPESTEN 1896”. Dombormű: Krisztus a kereszten. A paláston rózsadíszek. Átmérő: 58 cm.
Kérdőív 1982.; Helyszíni adatfelvétel 2006. VII. 31. (MM).

Tiszalúc ref.

Harangjait negyedfél évszázada ismerjük.

1. Felirata bevése: „AZ AL: / LUCI RE: ECCLESIA”. Kiöntve: „ANNO 1751”. Koronája tárcsásra átszerelt. Átmérő: 51,7 cm.
2. Felirata: „*Nobilis ecclesia luciensis suis propriis sumptibus fundi curavit Eperjesini per Ida Lecherer 1775*”.¹⁶⁹ 1898-ban még megvolt. Feltehetőleg rekvirálták az első világháború idején hadi célokra.
3. Egry Ferenc, Kisgejőc. 1970. Átmérő: 92,5 cm.
4. Szlezák László, Budapest. 1925. Átmérő: 103,3 cm.
Rk. Can. vis. (Girincs) 1772. VII. 24.; Adalékok 1898.; Kérdőív 1958. VI.; Helyszíni adatfelvétel 1974. VI. 26., 1991. XI. 22. (PP).

Tiszatardos rk.

A XVIII. század végén a templom fa tornya romos volt, a harangok egy tölgyfa oszlopokból álló haranglábon voltak.

1. Feliratának csak egy része volt leolvasható:¹⁷⁰ „... PRO ECCLESIA CAHT TARDOSIENSI 1773” (sic!).¹⁷¹ Átmérő: 53,5 cm. Az egykori plébános készítette.
2. Kb. 25 font. Szent László és Szent Klára tiszteletére szentelve. Sorsa ismeretlen. Az 1992-ben épült toronyban az 1. jelzetű harang mellett egy másik is van:
3. Walser Ferenc, Budapest. 1926. Átmérő: 57,8 cm.
Can. vis. 1779. V. 24.; Kérdőív 1982.; Helyszíni adatfelvétel 1995. VI. 29. (PP).

Tokaj rk.

Egy harangtoronyban 1772-ben három ép és egy repedt harang függött:

1. Kb. 700 font, Keresztelő Szent János,
2. kb. 500 font, Boldogságos Szűz Mária,
3. kb. 400 font, Szent József,

¹⁶⁹ A lúci nemes ekklesia saját költségén öntette Eperjesen Ida Lecherer által. – Ida: feltehetőleg téves, Ignatz helyett.

¹⁷⁰ Az 1992-ben épült templomban a harangok megközelítése igen veszélyes.

¹⁷¹ ... a tardosi katolikus egyház részére. – CAHT: elírás, CATH helyett.

4. kb. 40 font, Szent Donát tiszteletére szentelve.
Az 1879. október 15-én éjjel támadt tűzvészben a templomnak mind a négy, akkor meglévő harangja részint elolvadt, részint meghasadt. Helyettük Seltenhofer Frigyes Sopronban négy (vagy három) újat öntött. Közülük ma már csak egy van meg a városnak Kistokaj nevű részén egy haranglábban (l. ott).
9. Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE / NAGY MAGYARORSZÁG FELTÁ-
MADÁSÁNAK REMÉNYÉBEN / ÖNTETETT A TOKAJI R. K. EGY-
HÁZKÖZSÉG / HÍVEINEK ÁLDOZATKÉSZSÉGÉBŐL / KARNISS
ISTVÁN TB. KANONOK LELKÉSZKEDÉSE IDEJÉBEN / AZ ÚRNAK
1935-IK ESZTENDEJÉBEN”. A másik oldalon: „JÉZUS SZENTSÉGES
SZÍVE / SZÁLLJON ISTENI ÁLDÁS MINDENKIRE / AKIK E HA-
RANG SZAVÁRA HOZZÁD FOHÁSZKODNAK”. A pártán: „ÖNTÖTTE
SZLEZÁK LÁSZLÓ MAGYARORSZÁG ARANYKOSZORÚS HARAN-
GÖNTŐ MESTERE BUDAPESTEN”. Dombormű: Szűz Mária. Átmérő,
131,4 cm.
10. Felirata: „ÖNTÖTTE WALSER FERENC / BUDAPESTEN 1892 / 1983
SZ.” Dombormű: földgömbön álló Szűz Mária, lábánál kígyó. Átmérő: 44,5 cm.
Gyulai László plébános szerint a harang eredetileg a Szeged környéki tanyán volt.
Can. vis. 1772. VIII. 1.; Seltenhofer reklámfüzet 1910. 37.; Csatai 1942.; Hely-
színi adatfelvétel 2000. V. 11. (PP és PR).

Tokaj, Kistokaj rk. harangláb

A városnak a vasútállomás melletti részén lévő haranglábban egy kis harang van, amely eredetileg a plébánia templom tornyában volt.

1. Felirata: „ÖNTÖTTE SELTENHOFER FRIGYES SOPRONBAN 1880. A
BOLDOGSÁGOS SZŰZ MÁRIA TISZTELETÉRE”. Dombormű: Szűz Má-
ria. Átmérő: 44,5 cm.
Helyszíni adatfelvétel 2000. V. 11. (PP és PR).

Tokaj ref.

Mindössze három harangjáról tudunk.

1. Mester ismeretlen. Elhasadt 1845-ben.
2. Felirata: „ÖNTÖTT ENGEM ANNA IÜSTEL EGERBEN”. „TOKAI /
REFOR NS EKKLESIA / ÖNTETTE 1830 DIK ESZTENDŐBEN”. Másik
oldalon: „ZU GOTTESEHR / BIN IGH GEFLOSSEN / ANTON SAHLIN-
GER / HAT MICH GOSSEN / IN ERLAU”.¹⁷² Átmérő: 93,6 cm.
3. Felirata: „*Molnár István és felesége Jakab Zsuzsanna asszony maguk költségén öntették volt
az 1802 évben, de az 1845 évben elhasadt és most a t. tokaji ref. egyház hívei újonnan meg-
öntették és nagyobbították az 1847. évben.*”¹⁷³ Öntötte Schaudt András Pesten. 540.8.”

¹⁷² Isten dicsőségére olvadtam, Anton Sahlinger öntött engem Egerben.

¹⁷³ T. tokjai = tiszatokaji.

1898-ban még megvolt; feltehetőleg hadi célokra rekvirálták az első világháború idején.

Adalékok 1898.; Kérdőív 1931. I. 18., 1958. VI. 11.; Helyszíni adatfelvétel 2000. V. 11. (PP és PR).

Tokaj gk.

Egy harangját ismerjük:

1. Felirata a felső kerületen: „ÖNTÖTTE KORENTSCH MÁRK EGERBEN”. A palást oldalán: „ÖNTETETT 1863IK ÉVI FEBRUÁR HAVA: A NAGY TEKINTÉLYŰ ÉS KIRÁLYI SZABADALMAZOTT OSZTRÁK / NEMZETI BANK IGAZGATÓSÁG SEGÍTSÉGÉVEL / NAGYON TISZTELENDŐ DEMJÁNOVICS JÓZSEF TOKAI LELKÉSZ / TISZTELT ÚJFALUSY KÁROLY FŐGONDNOK / TISZTELT SÁNDOR JÁNOS ALGONDNOK URAK / BEFOLYÁSOK ÁLTAL”. Minden sor elején egy kéz van kiöntve. Átmérő: 109,5 cm.

Két kisebb harangját az első világháború idején hadi célokra rekvirálták.

Kérdőív 1965. I. 2.; Helyszíni adatfelvétel 2000. V. 11. (PP és PR).

Tokaj egykori orthodox görög templom

A miskolci Herman Ottó Múzeumban van egy, a már nem létező templomból származó harang töredéke.

22. kép. Az egykori tokaji orthodox görög templom harangjának töredéke.
Öntötte Josephus Jüstel Egerben 1790-ben

1. A harangnak kb. felső harmada. Felirata: „FUDIT ME IOSEPHUS IÜSTEL AGRÆ 1790”.¹⁷⁴ Dombormű: Szent Miklós püspök. Felette felirat görög betűkkel: „AGIOS NIKOLAOS”.¹⁷⁵ A korona fülei kendős női fej alakúak. Átmérő: kb. 50–55 cm lehetett. Leltári sz.: 2009.3.1. (22. kép).

Tolcsva rk.

A középkori templomban 1772-ben három harang volt.

1. Felirata a felső kerületen: „IN HONOREM DEI FVDIT ME GEORGIUS WIERD IN EPPERIES ANNO DOMINI: M.DC.LV.”¹⁷⁶ Az oldalán: „IN • HONOR • T • GLOR • DEI • GEN • DN / STEPH • DAIKA • DE • VYHELY • NEC • NON • IYDICES / AC • CIVES • TOLCSVENSES • FVDI • CVRARVNT / TEMP • IVDICIS • PR • STEPH • SZVCZ / ANNO 1655”.¹⁷⁷ Dombormű: a paláston az ötsoros szöveg fölött címer (feltehetőleg a Dajka családé) és vele egy magasságban a paláston körben, szimmetrikus elrendezésben a négy evangélista domború mellképe. Alattuk felirat: „S • MATHEUS • EVANG • , • S • MARCVS • EVANG • , • S • LVCAS • EVANG • , • S • IOANNS • EVANG •”. Átmérő: 104,8 cm.
2. Kb. 1000 fontos.
3. Kb. 200 fontos.
Ma már csak kettő van, az 1. jelzetű és egy újabb:
4. Seltenhofer Frigyes, Sopron. 1888. 660 sz. Átmérő: 46,5 cm.
A toronyban lévő fa járóból következtetve volt még egy, a XIX. század közepe előtt öntött, a két meglévő közötti nagyságú harang is, amit feltehetőleg az első világháború során hadi célokra rekviráltak.
Can. vis. 1772.; Helyszíni adatfelvétel 1984. IV. 13. (PP), 2005. VI. (HGy).

Tolcsva ref.

Az egyháznak 1772-ben egy haranglábon egy kis harangja volt, amely 1866-ig is az egyetlen harang maradt.

1. Felirata: „ANNO DOMINI 1749”. Kb. 30 font.¹⁷⁸ 1898-ban még megvolt; feltehetőleg hadi célokra rekvirálták az első világháború során.
Melléje 1866-ban két újat szereztek be:
2. Felirata: „A tolcsvai helvét hitvallású egyháznak / kegyes ajándékol öntette / annak buzgó főgondnoka és tolcsvai közbirtokos / Tekintetes Tolcsvai Nagy Ignác úr az 1866 évben. /

¹⁷⁴ Josephus Jüstel öntött engem Egerben 1790.

¹⁷⁵ Szent Nikolaosz (Miklós).

¹⁷⁶ Isten tiszteletére Georgius Wierd öntött engem Eperjesen az Úrnak 1655 évében.

¹⁷⁷ Feloldva: In honorem et gloriam Dei generosus dominus Stephanus Daika de vyhely nec non iudices ac cives tolcsvenses fudi curarunt tempore iudicis primi Stephani Szvcs anno 1655. – Isten tiszteletére és dicsőségére nemzeti Dajka István úr valamint a tolcsvai bírák és polgárok gondoskodtak önteni Szücs István első bíró idejében az 1655 évben.

¹⁷⁸ A katolikus Canonica visitatio szerint egy kétágú haranglábon lógott. Úgy emlékeznek meg róla – tévesen –, hogy Rákóczi-féle „motus” (lázadás) után szereztek be.

Öntötte Walser Ferencz Pesten.” 1673 font. Ára: 1572 forint volt. Az 1970-es években megrepedt, ma is még leszerelve a toronyban van.

3. Felirata: „Mezőssy László a tolcsvai belvét hitvallású egyháznak. Öntötte Walser Ferencz Pesten”. 890 font. Feltehetőleg hadi célokra rekvirálták az első világháború során.
4. Acélharang. Felirata: „JÖJJEK ÉN HOZZÁM MINDANNYIAN AKIK MEGFÁRADTOK; REFORMÁTUS EGYHÁZ AZ ÚR 1980 ESZTEN-DEJÉBEN ÖNTETTE DIÓSGYŐRÖTT A LKM-BEN”.¹⁷⁹ Átmérő: 87 cm.
5. Feliratai: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE / ADOMÁNYOZTA FODOR JÓZSEF FŐGONDNOK / A TOLCSVAI REFORMÁTUS EGYHÁZNAK / 2002 ÉVBEN”. A másik oldalon: „ÖNTÖTTE GOMBOS LAJOS HARANG-ÖNTŐ MESTER ÓRBOTTYÁNBAN”. Átmérő: 118 cm, 774 kg.
Rk. Can. vis. (Tolcsva) 1772.; Conscriptio 1782.; Adalékok 1898.; Kérdőív 1931. I. 18., 1958. VI. 12.; Várady 1989. 362.; Helyszíni adatfelvétel 2000. IV. 10. (PP és PR); Antal Mariann ref. lelkész levele 2009. IV. 14.

Tolcsva gk.

1. Novotny Antal, Temesvár. 1886. 529 sz. Palástja S alakú résekkel áttört. Átmérő: 102,6 cm, 1001 kg.
2. Szent Miklós harang. Seltenhofer Frigyes fiai, Sopron. 1925. 4642 sz. Átmérő: 50,7 cm.
3. Felirata: „ANNO DOMINI 1740”. Átmérő: 32,4 cm. Korábban iskolai csengőként használták.
Novotny reklámfüzet 1910. 53.; Kérdőív 1982.; Helyszíni adatfelvétel 1992. IV. 30. (PP).

Újcsanáros ref.

Az eredetileg a Hernád mentén fekvő falu harangjairól a XVIII. század vége óta tudunk.

1. Kb. 130 fontos. Elhasadt 1851-ben.
2. Öntője ismeretlen. 1725. Kb. 80 fontos. A falunak 1865-ben a Hernád mentéről történt áttelepítése során átvitték az új településbe. 1898-ban még megvolt. Feltehetőleg elrekvirálták hadi célokra az első világháború során.
3. Öntője ismeretlen. 1851. Elhasadt 1867-ben.
4. Walser Ferencz, Pest. 1867. Felirata: „Öntette a H csanárosi ref. egyház saját költségén 1867.”¹⁸⁰ 1898-ban még megvolt. Sorsa ismeretlen.
5. Az 1907-ben épült templom számára készült. Feliratai: „ISTENÜNK DICSŐSÉGÉRE ÉS AZ ÚJ-CSANÁLOSI EV. REF. EGYHÁZ RÉSZÉRE ÖNTETTE 1907-BEN PAUKUCSI GÁBOR ÉS NEJE ELHALT 18 ÉVES FIUK EMLÉKÉRE ÉS AZ EGÉSZ CSALÁDÉRA”. „SELTENHOFER FRIGYES

¹⁷⁹ LKM = Lenin Kohászati Művek.

¹⁸⁰ H. csanárosi = Hernádcsanárosi

ÉS FIAI CS. ÉS M. K. UDVARI HARANGÖNTŐK SOPRONBAN. 2249 SZ”. Átmérő: 83 cm, 340 kg.
Rk. Can. vis. (Hernádnémeti) 1772. VII. 27.; Adalékok 1898.; Kérdőív 1931. I. 15., 1958. VI. 14.; Helyszíni adatfelvétel 2006. VII. 31. (MM).

Újcsanáros ev.

Az 1817-ben Veszverésről (Gemerské Poloma, Szlovákia) betelepült evangélikusok az első harangjukat azt követően, 1865-ben szerezték be, hogy a Hernád mellől áttelepültek a falu jelenlegi helyére. Haranglábban lógott.

1. Kulcsár Adolf rézműves, Miskolc. 1865. Felirata: „*Újcsanárosi ágost. hitv. evang. hívek buzgóságából Henczély István s. lelkész idejében*”. 96 font. Új harang öntéséhez 1910-ben átadták a soproni Seltenhofer cégnek.

A mostani templom számára 1910-ben két harangot öntettek:

2. Seltenhofer Frigyes fiai, Sopron. Feliratai: „AZ ÚJCSANÁLOSI ÁGOST.HITV. EVANG. EGYHÁZ SZÁMÁRA KÖZADAKOZÁSBÓL ÖNTETTÉK A GYÜLEKEZET BUZGÓ HÍVEI 1910 ÉVBEN CSALA GYULA LELKÉSZ, JANDRISKA GYULA FELÜGYELŐ, TORDA ISTVÁN GONDNOK IDEJÉBEN”. „ÁLDOM AZ URAT MINDEN IDŐBEN, AZ Ő DÍCSÉRETE AZ ÉN SZÁMBAN VAGYON MINDENKOR. 34 ZSOLT. 2 VERS”. „TETTRE A MUNKÁST, VÉSZRE A KART, VÁLÁSRA A KEBLET, IMÁRA A HÍVŐT – ISTENI CÉLOD – HARANG”. 2619 sz. Átmérő: 96 cm. Asz-hangú.
3. Seltenhofer Frigyes fiai, Sopron. 1910. Feliratai: „AZ ÚJCSANÁLOSI ÁG. HITV. EVANG. EGYHÁZNAK HAGYOMÁNYOZTÁK HENCZÉLY ISTVÁN ÉS NEJE CSERNECZKY AMÁLIA”. „PÉLDABESZÉDEK 10:7 v.” 283 kg. Rekvirálták hadi célokra az első világháború során.

Utóbbi pótlására készült:

4. Gombos Lajos, Órbottyán. 1972. Felirata: „KÉSZÜLT ISTEN DICSŐSÉGÉRE AZ / ÚJCSANÁLOSI HÍVEK ADOMÁNYÁBÓL”. Átmérő: 69,8 cm. A harangra egy 16,8 x 29 cm nagyságú tábla van felszerelve, amelyen három oszlopban az adományozók neve van bevésve.
Egyházközségi jegyzőkönyv 1865.; Can. vis. 1879. VI. 6.; Kérdőív 1959. V. 28.; Helyszíni adatfelvétel 2006. VII. 31. (MM).

Újharangod (lásd Megyaszó, Újharangod)

Vágásbúta rk.

Az újabban épült templom tornyában lévő egyetlen harang megfelelő létra hiányában nem volt megközelíthető.

Vajdácská rk. harangláb

1. Feliratai: „LELESZI PRÉPOSTSÁG GAZDÁSZATA ÖNTETTE 1890. 777 SZ”. Ovális keretben: „SELTENHOFER FRIGYES / SOPRON / ... / ...”. Az utolsó két sor olvashatatlan. Dombormű: 1. Emblémában, két oldalról szárnyas oroszlánok által támogatva a magyar és az osztrák koronás címer. 2. Felhőn álló szakállas férfi, kezét a mellén összekulcsolja. Átmérő: 58,5 cm.
2. Felirat nélkül. Átmérő: 35 cm. 2000-ben nem volt a haranglábbon. Seltenhofer reklámfüzet 1910. 40.; Kérdőív 1982.; Helyszíni adatfelvétel 2000. (PR).

Vajdácská ref.

A helységben 1782-ben mindössze egy „csengettyű” volt, amelyet „nem csupán a mieink vettek, hanem az egész falu és vele magának minden vallás használhat”.

1. Mester ismeretlen. Kb. 20 font. Sorsa ismeretlen.
Hamarosan, 1790-ben két új harangot öntettek:
- 2–3. Adataik ismeretlenek. 1874-ben tűz által elpusztultak.
4. László Ferenc „*Ung Kis Gejőn*”. 1874. 1898-ban még megvolt. Feltehetőleg hadi célokra rekvirálták az első világháború során.
5. László Ferenc „*Ung Kis Gelőn*”. 1874. 88 kg. 1982-ben „újraöntötték”.
6. Harangművek R. T., Budapest. 1922. 4337 sz. Felirata: „EZEN HARANGOT A VAJDÁCSKAI REFORM. EGYHÁZ ÖNTETTE AZ 1922-IK ÉVBEN FARKAS LAJOS LELKÉSZSÉGE ALATT”. Átmérő: 88 cm, 428 kg.
7. Feliratai: „1875 ÉVBEN KÉSZÜLT HARANGOT / ÚJRAÖNTETTE A VAJDÁCSKAI REF. EGYHÁZ / GOMBOS LAJOS HARANGÖNTŐVEL / ÖRBÖTTYÁNBAN 1982 ÉVBEN”. „VIGYÁZZATOK AZÉRT, MERT NEM TUDJÁTOK /MELY ÓRÁBAN JÓ EL A TI URATOK”. Dombormű: kehely. Átmérő: 50 cm, 78 kg.
Conscriptio 1782. II. 25.; Adalékok 1898.; Kérdőív 1958. VI. 12.; Várady 1989. 365.; Helyszíni adatfelvétel 2000. (PR).

Vajdácská gk.

Az első világháború alatt egy harangot rekviráltak, egy másik visszamaradt:

1. Adatai ismeretlenek. 1924-ben megrepedt; „újraöntették”.
2. Harangművek R. T., Budapest. 1922. 4365 sz. Felirata: „VAJDÁCSKA GÖRÖG ÉS RÓMAI KATOLIKUS HÍVEK 1922”. Dombormű: Krisztus a kereszten. Átmérő: 68,5 cm.
3. Feliratai: „BOLDOGOK AZOK A SZOLGÁK, KIKET MIDŐN MEGJŐ AZ ÚR ÉBREN TALÁL. LUKÁCS XII – 37”.¹⁸¹ A pártán: „ÖNTETTÉK A VAJDÁCSKAI GÖRÖG ÉS RÓMAI KATOLIKUS HÍVEK AZ ÚR

¹⁸¹ Lukács = Lukács evangéliuma.

DICSŐSÉGÉRE. 1924”. A palást másik oldalán: „SELTENHOFER F. FIAI. SOPRON 4272 SZ.” Átmérő: 50,5 cm, 64 kg.
 Seltenhofer jegyzék 3.; Kérdőív 1965. I. 8.; Helyszíni adatfelvétel 2000. (PR).

Vámosújfalu rk.

Az eredetileg haranglábban lévő harang áttétetett a közelmúltban épült templom tornyába.

1. Feliratai: „VÁMOSÚJFALU ROM. KATH. HITKÖZSÉGE 1897”. „ÖNTÖTTE NOVOTNY ANTAL TEMESVÁROTT 1279 SZ”. A pártán: „NOVOTNY ANTAL SZABADALMA”. A palást S alakú résekkel áttört. Átmérő: 47,6 cm.
 Helyszíni adatfelvétel 2000. IV. 10. (PP és PR).

Vámosújfalu ref.

1782-ben egy haranglábon „egy Húsz fontos tsengettyücske függ, melyet 1768-ban vettek az Ujhelyi Ecclesiátul 20 forinton”. Valószínűleg ez van ma a temetőben (l. Vámosújfalu ref. temető).

1. Felirata a felső kerületen: „ÖNTÖTTE EGRY FERENC KISGEJŐCÖN 1912”. Az oldalán: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTÉK EZEN HARANGOT SIPOS GUSZTÁV ÉS NEJE TÓTH LIDIA LEÁNYUK JULIA”. Átmérő: 81,3 cm.
2. Feliratai: „ÖNTETETT E HARANG AZ ÚRNAK 1929-İK ESZTENDEJÉBEN A VÁMOSÚJFALUSI REF. HÍVEK KÖZADAKOZÁSÁBÓL ISTEN DICSŐSÉGÉRE”. „ÖNTÖTTE WALSER FERENC. BUDAPEST”. Átmérő: 63,7 cm, 146 kg.
 Conscriptio 1782.; Kérdőív 1958. IV. 13.; Helyszíni adatfelvétel 1992. IV. 30. (PP), 1999. VI. 31. (LKK és PP).

Vámosújfalu ref. temető harangláb

Egy korábban használaton kívüli kis harangot az 1980-as években a temetőben egy haranglábra helyeztek.

1. Felirata: „A D II 696”. Feltehetőleg még 1768-ban a sátoraljaújhelyi református egyháztól vették 20 forintért.
 Conscriptio 1782.; Helyszíni adatfelvétel 1983. XI. 3. (PP); Várady 1989. 367. Irodalom: Patay 1989. 39. 40. t. 4., 76. t. 2.

Vihyvitány rk.

A templomnak egy régi harangja eredetileg a reformátusoké volt.

1. Felirata: „In honorem Dei fudit me Georgius Wierd in Eperjes 1654. Ad honorem et gloriam SS Trinitatis et munificentia Generosi Domini Stephani Vitányi de Vitány partim impensis

Ecclae Vitányiensis fundebatur Fragopolí Anno Christi 1654. Psalmus 95 Venite exulemus Iehovae hodie si vocem ejus Audiveratis ne obduretis Corda Vestra".¹⁸² 1884-ben elhasadt; újraöntötték Kisgejőcön.

Ennek pótlására öntetett:

2. Kisgejőc. 1884 után. Feltehetőleg hadi célokra rekvirálták az első világháború folyamán.
3. Feliratai: „SZENT ANNA KÖZSÉGÜNK VÉDASSZONYA KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK ! / VITÁNY 1924.” „ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ BUDAPESTEN”. Átmérő: 74,2 cm.
4. Feliratai: „ÖNTÖTTE EGRY FERENCZ K-GEJŐCBEN 1901 / SZENT PÉTER TISZTELETÉRE / IVÁNYI B. KÁROLY PLÉBÁNOS BUZGÓLKODÁSA FOLYTÁN”. A pártán: „A VITÁNYI ÉS RÉSZBEN AZ ÖSSZES HÍVEK AZ 1900-IKI JUBILEUM EMLÉKÉRE”. Dombormű: 1. Kereszt. 2. Koronás magyar címer angyalokkal. Átmérő: 60,3 cm. Adalékok 1898.; Helyszíni adatfelvétel 2000. IV. 12. (PP és PR).

Vilyvitány ref.

1. Felirata: „Ao 1701 Goss mich Michael Iohann Schneider in Kaschau”.¹⁸³ Elpusztult 1808-ban.
2. Felirata: „A vilyi refta Sz. Ecclesia Isten dicsőségére öntette Tiszt. Csengery Ferenc és Ntes Paudák Imre idejében 1808. Öntötte Christian Lebrecht Kassa”.¹⁸⁴ 1861-ig ez volt az egyedüli harang. 1898-ban még megvolt. Feltehetőleg hadi célokra rekvirálták az első világháború során.
3. Felirata: „ÖNTÖTTE LÁSZLÓ ALBERT KIS GEJŐCBEN 1861”. Átmérő: 70,9 cm, 348 font. Ára: 522 forint volt.
4. Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTÉK A VILYI REF. HÍVEK KÖZADAKOZÁSBÓL 1924 ÉVBEN SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ ÁLTAL BUDAPESTEN”. Átmérő: 86,1 cm, 350,5 kg. Adalékok 1898.; Kérdőív 1958. VI. 10.; Helyszíni adatfelvétel 1999. VIII. 5. (PP és HGy).

Vilyvitány rk. temető harangláb

1. Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE / ÖNTETETT ENGEM A KATOLIKUS EGYHÁZ / 1985-BEN”. Helyszíni adatfelvétel 2000. IV. 12. (PP és PR).

¹⁸² Isten dicsőségére öntött engem Georgius Wierd Eperjesen 1654. A legszentségesebb Háromság tiszteletére és dicsőségére és nemzeti vitányi Vitányi István úr bőkezűségéből, részben a vitányi egyház költségén öntetett Eperjesen Krisztus 1654. évében. 95. zsoltár. Jertek menjünk Jehova száműzetésébe, ma ha az ő szavát halljátok ne keményítsétek meg a szíveteket. – SS = sanctissima, Fragopolis = Eperjes (Eperváros).

¹⁸³ Michael Jahann Schneider öntött engem Kassán.

¹⁸⁴ Refta = reformata. Tiszt. = tiszteletes. Ns, Ntes = nemes, nemzeti.

Viss rk.

1. Feliratai: „A BÉKE KIRÁLYNÉJA KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK”. „AMERIKAI ÉS VISSI HÍVEK ADOMÁNYA 1926”. „ÖNTÖTTÉK SELTENHOFER FRIGYES FIAI HARANGÖNTŐ GYÁRÁBAN SOPRON”. Dombormű: Szűz Mária a kis Jézussal. Átmérő: 74 cm.
2. Feliratai: „A MARADANDÓ SZENTHÁROMSÁG EGY ISTEN DICSŐSÉGÉRE”. „SELTENHOFER FRIGYES FIAI CS. ÉS M. MIR. UDVARI HARANGÖNTŐK SOPRONBAN 1905”. Dombormű: Szentháromság. Átmérő: 50 cm.
3. Feliratai: „ÖNTETTE ÖZV. VARGA JÁNOSNÉ 1925”. „PADUAI SZENT ANTAL KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK”. „ÖNTÖTTÉK SELTENHOFER FRIGYES FIAI SOPRONBAN 49:18 SZ.” Dombormű: Paduai Szent Antal gyermekkel. Átmérő: 47 cm.
Helyszíni adatfelvétel 2006. XI. 6. (MM).

Viss ref.

Az egyháznak 1779-ben még csak egy, 1782-ben már két harangja volt. Egy haranglábon lógtak.

1. Felirata: „*Perill. ac Grosus Dnus Petrus Miskoltzi de Zabara in Gloriam Dei Ao 1760 Die 24 Iuly Usum Ecclesiae Visiensi renovary curavit*”.¹⁸⁵ Kb. 150 font. Valószínűleg ez olvadt el 1885-ben a tűzvészben.
2. 1779 és 1782 között öntetett. Sorsa ismeretlen.
3. Feliratai: „KÉSZÍTTETTE A VISSI EV. REF. EGYHÁZ KÖZÖNSÉGE / BAGHY ISTVÁN LELKÉSZ / BUDAI JÁNOS GONDNOK / EGRY KÁROLY ÉS KARAKÓ JÓZSEF PRESBITEREK / BODNÁR ANDRÁS PRESBITÉRIUMI JEGYZŐ IDEJÉBEN”. A palást alján: „ÖNTÖTTE WALSER FERENC BUDAPESTEN 1887”. Átmérő: 50,3 cm.
4. Feliratai: A palást oldalán: „1918 JUNIUS 18.-ÁN A PIAVE MELLETTI ÜTKÖZETBEN / HŐSI HALÁLT HALT SZERETETT FÉRJE BODNÁR FERENC EMLÉKÉRE / KÉSZÍTTETTE HÜSÉGES ÖRÖKKÉ SIRATÓ ÖZVEGYE BODNÁR FERENCNÉ SZÜL: CZÉKEI EGRY BERTA VISSI LAKOS 1927 JUNIUS 18.-ÁN”. „ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ BUDAPESTEN”. A másik oldalon: „DICSŐSÉG ISTENNEK / A FÖLDÖN BÉKESSÉG / AZ EMBEREKNEK JÓAKARAT”. Átmérő: 70,2 cm, 182 kg.
Rk. Can. vis. (Zalkod) 1779. V. 25.; Conscriptio 1782.; Kérdőív 1958. VII. 13.;
Helyszíni adatfelvétel 2006. XI. 6. (MM).

¹⁸⁵ Igen nevezetes és nemzetes zabarai Miskoltzi Péter úr Isten dicsőségére 1760 év julius 24. napján a vissi egyház használatára gondoskodott az újraöntéséről.

Viss gk. harangláb

1. Feliratai: „AZ ÉLŐKET HIVOGATOM, A HOLTAKAT ELSIRATOM”. „ÖNTÖTTE SZLEZÁK RÁFAEL BUDAPESTEN 1946”. Dombormű: ülő Szűz Mária, jobb kezében jogar, bal karján a gyermek Jézus. Átmérő: 55 cm.
2. Acélharang. Felirata: „D.GY. 1914–18”. Átmérő: 51 cm.
Helyszíni adatfelvétel 2006. XI. 6. (MM).

Viss temető harangláb

1. Feliratai: „VISS 2002”. „ÖNTÖTTE GOMBOS MIKLÓS HARANGÖNTŐ MESTER ÓRBOTTYÁNBAN”. Átmérő: 55 cm.
Helyszíni adatfelvétel 2006. XI. 6. (MM).

Vitány (lásd Vilyvitány)

Zalkod rk. harangláb

A templom előtti haranglábbon 1779-ben két harang lógott.

1. 56 font.
2. Kb. 40 font. Szent Orbán tiszteletére szentelve.
Sorsuk ismeretlen.
3. Felirata ovális emblémában: „A 1923 D / HARANGMŰVEK R. T. / ÖNTÖTT ENGEM / BUDAPESTEN / F. W. RINCKER ÁLTAL / N° 4475”.
A másik oldalon: „ELESETT HŐSEINK EMLÉKÉRE / ZALKODI HIVEK 1923”. Átmérő: 53,5 cm.
4. Feliratai: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE / ÖNTETTÉK / JUHÁSZ JÁNOS / ÉS NEJE GRANWETTER MÁRIA / ZALKODON 1893 / ÖNTÖTTE WALSER FERENC / 2008”. A másik oldalon: „MARIA MAGDOLNA ORA PRO NOBIS”.¹⁸⁶ Dombormű: női szent glóriával, kezében kereszt, segít felállni egy lába előtt térdeplő alaknak. Átmérő: 47,2 cm.
5. Feliratai: „SZENT IMRE HERCEG / 900 ÉVES JUBILEUMÁNAK EMLÉKÉRE ÖNTETTE / A ZALKODI R. K. EGYHÁZKÖZSÉG KÉPVISELŐTESTÜLETE 1930”. „ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ HARANGÖNTŐ / MAGYARORSZÁG ARANYKOSZORÚS MESTERE BUDAPESTEN”. Átmérő: 39 cm, 32 kg.
Can. vis. 1779. V. 25.; Szlezák napló X–XI. 99.; Helyszíni adatfelvétel 2006. XI. 6. (MM).

¹⁸⁶ Mária Magdolna könyörögj érettünk.

Zalkod ref. harangláb

A görög katolikusoktól vettek a reformátusok – vagy 1938-ban, vagy 1948-ban – két harangot. Mindkettő feliratából a görög katolikus lelkész nevét leereszték.

1. Acélharang. Diósgyőr. Felirata: „HIVOGASD AZ EMBEREKET A HIT ÚTJÁRA ; ÖNTVE ... LELKÉSZ IDEJÉBEN 1929”. Átmérő: 47,9 cm.
2. Acélharang. Diósgyőr. Felirata: „SÍRD VISSZA MAGYARORSZÁGOT; ÖNTVE ... LELKÉSZ IDEJÉBEN”. Átmérő: 41,8 cm. 2006-ban ellopták. Helyszíni adatfelvétel 2006. XI. 6. (MM).

Zalkod gk. harangláb

Két 1929-ben öntött acélharangot – vagy 1938-ban, vagy 1948-ban – eladtak a reformátusoknak (l. Zalkod ref.). A mai harangok:

1. Feliratai a paláston: „A VILÁGHÁBORÚBAN ELHALT HÓSI HALOTTAINK EMLÉKÉRE / MAGYARORSZÁG KETTŐS SZENT ÉVÉBEN A BUDAPESTI XXIV. EUCHARISZTIKUS / KONGRESSZUS KEGYELMI ÁLDÁSAINAK ÉS ELSŐ NAGY KIRÁLYUNK / SZENT ISTVÁN MEGDICSŐÜLÉSE 900 ÉVFORDULÓJÁNAK ALKALMÁBÓL / HÁLÁS SZÍVVEL ÉS ALÁZATOS SZERETETTEL / A ZALKODI G.-KAT. HÍVEK AZ ÚRNAK 1938 ESZTENDEJÉBEN / ÖNTÖTTE SZLEZÁK RÁFAEL HARANGÖNTŐ MESTER BUDAPESTEN”. A pártán: „ZENGD ÉS HIRDESD AZOKNAK AZ EMLÉKÉT, AKIK ÉLETÜKET ÁLDOZTÁK A MAGYAR HAZÁÉRT”. Dombormű: Szent István felajánlja a koronát Szűz Máriának. Felette felirat: „SZENT ISTVÁN KIRÁLY KÖNYÖRÖGJ ÁRVA NEMZETÜNKÉRT”, alatta: „NAGYASSZONYUNKNÁL”. Átmérő: 77 cm.
2. Feliratai: „1914-TŐL 1918-IG TARTÓ ELSŐ / 1941-TŐL TARTÓ MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ / ÉS AZ IDEGENEK ÁLTAL ELHURCOLÁSBAN ELHALT / KERESZTÉNY MAGYAR TESTVÉREINK EMLÉKÉRE / AZ ISTEN DICSŐSÉGÉRE NAGYBOLDOGASSZONY TISZTELETÉRE / A ZALKODI HÍVEK KÖZADOMÁNYÁBÓL ÖNTETETT”. „ÖNTÖTTE SZLEZÁK RÁFAEL RÁKOSPALOTÁN”. A másik oldalon a dombormű alatt: „HÍVOM AZ ÉLŐKET, SIRATOK A HOLTAKAT, TÁVOLTARTOM A CSAPÁSOKAT”. Dombormű: ülő Szűz Mária, jobbjaiban jogar, bal karján a gyermek Jézus. Átmérő: 63 cm. Helyszíni adatfelvétel 2006. XI. 6. (MM).

Zemplénagárd rk. harangláb

1. Felirata: „ÖNTÖTTE EGRY FERENCZ KISGEJŐCZÖN 1908”. Dombormű: kereszt. Átmérő: 81 cm.

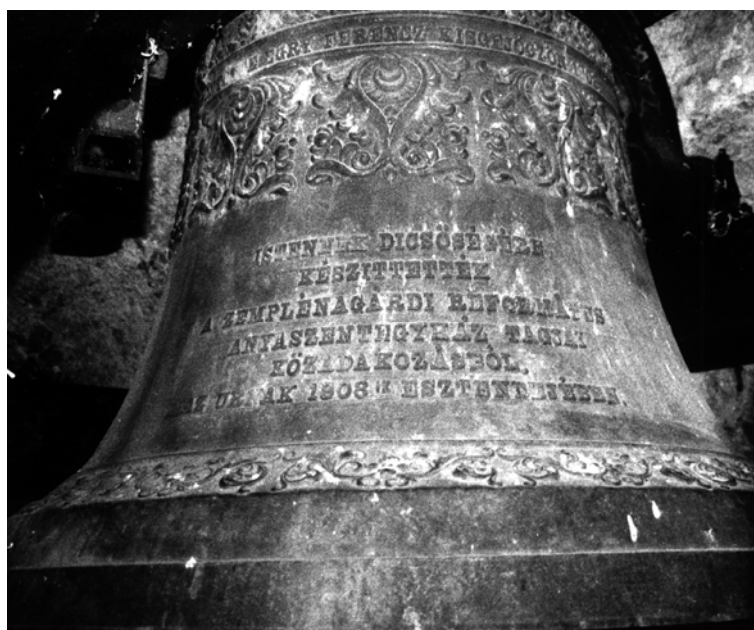
2. Feliratai: „NVSPICKHER GOSS MICH IN OFEN 1711”.¹⁸⁷ Az oldalán bevésve: „BENEDICTA AC HONOR. SANTONI / DIE II A 66 SS ANNO 1716”.¹⁸⁸ Dombormű: Szűz Mária a gyermek Jézussal. Átmérő: 45,5 cm. Helyszíni adatfelvétel 1999. VIII. 6. (HGy), 2000. (PR).

Zemplénagárd ref.

Az alábbi harangokról tudunk:

1. Felirata: „Fudit me Mathias Ulrich”.¹⁸⁹ 1782-ben egyedüli harang volt. Sorsa ismeretlen.
2. Felirata: „Ano 1798 az agárdi Refia Ekkla öntette a maga költségén”. 167 font. Sorsa ismeretlen; 1898-ban már nem volt meg.
3. Novotny Antal, Temesvár. 1886.
4. Novotny Antal, Temesvár. 1886.

A két harang együtt 337 kg-t nyomott. Sorsuk ismeretlen; Lehetséges, hogy hadi célokra rekvirálták az első világháború idején.

23. kép. Az utolsó kisgejőci mester, Egry Ferenc által 1908-ban öntött harang.
Zemplénagárd ref.

¹⁸⁷ Nuspickher öntött engem Budán. (Johann Nuspickher volt az első harangöntő Budán a törököktől való felszabadítás után.

¹⁸⁸ Benedicta ac honorata sancti Antoni – Dicséretetek és tiszteletetek Szent Antalnak. (A felirat további része nem fejthető meg.)

¹⁸⁹ Mathias Ulrich öntött engem.

5. Feliratai: „ISTENNEK DICSŐSÉGÉRE / KÉSZÍTETTÉK / A ZEMPLÉN-AGÁRDI REFORMÁTUS / ANYASZENTEGYHÁZ TAGJAI / KÖZADAKOZÁSBÓL / AZ ÚRNAK 1908 IK ESZTENDEJÉBEN”. A felső kerületen: „ÖNTÖTTE EGRY FERENCZ KISGEJŐCZÖN”. Átmérő: 112,3 cm (23. kép).
6. Feliratai: „ISTENNEK DICSŐSÉGÉRE KÉSZÍTETTÉK A ZEMPLÉN-AGÁRDI REFORMÁTUS / ANYASZENTEGYHÁZ TAGJAI KÖZADAKOZÁSBÓL / AZ ÚRNAK 1927 IK ESZTENDEJÉBEN”. A felső kerületen: „ÖNTÖTTE EGRY FERENC KISGEJŐCÖN 1927”. Átmérő: 92,3 cm.
Conscriptio 1782; Adalékok 1898.; Novotny reklámfüzet 1910. 53.; Helyszíni adatfelvétel 1999. VIII. 6. (PP és HGy), 2000. (PR).

Zemplénagárd gk.

Az egyház harangjai a XX. század folyamán:

- 1–3. Seltenhofer Frigyes fiai, Sopron. 1901 vagy 1902. Együttesen 575 kg. Közülük legalább kettő elrekviráltatott az első világháború során, a harmadik sorsa ismeretlen.
4. Felirata: „ÖNTETETT A ZEMPLÉN-AGÁRDI GÖRSZERT. KATH. TEMPLOM RÉSZÉRE / KATÓ JÁNOS ÉS SZIGETI JÁNOS GYÜJTŐK BUZGÓLKODÁSA FOLYTÁN / AZ AMERIKÁBA KIVÁNDOROLT DUCESNESEN LAKÓ / KÜLÖNBÖZŐ VALLÁSÚ HÍVEK ADOMÁNYÁBÓL 1903 ÉVBEN / CSOPEY ANTAL LELKÉSZ, MARCSI KÁROLY ÉS TAKÁCS JÁNOS GONDNOKOK IDEJÉBEN”. A pártán: „SELTENHOFER FRIGYES FIAI CS. ÉS M. K. UDVARI HARANG ÖNTŐDE SOPRON”. Átmérő: 91,5 cm, 500 kg.
5. Felirata: „A VILÁGHÁBORÚBAN ELVITT HARANGOK PÓTLÁSÁRA / ÉS ISTEN NAGYOBB DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTÉK / A HITKÖZSÉG IDEVALÓ S AMERIKÁBA KIVÁNDOROLT / VOLT TAGJAINAK ÁLDOZATKÉSZSÉGÉBŐL / AZ ÚRNAK 1923 ÉVÉBEN / CSOPEY ANTAL LELKÉSZKEDESE ÉS KATÓ JÓZSEF S MARCSI ANDRÁS GONDNOKSÁGA ALATT”. A pártán: „ÖNTÖTTÉK SELTENHOFER FRIGYES FIAI HARANGÖNTŐ GYÁRÁBAN SOPRON”. „4189 SZ”. Átmérő: 84,5 cm.
6. Felirata: „A VILÁGHÁBORÚBAN ELVITT HARANG PÓTLÁSÁRA / ÉS ISTEN NAGYOBB DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTÉK / AZ AMERIKÁBA KIVÁNDOROLT DUCESNEI ÉS JANKERSI MAGYAR TESTVÉREK / AZ ÚRNAK 1925-İK ÉVÉBEN KISKA JÁNOS, KISKA ISTVÁN S ÖZVBENDZSEI JÓZSEFNÉ S FEKETE PÁLNÉ BUZDÍTÁSÁRA”. A pártán: „ÖNTÖTTÉK SELTENHOFER FRIGYES FIAI HARANGÖNTŐ GYÁRÁBAN SOPRON”. „4700 SZ.” Átmérő: 66,1 cm.
Seltenhofer reklámfüzet 1910. 37.; Helyszíni adatfelvétel 2000. (PR).

Történeti áttekintés

Napjainkban Zemplén legöregebb harangja is csak nemrég ért meg 375 évet. Meglepő, hogy egyetlen középkori harang sem maradt fenn a vidékünkön, holott találhatók ilyenek hazánkban a török hadjáratok, portyázások által gyakran sújtott, sőt évtizedeken át török uralom alatt álló területein is, például Nógrádban, Hevesben.¹⁹⁰ Pedig sértetlen középkori templomok szép számmal léteznek ma is erre felé (Karcsa, Felsőregmec, Bodrogheresztúr, Sárospatak). Az írott források is csak néhány esetben emlékeznek meg olyan, ma már nem létező harangról, amely feltehetőleg hosszú évszázadokon át szólt. Így nemigen kételkedhetünk abban, hogy a makkoshotycai reformátusoknak 1782-ben meglévő harangja a reformáció előtti időből való volt: „egy kereszt, egy Krisztus a bélyege, jött által a Reformációval együtt” – írták róla. Ugyanakkor Nagyrozvályon is volt egy, amelyen az „írás Német betűkből áll”. Azaz minusz kulákból, így legkésőbb a XVI. század végén önthették. Ugyancsak „egy igen régi harangotskával” rendelkeztek ekkor a láciaiak is, és „felettebb régi”-ről emlékeztek meg Ricsén. A rajta lévő jelek alapján katolikusoktól (azaz a reformációt megelőző időből) származónak nevezte az 1772. évi Canonica visitatio a berzéki reformátusok harangját is. Ezek alapján tehát jogosan feltételezhetjük, hogy a középkorban a falvak el voltak látva – legalábbis a zömük – haranggal, legkevesebb egy-egyvel.

A XVI. század folyamán is csak annak legvégén öntött harangokról vannak adataink. Egy 1584-ben öntött szolt még 1772-ben is Tállyán. Az olaszliszcai reformátusoknak is volt egy 1594-ben öntöttje, ami azonban a templomukkal együtt a katolikusok birtokába került. A protestánsok ideológiáját tükröző „VERBUM DOMINI MANET IN AETERNUM” (Az Úr igéje megmarad mindörökké) felirat alapján ugyancsak protestáns templom számára készült a füzéri katolikusok egykori harangja. Rudolph Binger öntötte 1596-ban.¹⁹¹ A mester életútját nem ismerjük, nem tudjuk, volt-e valahol egy városban állandó műhelye, de az is lehet, hogy vándorló mester volt, ugyanis a füzérin kívül még két, egymástól távol fekvő helyen létezett harangjáról tudunk. Volt egy 1595. évi a bihari Érdengelegen (Dindești, Románia),¹⁹² egy 1597. évi meg Krasznahorkán (Krasná Horka, Szlovákia).¹⁹³

Egy kis harang rövid felirata – „1611 A • I • S BÓZSVAI HARANG” – mérőben különbözik a vele egykorú, városi mesterek által öntöttekétől. Amíg a XVII. század elején az ország északi és keleti részein működött utóbbiak harangjai feliratának nyelve – mind a mestert, mind az adományozót megnevezőké, mind pedig a vallási vonatkozású jellegké – egyöntetűen latin, addig ezen magyar. Ilyen magyar nyelvű, szüksézáví, de az öntető helységet megnevező, általában silány kivitelű, XVII. századi harangok többfelé is találhatók voltak, de leginkább az akkori magyar–

¹⁹⁰ Patay 1989.

¹⁹¹ Az évszámot illetően lásd a 37. jegyzetet.

¹⁹² Patay 1989. 78.

¹⁹³ *Spirița* 2002. 21.

török határ mentén. A falvak népe igényelte a különböző jelzéseket szolgáló, a szárával a napi élet ritmusát irányító harangot. Ha nem működött a közelben kitanult harangöntő (a XVI–XVII. század fordulóján sem a viszonylag közeli Kassán, sem Eperjesen sem volt mester), egy falusi népi kontár ezermester munkájával is beérték.

Egyébként igen sajnálatos, hogy ez a bózsvai harang nincs már a meglévők sorában, minthogy az évszáma alapján ez a harmadik (esetleg második) legidősebb általunk ismert magyar feliratú harang.¹⁹⁴

A XVIII. század közepi katolikus Canonica visitatiókban felemlített harangok között bizonyára volt több 100–150 évesnél idősebb példány is, de a meglátogatott egyházak plébánosainak csak a harangok számáról, ismert (vagy vélt) súlyáról, valamint arról kellett beszámolni, fel vannak-e azok szentelve és kinek a tiszteletére? Ezek azonban napjainkra elpusztultak. Az 1782. évi református Conscriptio is sok esetben közelebbi adatok nélkül emlékezik meg a harangokról. Ennek következtében csak két esetben van adatunk a XVII. század első harmadában öntött harangról. Egy 1616. évről a dámóci görög katolikus templomból és egy 1617. évről a kisorozvágyi reformátusból. (A Dámócon létezett a „SOLI DEO GLORIA” felirata alapján eredetileg protestáns templom számára készült, tehát máshonnan kerülhetett a későbbi helyére. Felmerül tehát a gyanú, talán nem éppen a közeli Kisorozvágyról és nem ugyanarról a harangról van-e szó, amelyet 1782-ben még utóbbi helyen vettek számba. A két közeli évszám közötti eltérés pedig talán csak az egyik elírásának következménye.)

Amennyire kevés, a XVII. század első harmadában öntött harangról van tudomásunk, annyira bővelkedünk a század második harmadából valók adataiban. Nem kevesebb, mint 20-ról van tudomásunk. Talán nem tévedünk, ha ezt három tényezőre vezethetjük vissza. Az első az, hogy ez az időszak, I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna kora, Északkelet-Magyarország protestantizmusának a Habsburg-önkénnyől mentes aranykora. A sárospataki várúr maga is jó példával járt elől a református egyházak haranggal való ellátása terén. Még török fennhatóság alatt álló városoknak (Kecskemét, Gyöngyös) is ajándékozott harangot.¹⁹⁵ (Lehet, hogy van alapja annak is, miszerint mind a ricsei, mind a semjéni reformátusok egy régi harangjukat Lorántffy Zsuzsanna ajándékának tartották.¹⁹⁶) Példájuk ösztönzőleg hathatott más donátor felé is (pl. Tolcsva, Vily).

Rákóczi egyébként magán Sárospatakon is öntetett harangokat. A hadereje ütközésségének növelése érdekében a várban egy öntőházat létesített 1631-ben, ahol 18 év alatt több mester közreműködésével vagy 80 ágyút öntetett. Közben volt, hogy engedélyt adott harang öntésére is, illetve elrendelte ilyenek öntését. Mégpedig a limburgi Johann Holste által 1642-ben Sárospatak, 1643-ban ugyancsak Sárospatak, valamint Sátoraljújhely számára egyet-egyet, majd 1646-ban Hermann

¹⁹⁴ Legidősebb az 1605. évi mátraverebélyi harang (amely azonban a második világháború során elpusztult). Valószínűleg 1607-ből való a Nógrád megyei Csécsén egy harang. Minthogy csak három számjegy van rajta kiöntve, lehetséges, hogy csak 1670-ben készült. Ebben az esetben a bózsvai lenne a második legidősebb ismert magyar feliratú harang. (L. Patay 1989. 28., 58. 17. t. 3., 65. t. 5., 58. t. 3.).

¹⁹⁵ Patay 1989. 61., 63.

¹⁹⁶ Conscriptio 1782.

Liders által Szerencsnek. Bár az itt öntött maximum 10 harang alapján ennek a műhelynek országos viszonylatban nagy jelentősége nem volt,¹⁹⁷ mégis a törökök 150 éves itt-tartózkodása idején ez volt az egyetlen, amelyik a mai Magyarország területén működött.

A második tényező az lehet, hogy az ismert zempléni harangoknak a felét – 20-ból 10-et – Georg (Georgius) Wierd öntötte.¹⁹⁸ Márpedig az ő harangjai időtállóknak tűnnek fel. A klagenfurti születésű, 30 évig (1628–1658) Eperjesen működött mester általunk számba vett 137 harangjából ugyanis szinte a fele – 64 darab – 250 évnél többet élt meg. A mai Magyarország területéről 57 harangjáról van adatunk, és ezek közül 16 még ma is rendszeres használatban van, három további meg csak az utolsó 80 év folyamán hasadt meg. Wierd egyébként nemcsak a mai Kelet-Szlovákiát és Északkelet-Magyarországot látta el harangokkal; jutott belőlük török uralom alatt álló területre, például Csongrádra, Kiskunhalasra is.¹⁹⁹

Harmadik tényezőként talán az is közrejátszott, hogy a szőlőtermelés fellendülése anyagi lehetőséget biztosított a mezővárosias fejlődés útjára lépett hegyaljai falvaknak harangok beszerzéséhez. A harangok feliratai is jól tükrözik a helységek mezővárosias jellegét. Tolcsván 1655-ben a helység bírái egy donátorral együtt rendelték meg a harangot, Olaszliszka is a mezőváros (Oppidum) bírása, Ujszász Benedek. Egyben azonban arról is, hogy ebben az időben az egyházakról is a politikai község gondoskodott. A megvaszóiak 1702-ben vásárolt harangján is a „ductor” (vezető, előjáró) neve lett felírva.

Wierd utóda, Matthias Ulrich²⁰⁰ is szállított az 1660-as években harangot Zemplénbe, de 21 éves működésének csak két termékéről van adatunk.²⁰¹

Az ellenreformáció a Bodrog mentére a XVII. század utolsó harmadára ért el. A hegyaljai mezővárosok középkori templomait harangjaikkal együtt egyre-másra adták birtokba a katolikusoknak. Így jutottak a kezükre a reformátusok számára készült Wierd-féle harangok is (Olaszliszka, Erdőharaszi, Vily, Tolcsva). Az újraéledő katolikus egyházak tehát el voltak látva haranggal. A reformátusok meg sok helyen el is voltak tiltva a harangozástól. Nem lepődhetünk meg tehát, hogy az egyébként is sanyarú kuruc időkől nem maradtak ránk harangok, de még adatok sem, harangok öntéséről.

Csak a XVII–XVIII. század fordulójáról ismerünk néhányat, amikor is Johann Michael Schneider kassai ágyú- és harangöntőtől három harang jutott a vidékünkre.²⁰²

Igen hiányosak a harangok öntésére vonatkozó adataink a XVIII. század első kétharmadának idejéből is. Nem mintha nem lett volna igény új harangok beszerzé-

¹⁹⁷ Détsy 1970. 70. – Megjegyezzük, hogy Détsy is csak hét harangot sorol fel, de ez a szám is téves; ugyanis Sárospatak számára 1643-ban nem két, hanem csak egy harang készült.

¹⁹⁸ Olaszliszka rk. 1633, Cigánd ref. 1646, Alsóberecki ref. 1646, Révleányvár ref. 1648, Sározsádány gk. 1648, Tiszakarád ref. 1650, Dámóc gk. 1651, Erdőharaszi rk. 1653, Vilyvitány rk. 1654, Tolcsva rk. 1655. – Lehetséges, hogy a Rátkán volt 1646. évi és a Szerencs-Ondon volt 1650. évi harangot is Wierd öntötte.

¹⁹⁹ Patay 1989. 101–106.; *Spiritza* 2002. 73–74.

²⁰⁰ Harangjait az 1658–1678. évekből ismerjük. – Patay 1989. 96–98.

²⁰¹ Filkeháza gk. 1661, Zemplénagárd ref.

²⁰² Sátoraljaújhely piaristák rk. 1697, Vilyvitány ref. 1701, Megvaszó ref. 1702.

sére. Az 1749-ben, majd az 1770-es években elvégzett katolikus püspöklátogatások (Canonica visitatio) jegyzőkönyvei tanúskodnak is arról, hogy szinte minden faluban volt harang. A reformátusok 1782. évi összeírása (Conscriptio) is még elég szűkszavú e tekintetben. A század közepéről 13 katolikus egyház harangjairól tudunk: hét faluban csak egy-egy harang volt, viszont a hegyaljai mezővárosok közül Bodrogkeresztúron és Erdőbényén kettő-kettő, Olaszliszván, Sátorajáújhelyen és Tarcalon három-három (Girincsen volt még két harang. – Átlag 1,6).

Ami a reformátusokat illeti, a szécsényi országgyűlés ugyan visszaállította a vallásszabadságot, a sárospatakiak vissza is kapták a Rákóczi György által öntetett nagy harangot, sok helyen azonban a szatmári béke után visszatértek a XVII. századvégi állapotok. Volt, ahol elvették a harangjukat, mint Bodrogkeresztúron, Pácinban, Olaszliszván sem tarthattak harangot; csak kézi csengővel adtak jelt az istentiszteletre. Húsz helységről van adatunk, ebből csak háromban volt két-két harang (Kesznyéten, Taktabáj, Taktaszada), a többiben csak egy-egy (átlag 1,2). Van azonban adatunk arról is, hogy más felekezetűek is használhatták a faluban lévő egyetlen harangot. Így Felsőberekiben a katolikusok a reformátusokét,²⁰³ Pácinban meg a reformátusok továbbra is azt, amelyet tőlük a katolikusok javára elvettek.²⁰⁴

Ha a XVIII. század első hét évtizedéből 31 harangról²⁰⁵ van is több-kevesebb adatunk – közülük 10 ma is megvan –, az öntés mesterét és helyét csak 10-nek ismerjük.²⁰⁶ (További kettőét meg gyanítjuk.) Két harang készült Eperjesen; a stájer-országi harangöntő családból származó Sebastian Lecherer (1703–1777) művei, aki 1729-ben költözött ide, de feltehető, hogy egy harmadik is tőle származik.²⁰⁷ A kassai Carolus Eitelperger meg egy haranggal képviselteti magát Zemplénben.²⁰⁸

Rozsnyóról is kerültek harangok Zemplénbe, amelyeket még hozzá nem német nevű mesterek öntöttek. A gesztelyiek 1716-ban Szikszón vettek egyet, amit a később Oláhpatakon működött Nováki család legidősebb tagja, György készített. Egy másik, Szudi Sámuel műve 1763-ból Kesznyétenen volt. Egy harmadik meg – a díszítése alapján ítélve – valószínűleg Thomas Sondegeré,²⁰⁹ aki 1741 és 1778 között dolgozott itt. Egy Pozsonyban, 1738-ban öntött harang van a bekecsi római katolikus templom tornyában. Johann Christelli (1701–1776) volt akkor ott harangöntő.²¹⁰ (Lehetséges azonban, hogy csak később, máshonnan került ide.) Tarcalon öntötték az ottani katolikusok 1729. évi harangját, Szikszón pedig – az adatforrás szerint – a hernádnémeti reformátusok 1728. éviét. De miután ez hamarosan meg-

²⁰³ Rk. Can. Vis. Sátorajáújhely 1772. VIII. 16.

²⁰⁴ Rk. Can. Vis. Pácin 1749.

²⁰⁵ Nem számítva a már említett, a kassai Johann Michael Schneider által öntött harangot. Ugyancsak nem vettük figyelembe a Zemplénagárdon a katolikus haranglábban lévő 1711-ben a budai Johann Nuspickher által öntött harangot, mivel az csak újabban kerülhetett a jelenlegi helyére.

²⁰⁶ A meglévő 10-ből 6 anonim. A már meg nem lévő 6 közül is csak egyről szereztünk egykorú feljegyzés alapján tudomást.

²⁰⁷ Herceghút rk. 1747, Alsóregmec gk. 1759, illetve Sátorajáújhely gk. 1738.

²⁰⁸ Sárospatak ref. Kollégium 1725.

²⁰⁹ Szerencs-Ond rk. 1768.

²¹⁰ *Spirítu* 2002. 36.

repedt, 1731-ben Budára mentek egy újért.²¹¹ Nincs tudomásunk arról, hogy Tarcalon, meg Szikszón lett volna harangöntő műhely, elképzelhető tehát, hogy egy vándorló mester (mesterek) által öntöttekről van szó.²¹² (A szikszóiival kapcsolatban azonban felmerülhet az is, hátha annak is a rozsnói Nováki György volt az öntője és csak Szikszón vásárolták ezt is, esetleg éppen vásár alkalmával.) Az időközben Egerben Balthazar Reis által létesített műhelyből 1737-ben a taktaharkányiak is szereztek be egy harangot.

Amíg a XVIII. század első hét évtizedéből kevés harang öntéséről van adatunk (tízévenként négyről, hétről), addig a nyolcadikból (1771–1780) sokkal többről, 16-ról. Bár így is viszonylag kevés adattal rendelkezünk, mégis az 1772. és 1779. évi katolikus Canonica Visitatiók, valamint az 1782. évi református Conscriptio alapján megállapíthatjuk, hogy ebben az időszakban az egyházak, ha lassan is, de gyarapodtak; egyre több rendelkezett már egynél is több haranggal. Sőt a hegyaljai mezővárosok katolikus templomainak tornyában már három, négy, de még öt harang is függött.²¹³ (18 toronyban összesen 43 – átlag: 2,4.) Több református egyház – habár Mária Terézia uralkodása alatt még mindig korlátozva voltak a harangok beszerzése terén –, ugyancsak növelte a harangjainak számát (57 egyháznak 73 harangja volt – átlag: 1,4). Talán nem véletlen, hogy többek között hét Hernád–Sajó menti falu közül ötben volt két harang,²¹⁴ valamint bizonyára az sem, hogy a szőlőtermelő mezővárosok közül is háromban.²¹⁵

II. József türelmi rendeletei (1781. és 1785.) lehetővé tették a protestánsok számára új templomok építését és a harangok szabad használatát. Ezzel – az adatinkból következtetve – főként az 1790-es években éltek. (Az 1791–1805 közötti évekből 27 harangjuk öntését regisztráltuk.) Úgy tűnik azonban, mintha a napóleoni háborúk idején ez az igyekezet alább hagyott volna (az 1806 és 1815 közötti évekből mindössze hatot).

Ezt követően a század közepéig sem bővelkedünk harangok öntéséről szóló adatokban. Átlagosan évente egy új (rk. vagy ref.) harangról szólnak az adatforrásaink. Lehetséges, hogy a református egyházak már beszerezték a szükségesnek vélt harangokat, és inkább csak a használat következtében időközben tönkrementeket pótolták. Erről vall az is, hogy megállapítható, miszerint az ismert, ebben az időben öntött harangoknak majdnem a fele (35-ből 15) „újraöntés, átöntés” eredménye, azaz egy tönkrement pótlása.

Viszont, hogy aránytalanul kevés adatunk van a katolikus templomok harangjairól, annak az is az oka, hogy ebben a viszonylatban nem rendelkezünk jelentősebb XIX. századi adatforrással, és sok, ebben az időszakban öntött harang lett az első világháborús rekvirálások áldozata. (Tudjuk, hogy az egyházak mind nagyobb és nagyobb harangokat igyekeztek beszerezni, márpedig a rekvirálások elsősorban

²¹¹ Budán 1731-ben két mester is dolgozott: Antoni Zechenter és Joseph Steinstock.

²¹² A rettegi Lázár György 1770-ben a Szabolcs megyei Kömörön öntött harangot.

²¹³ 3 harang: Bodrogkeresztúr, Erdőbénye, Mád, Olaszliszka, Szerencs, Tarcál, Tolcsva. 4: Sárospatak, Tokaj. 5: Tállya.

²¹⁴ Újcsanáros, Sajóhidvég, Hernádnémeti, Böcs, Kesznyéten.

²¹⁵ Erdőbénye, Mád, Tállya.

ezeket érintették.²¹⁶) A 17 általunk regisztrált 1770 és 1850 között öntött katolikus harang közül csak egyetlenegyét ismertünk meg írott forrásból,²¹⁷ a többit kérdőívek, illetve a helyszíni szemlék alapján.

A XVIII. század végén az általunk vizsgált terület egyházaiban Eperjesről szereztek be a harangjaikat.²¹⁸ Az ottani műhelyben ebben az időben Sebastian Lecherer két fia, Johann (1729–1792)²¹⁹ és Ignatz (megh. 1805),²²⁰ unokája Franz (1765–1839)²²¹ és velük együtt az Erdélyből 1798-ban Eperjesre költözött Paul Schmitz (megh. 1830 körül)²²² dolgozott.²²³ A Hernád menti községek azonban már a közelebbi Egerben Joseph Jüstelt,²²⁴ majd az özvegyét Rosaliát keresték fel.²²⁵

Jártak Zemplénben erdélyi vándorló harangöntők is. A Szamos menti Rettegről való Cserepi Ferenc és Fogarasi János²²⁶ 1794-ben Tiszaladányban öntött két harangot. Két év múlva visszatértek a vidékünkre és minden bizonnyal ők voltak a Füzér és Füzérradvány református templomában ma is meglévő anonim harangok mesterei.²²⁷ Ugyancsak Erdélyből, vagy a Szilágy megyei Tasnádról való harangöntő készítette Széphalom 1803. évi harangját és az ondi református templomét is 1814-ben, „a parochiális kert alatt”. Mindezek jellegzetessége, hogy az öntők neve nem szerepel a harangon, csak az öntető „ecclésiá”-é. Vannak azonban további, ugyancsak anonim harangok, amelyeknek felirata e vándormesterek által készített harangokéra emlékeztet, így valószínűleg ezek is az ő műveik.²²⁸

Ugyanakkor városokban műhellyel bíró céhes mesterek járták a jelentősebb vásárokat és árulták a kész harangjaikat. Így vettek a tiszakarádiak is egy 116 fontosat 1815-ben Debrecenben Henricus Horner nagyvárad mestertől, aki azt még 1813-ban készítette.

²¹⁶ Patay 1958. 173.

²¹⁷ Tarcál rk. 1772.

²¹⁸ Tarcál rk. 1772, Füzérkajata ref. 1773, Taktakenéz ref. 1774, Sátorajújhely-Rudabányácska gk. 1774, Tiszalúc ref. 1775, Sárospatak ref. 2 harang 1783, Mezőzombor ref. 1787, Olaszliszka ref. 1789, Füzér rk. 1791, Alsódobsza ref. 1793, Nyíri ref. 1793, Prügy rk. 1793, Erdőbénye ref. 2 harang 1799.

²¹⁹ *Spirítza* 2002. 48.

²²⁰ *Spirítza* 2002. 48.

²²¹ *Spirítza* 2002. 48.

²²² *Spirítza* 2002. 62.

²²³ Sebastian Lecherertől 1759-nél később öntött harangot nem ismerünk.

²²⁴ Harangjai: Berzék rk. 1777, Hernádnémeti ref. 1779. – A család nevének változatai: Justel, Jüstel, Justal.

²²⁵ A műhely Joseph Jüstel 1795-ben bekövetkezett halálával özvegyének, Rosaliának tulajdonába került. Harangjai: Bócs ref. 1745, Károlyfalva rk. 1795, Gesztely ref. 1796, Legyesbénye ref. 1796.

²²⁶ Cserepi Ferenc harangjait az 1786–1806. évekből ismerjük. Fogarasi János hamarosan a szerémségi Karlócára költözött, ott öntött az 1789 és 1823 közötti években több harangot a Bácska és Szerémség részére.

²²⁷ Cserepi és Fogarasi 1796-ban két harangot öntött az ugyancsak abaújtornai Körtvélyesen (Hrušov, Szlovákia).

²²⁸ Sárospatak ref. Kollégium 1725, Szerencs-Ond rk. 1768, Sárospatak-Bodroghalom 1770, Tiszatardos rk. 1773, Bodrogkeresztúr ref. 1780, Felsőregmec ref. 1795, Bodrogolaszi ref. 1798, Zemplénagárd ref. 1798. Ide sorolhatunk még két harangot – Tolcsa ref. 1749, Tiszalúc ref. 1751 –, amelyre az egyház neve nem lett kiöntve.

Kassán, mintegy ötvenéves szünet után a századfordulón a kelet-porosz-országi Königsbergben (ma Kaliningrad, Oroszország) született Christian Lebrecht (1770–1817)²²⁹ ismét létesített harangöntő műhelyt, amit a halála után a nürnbergi Jacobus Wieszner (1782–1830)²³⁰ vett át. Ettől kezdve mintegy három és fél évtizeden keresztül a legtöbb zempléni faluból – még a Hernád mentiekéből is – idejártak harangért.²³¹ Eperjesre már csak ritkán, ahol ekkor a már említett Ignatz, valamint Johann fia, Franz Lecherer, hol a saját neve alatt, hol az ugyancsak említett Paul Schmitzzel karöltve űzte a mesterséget.²³²

Úgy tűnik, mintha Egerbe is ritkábban jártak volna harangért, noha ott folyamatosan működött a Jüstel család öntőműhelye. Előbb az említett Joseph fia, Johann (megh. 1828), majd az özvegye, Anna neve olvasható az itt öntött harangokon.²³³ (Jüstel Anna művezetője, aki az öntés munkáit ténylegesen ellátta, Anton Sahlinger volt.) Csak miután az 1830-as években mind Eperjesen, mind Kassán megszűnt a harangöntés, vált Zemplén déli vidéke ismét az egri műhely igazi piacává. Ekkor azonban ennek mestere Jüstel Annának második férje (azt megelőzően művezetője), Bernecker Mátyás (megh. 1848) volt.²³⁴

Az Ung megyei Kisgejőcön 150 éven át működő harangöntő dinasztiát alapító nemes László Istvánnak (megh. 1826) egy harangja ma is megtalálható a vidékünkön a Hegyközben, Mátyásházán (2. kép). Fia, Sándor (megh. 1856) is öntött a bodrogközi és hegyaljai egyházaknak harangot.²³⁵ De jutott ide a viszonylag távolabb fekvő Dobsináról, az ottani születésű Burger Lőrinc (1792–1842) műhelyéből is a Takta mentére. Ugyanakkor a még távolabbi Pestről is hoztak harangot a hegyaljaiak: Eberhard Henriktől (Halle 1770–1838) hármat.²³⁶ A württembergi Schaudt Andrásról (Thaiflingen 1798–1863) egyet,²³⁷ ami rámutat arra, hogy az ország központjában fekvő, fejlődésnek indult város az ipari termelés területén az élvonalba tört.

Mellesleg itt említjük meg, hogy a jobbágyfelszabadításig a harangok zömét az egyházközségek öntették (vagy vették), de a református templomokén többször adományozók nevével is találkozunk. Ezek birtokos földesurak, többek között ismertebb nemesi családok – mint Vay,²³⁸ Bay,²³⁹ Vitányi,²⁴⁰ Patay,²⁴¹ Fáy²⁴² stb. – tagjai. Katolikus donátort ebből az időből nem ismerünk.

²²⁹ *Spiritza* 2002. 48.

²³⁰ *Spiritza* 2002. 75.

²³¹ Lebrecht harangjai: Prügy ref. 2 harang 1803, Tarcsl ref. 1804, Golop rk. 1807, Hernádkak ref. 2 harang 1807, Vilyvitány ref. 1808, Füzérkomlós ref. 1800 és 1809 között, Nyíri ref. 1817, Taktabáj ref. 1817, Wieszner harangjai: Sajóhídvég ref. 1817, Prügy ref. 1820, Csobaj ref. 2 harang 1833.

²³² Harangjai: Tállya ev. 1818. Franzé: Taktaszada ref. 1832.

²³³ Johann Jüstel harangjai: Kesznyéten ref. 2 harang 1802, Bodrogkeresztúr ref. 1826. Jüstel Annáé: Tokaj ref. 1830.

²³⁴ Harangjai: Kesznyéten ref. 1840, Erdőbénye ref. 1845, Bócs ref. 1845.

²³⁵ Szegilong rk. 1833, Háromhuta-Újhuta rk. 1834, Kisrosvágy gk. 1834, Pácín ref. 1835, Lácacséke ref. 1835, Tiszakarád 1839, Erdőhorváti ref. 1845.

²³⁶ Szegilong rk. 1818, Monok rk. 1833, Szerencs rk. 1833.

²³⁷ Tokaj ref. 1847.

²³⁸ Golop ref. 1744.

²³⁹ Kenézlő ref. 1760.

²⁴⁰ Szerencs ref. 1816.

A szabadságharc után is hasonlóképpen alakult Zemplén harangállománya. A megye déli részét elsősorban Egerből, a bécsi harangöntő családból származó Korrentsch Márk (megh. 1868) látta el harangokkal.²⁴³ A halála után azonban az özvegye tulajdonába került műhely már nem játszott lényeges szerepet; hamarosan meg is szűnt. Ugyanakkor a Hegyköz, a Bodroghöz és a Hegyalja északi része a kisgejőci László család²⁴⁴ piacát képezte; a már említett Sándornak,²⁴⁵ valamint a bátyjával, az ifjabb Istvánnal közösen öntött,²⁴⁶ úgyszintén a fiának, Albertnek²⁴⁷ és nászának, Egri Ferencnek harangjait ismerjük innen.²⁴⁸

A tályai evangélikusok azonban lényegesen messzebbről, Németországból szereztek be 1856-ban az új harangjaikat. A Bochumer Verein Gusstahlfabrik 1853-ban kezdte meg acélharangok gyártását. Bár a hangjuk színezete nem vetekeedett a bronzharangokéval, hamarosan jelentős keresletre tettek szert. Bizonyára azért, mert az acél a bronznál lényegesen magasabb hőfokon olvadva, kevésbé voltak kitéve a tüzesetek pusztításának, úgyszintén háború esetén az ágyúvá öntésüknek. Amellett az acél a bronznál olcsóbb lévén az egyházak jutányosabban juthattak új harangokhoz. A magyar protestáns egyházak a németországi kapcsolataik révén szinte a megszületésük pillanatában tudomást szerezhettek az acélharangokról, és már a rákövetkező évben, 1854-ben Makón az evangélikus templom tornyában meg is szólalt három. Tállyán is ugyancsak három viszonylag hamar, 1856-ban foglalta el a helyét a templom előtti fa haranglábban.

Közben 1859-ben Nyíregyháza–Tokaj–Szerencsen keresztül befutott az első vonat Pestről Miskolcra. Ez lehetővé tette, hogy a pesti mesterek könnyen és gyorsan szállíthassanak harangot, akár Zemplénbe is. Igyekezett is ezt kihasználni Walser Ferenc (Schautd András tanítványa), aki 1859-ben nyitotta meg Pesten a műhelyét, és az 1890-es évek közepéig szinte uralta a megye déli részét. A Tokaj–Tállya vonalától délre eső területről – nem számítva az Egerben öntöttöket – 20 egyháznak 24, az öntő nevét is magán viselő, általunk regisztrált harangjából kilenc Walser műve.²⁴⁹ De szállított az északabbra eső vidékre is, mégpedig kilenc egyház-

²⁴¹ Taktabáj ref. 1818.

²⁴² Prüg ref. 1803.

²⁴³ Harangjai: Gesztely ref. 1857, Monok ref. 1859, Hernádkak ref. 2 harang 1860, Tállya rk. 1861, Monok ref. 1862, Tokaj gk. 1863.

²⁴⁴ A harangöntő dinasztiának kilenc tagja volt. Alapítója István (megh. 1826). Két fia: ifj. István és Sándor (megh. 1856). Utóbbinak négy fia: Lajos, Albert (1828–1886), Ferenc, ifj. Sándor. Továbbá Ferenc apósa, Egri Ferenc, Lajosnak meg veje, Egri Ferenc (megh. 1944 vagy 1945).

²⁴⁵ Harangjai a már említetteken kívül (l. 235. jegyzetet): Kovácsvágás ref. 1850, Szerencs-Önd ref. 1851.

²⁴⁶ A testvérek nevével ellátott harangok: Bodroghalom ref. 1854, Füzér rk. 1854, Pálháza ref. 2 harang 1854.

²⁴⁷ Harangjai: Bodroghalom gk. 1855, Háromhuta-Óhuta rk. 1857, Vilyvitány ref. 1861, Pálháza ref. 1863.

²⁴⁸ Bodroghalom ref. 1850.

²⁴⁹ Tállya ref. 1862, Sóstófalva ref. 1866, Újcsanáros ref. 1866, Bócs ref. 1871, Hernádkak rk. 1872, Mezőzombor rk. 1889, Mád ref. 1890, Szerencs gk. 1892, Megyaszó rk. 1893.

nak összesen 13-at.²⁵⁰ (Az üzem, amely időközben hatalmas gyárrá nőtt ki magát, és amelynek a harangöntőde már csak a négy részlege egyikét képezte, 1893-ban részvénytársasággá alakult, majd 1896-tól Budapesti Szivattyú- és Gépgyár nevet vett fel, de 1906-tól ismét mint magántulajdonban lévő cég működött.) Ugyanakkor viszont hiányoznak a harangjai az első világháború előtti évekből.

Egyébként Pestről, még a kiegyezés előtt a már említett Schaudt Andrásnak is eljutott két harangja Zemplénbe. (Az egyiken, 1862-ből, már Schaudt András és fia olvasható.)

A Bodrogköz, Hegyköz és a Hegyalja egyházai közül sok továbbra is változatlanul a viszonylag közel fekvő Kiszegőcről szerezte be a harangokat. László Sándor négy fia közül Lajos nevét négy harangon találjuk,²⁵¹ Ferencét kettőn,²⁵² az ifjabb Sándorét kettőn (ebből egyen Sándor és fiai olvasható),²⁵³ Lajosét és Ferencét,²⁵⁴ valamint Lajosét és Sándorét együtt²⁵⁵ egyen-egyen. Két további, már meg nem lévő harangról tudjuk, hogy Kiszegőcön Lászlóék öntötték, de, hogy közelebből a család melyik tagja, azt nem.²⁵⁶

Mind a közeli Kiszegőcön harangot öntő Lászlóéknak, mind a pesti Walsernak 1880-tól komoly versenytársa támadt. Mégpedig az ország túlsó szélén, Sopronban működő Seltenhofer Frigyes. (Hasonló nevű nagyatya 1816-ban nyitott ott műhelyt.)²⁵⁷ A jól működő mester a piacát az 1880-as években már Zemplénre is kiterjesztette, és az első világháborúig folyamatosan juttatott ide harangokat: 25 év alatt 29 alkalommal szállított 41-et tudunk regisztrálni.²⁵⁸

Megjelentek azonban – de lényegesen kisebb számban – egy másik budapesti mesternek, Thúry Jánosnak (megh. 1905) a munkái is. Zemplénbe kilenc egyháznak az 1885 és 1902 közötti években (egyiküknek két alkalommal is) szállított egy-egy harangjáról van adatunk.²⁵⁹ Ezeken Thúry János és fia, vagy ... és fia Ferenc olvasható.

A vasút kínálta lehetőség következtében más jelentősebb ipari központban meggyökeresedett harangöntő üzemekből is kerültek harangok Zemplénbe. Így a

²⁵⁰ Tolcsva ref. 2 harang 1866, Bodrogkisfalud rk. 1885, Herceghút rk. 2 harang 1886, Viss ref. 1887, Felsőregmec ref. 1889, Erdőhorváti ref. 1890, Bózsza rk. 1892, Zalkod rk. 1893, Karos ref. 2 harang 1896.

²⁵¹ Mád ref. 1879, Sárospatak-Józseffalva rk. 1885, Bodroghalom ref. 1889, Tiszakarád ref. 1893.

²⁵² Vajdácska ref. 2 harang 1874, Füüzérkajata ref. 1875.

²⁵³ Karcsa ref. 1902, Karos rk. 1912.

²⁵⁴ Háromhuta, Óhuta rk. 1871.

²⁵⁵ Pusztafalu ref. 1894.

²⁵⁶ Tiszakarád ref. 1888, Semjén ref. 1893.

²⁵⁷ *Csatkai* 1942. 13.

²⁵⁸ Tokaj rk. 4 harang 1880, Sárospatak-Györgytarló rk. 1884, Tolcsva rk. 1888, Alsódobsza ref. 1889, Sárospatak rk. 4 harang 1889, Vajdácska rk. 1890, Megyaszó rk. 1893, Bodrogolaszi gk. 1894, Sárospatak-Dórkó rk. 1896, Gesztely ref. 1901, Szegi rk. temető 1901, Zemplénagárd gk. 2 harang 1902, Bodrogkeresztúr rk. 1903, Bodrogolaszi rk. 1904, Bodrogolaszi gk. 2 harang 1904, Erdőbénye rk. 2 harang 1904, Sátoraljaújhely főplébánia rk. 2 harang 1904, Sárzadsány rk. 1904, Olaszliszka rk. 1905. Viss rk. 1905, Erdőbénye rk. 1907, Sárospatak-Végárdó gk. 1907, Sárzadsány ref. 2 harang 1907, Újcsanános ref. 1907, Köröm rk. 1909, Megyaszó-Újharangod rk. 1909, Hernádnémeti rk. 1910, Újcsanános ev. 2 harang 1910, Sárospatak-Végárdó gk. 1911, Sátoraljaújhely ref. 1912.

²⁵⁹ Sajóhidvég ref. 1885, Kiscsécs rk. 1885 és 1902, Mád rk. 1891, Hernádnémeti ref. 1895, Tiszalúc ref. 1896, Felsőregmec ref. 1899, Berzék rk. 1901, Ricse rk. 1902.

temesvári Novotny Antal²⁶⁰ által 1886 és 1913 között kilenc templom számára szállított tíz harangját vehettük számba.²⁶¹ Öntött S alakú résekkel áttört palástúakat is (17. kép). Szerzte hirdette, hogy kisebb súlyúak, mint az ugyanolyan hangmagasságot szolgáltató áttörtlenek, így jutányosabbak. Lehet, hogy ez is hozzájárult ahhoz – nemcsak, hogy a balkáni piac is nyitva állt előtte –, hogy a termelése elérte, sőt felül is múlta a fővárosban működő Walserét.²⁶²

Ugyancsak eljutottak Zemplénbe, de már csak a századforduló után – és csekélyebb számban – az aradi Hönig Frigyesnek a harangjai; mindössze csak háromról szereztünk tudomást.²⁶³ (Atyja – vagy nagyatyja – 1849-ben a magyar kormány megbízásából az Arad és Temesvár között fekvő Szentandrásón ágyúöntő műhelyt állított fel és abban Temesvár ostromához ágyúkat, mozsarakat öntött.)²⁶⁴

Az üzemmé, gyárrá fejlődött öntödékkel szemben a vidéki városok kézműves szinten működő műhelyei nem bírták a versenyt. A történelmi Magyarországon működők legtöbbje (Győr, Pozsony, Besztercebánya, Losonc, Szatmár, Nagyvárád) sorra bezárt. Kassán ugyan 20 éves szünet után ismét dolgozott harangöntő, de csak egy mesternek, Gancz Bernátnak egyetlen, 1890-ben öntött harangjáról tudunk Zemplénben.²⁶⁵

Kisgejőc azonban sikeresen állta a versenyt. 1890-től kezdve új név jelent meg az itt öntött harangokon: Egry Ferenc. Mint László Lajos veje lépett a harangöntők sorába és kezdetben az apósával együtt dolgozott.²⁶⁶ Hamarosan azonban már önállóan is öntött. Kiváló kereskedelmi érzékkel rendelkezve új lendületet adott a műhely munkájának, sőt a XX. század elején meg is váltotta a család tagjaitól annak őket megillető tulajdonjogát. A Lászlók közül egyedül az ifjabb Sándor tevékenykedett, mint harangöntő az első világháborúig. (Nem tudjuk, a műhely résztulajdonosa maradt-e, vagy újat állított-e fel.) Két harangon találkoztunk a nevével; az egyiken, egy 1912. évin már „László Sándor és fiai” felirat szerepel.²⁶⁷

Amíg Kisgejőc piaca a XIX. században csak az ország északkeleti részére terjedt ki, nyugat felé Borsodot, dél felé Szabolcsot nem meghaladva, addig Egry hamarosan túllépte azt; szállított többek között Nógrádba, Fejérbe, Komáromba, sőt 1913-ban már Vas megyébe is. Az általunk vizsgált területről is majd annyi harangját regisztráltuk, mint Seltenhoferét: 20 egyháznak 21 harangját.²⁶⁸ Szándékában volt

²⁶⁰ Harangjait 1879-től ismerjük. Meghalt: 1913-ban.

²⁶¹ Tolcsva gk. 1886, Zemplénagárd ref. 2 harang 1886, Dámóc gk. 1894, Vámosújfalú rk. 1897, Szerencs-Ond rk. 1897, Alsódobsza ref. 1902, Legyesbénye rk. 1903, Bekecs rk. 1905, Rátka rk. 1913.

²⁶² Novotny az 1896–1902 közötti években átlagosan 100–110 harangot öntött évente, Walser 1886–1897 között 90–95-öt.

²⁶³ Girincs rk. 1905, Kisrosvágy ref. 1909, Olaszliszka ref. 1910.

²⁶⁴ *Patay* 1999b. 142.

²⁶⁵ Mád ref. 1890.

²⁶⁶ Egy 1890. évi közösen öntött harangot ismerünk a Szabolcs megyei Aranyosapáti gk. templomból.

²⁶⁷ Karcza ref. 1902. illetve Karos rk. 1912.

²⁶⁸ Kovácsvágás ref. 1890, Sárospatak ref. Kollégium 1898, Vilyvitány rk. 1901, Felsőregmec gk. 1902, Erdőbénye ref. 2 harang 1903, Zemplénagárd ref. 1903, Füzérkomlós ref. 1905, Tiszalúc ref. 1907, Komlóska gk. 1908, Zemplénagárd gk. 1908, Bózsza ref. 1909, Cigánd ref. 1909, Tiszacsermely

Budapesten is nyitni egy műhelyt, egyben a központját is ide áthelyezni, ezért 1909-ben megvette Thúry János fiának, Ferencnek az özvegyétől a Lehel utca 6. sz. alatti házát. Hogy öntött-e itt, nem tudjuk biztosan.²⁶⁹ Mindenesetre ez a vállalkozása nem válthatta be az elképzeléseit, mert már 1911-ben az irodájával is visszatért Kiskegyőcbe.

Újcsanálósan az evangélikusoknak volt egy harangjuk, amelyről az egyház jegyzőkönyvébe 1865-ben azt írták be: „A harang öntetett Miskolczon Kulcsár Adolf nevezetű rézműves által”. Kulcsárnak más harangjáról sehonnán sem tudunk. Így azt sem tudjuk, hogy ha ritkán is, de hivatásszerűen foglalkozott-e harangöntéssel, vagy ez csak kísérlet volt a részéről. Esetleg nem is ő öntött, csak közvetített; az egyházzal ő szerződött, de ő egy valódi mesterrel végeztette el az öntést. Mint ahogy a miskolci Herz Zsigmond sem lehetett a harang öntője, csak az ügylet közvetítője. Lehetséges viszont, hogy ő készítette a harangszéket és szerelte fel arra a harangot.

A tállyai református templom egyik harangja – 152 cm-es átmérőjével a legnagyobb a vidékünkön – Sziléziából, Bialából (egykor Németország, ma Lengyelország) származik; Carl Schwabe öntötte 1894-ben.

A korábban is létezett katolikus templomok harangjainak száma a XIX. század folyamán nemigen változott. Bár közvetlen adatforrással nem rendelkezünk az első világháború kezdetén megvolt harangállományukról, mégis a háború utániból következtetni tudunk rá. A legtöbb toronyban általában három harang volt (kettőben négy is),²⁷⁰ sok egyház viszont beérte továbbra is kettővel. A katolikus lakosság számának gyarapodásából adódóan azonban nem egy faluban, ahol templomuk nem volt, felállítottak egy haranglábat és beszereztek abba egy-egy harangot (pl. Füzerkomlóson, Tiszalúcon stb.). Ez a harangjaik összlétszámát ugyan emelte, de a helyenkénti átlagot alászállította (62 helyen 126 harang – átlag: 2,0).

Ugyanakkor a református egyházak legtöbbje, amely a XVIII. század végén általában csak egy haranggal rendelkezett – az is csak egy haranglábon lógott –, igyekezett a XIX. század folyamán (volt, amelyik csak a XX. század elején)²⁷¹ tornyot is építeni és egy második harangot beszerezni. Ennek következtében a reformátusok harangállománya jelentősen gyarapodott, és az 1898. évi összeírás (Adalékok) alapján a templomonkénti átlag 1,9-re emelkedett (63 helyen összesen 118 harang).

A görög katolikusok első világháború előtti harangállományát 57 harangra becsüljük, ami 26 toronyban, illetve haranglábon volt elhelyezve (átlag: 2,1).

Az első világháború idején a harangállomány a hadi célokra történt rekvirálások következtében nagymértékben megfogyatkozott. (L. A harangok pusztulása fejezetet.) Nyilvánvaló volt, hogy a háború végeztével előbb-utóbb pótolni szándékozzák az elrekvirált harangjaikat. Felismerve ezt, a Diósgyőri Vasgyár már 1917-ben megkezdte az acélharangok öntését. Minthogy ekkor bronzharangot még nem lehe-

ref. 1909, Karcra rk. 1910, Mezőzombor gk. 1910, Pálháza ref. 1911, Nagyrozvágy ref. 1912, Vámosújfalú ref. 1912, Makkoshotyka ref. 1914, Szegilong ref. 1914.

²⁶⁹ Ismerjük egy „Budapest 1910” feliratú harangját Balassagyarmatról. *Patay* 1958. 150.

²⁷⁰ Sárospatak, Rátka.

²⁷¹ Pl. Alsódobsza, Bodrogolaszi.

tett készíttetni, a zempléniek nem is késlekedtek harangokat Diósgyőrből beszerezni. Négy év alatt tíz harangot vásároltak is innen.²⁷² Mihelyt azonban 1921-től már lehetővé vált bronzharangokat öntetni, elálltak ettől és már csak négy további acélharang került a vidékünkre.²⁷³

A soha eddig nem tapasztalt konjunktúrát négy nagyüzem használta ki.²⁷⁴ Zemplénbe a legtöbb harangot az Ecclesia Harangművek R. T. szállította. A katolikus egyházi tőkével alapított vállalat előbb a németországi Rincker céggel öntette a vállalt harangokat, majd 1922-től szerződött a cég tulajdonosával, akinek fia, Fritz Wilhelm Rincker a csepeli Weiss Manfréd gyár egy üres raktárhelyiségében rendezett be harangöntő üzemét. Azonban 1927-ben elszámolási problémákból kifolyólag Rincker visszament a hazájába. Ezzel Csepelen meg is szűnt az öntés. Addig azonban 34 harang készült itt az általunk vizsgált terület egyházai számára.²⁷⁵

Rincker távozása ellenére a Harangművek R. T. továbbra is kötött szerződéseket harangok öntésére, amit Pesterzsébeten Peternell és Kulhanek öntődjében végeztetett el. De 1929-ben ez is megszűnt. Két harang jutott innen Zemplénbe.²⁷⁶

Nem sokkal kevesebbet, 32 harangot szállított Szlezák László.²⁷⁷ Thúry Ferenc üzemének volt a művezetője; 1911-ben nyitott maga műhelyt Budapesten. Idővel az ország legjelentősebb harangöntője lett; 1928-ban az aranykoszorús mester címet is elnyerte. A soproni Seltenhofer Frigyes fiai cég, amelynek nagy múltja volt Zemplénben, továbbra is versenyben volt, de az előbbiekkal szemben alulmaradt; csak 24 haranggal van képviselve a vidékünkön.²⁷⁸ Az ugyancsak nagy tradícióval rendelkező Walser cég is megjelent ugyan Zemplénben, de mindössze nyolc harangjával messze elmaradt a riválisai mögött.²⁷⁹

²⁷² Kenézlő gk. 1918, Viss gk. 1918, Erdőbénye ref. 1920, Köröm rk. 2 harang 1920, Sajóhidvég ref. 1920, Bodrogkisfalud rk. 2 harang 1921, Girincs rk. 1921, Szegi rk. temető 1921.

²⁷³ Sóstófalva rk. 1923, Pácín rk. 1928, Zalkod gk. 2 harang 1929.

²⁷⁴ Egy, ma nem létező, 1922-ben öntött harang mesterét nem ismerjük. Kenézlő ref. 1922.

²⁷⁵ Filkeháza gk. 2 harang 1922, Hernádnémeti rk. 1922, Kenézlő gk. 1922, Megyaszó ref. 1922, Prügy ref. 1922, Ricse ref. 1922, Sárospatak gk. 1922, Vajdácska ref. 1922, Vajdácska gk. 1922, Bekecs rk. 1923, Bócs ref. 1923, Erdőhorvati rk. 1923, Erdőhorvati ref. 1923, Golop rk. 1923, Kovácsvágás ref. 1923, Monok rk. 1923, Nyíri ref. 1923, Taktakenéz ref. 1923, Tiszaladány ref. 1923, Zalkod rk. 1923, Bodrogkeresztúr ref. 1924, Mezőzombor rk. 1924, Prügy rk. 1924, Szerencs-Ond ref. 1924, Taktaszada rk. 1924, Alsóberecki rk. 1925, Erdőbénye rk. 1925, Pálháza ref. 1925, Pusztafalu ref. 1925, Bodrogkeresztúr rk. 1926, Felsőberecki rk. 1926, Alsódobsza ref. 1927, Bodrogolaszi ref. 1927.

²⁷⁶ Füzérkajata ref. 1928, Girincs rk. 1928.

²⁷⁷ Csobaj rk. 1922, Hernádnémeti rk. 1922, Kishuta rk. 1922, Legyesbénye ref. 2 harang 1922, Mikóháza gk. 2 harang 1922, Olaszliszka rk. 1922, Szerencs ref. 1922, Taktabáj ref. 1922, Golop ref. 1923, Nagyrovány ref. 1923, Sárospatak ref. 1923, Sárospatak-Bodrogthalász ref. 1923, Mád ref. 1924, Monok ref. 1924, Pácín ref. 1924, Vilyvitány rk. 1924, Tállya ref. 1925, Tiszalúc ref. 1925, Füzérradvány ref. 1926, Olaszliszka ref. 1926, Sátorajújhely-Széphalom rk. 1926, Bócs ref. 1927, Kisrovány ref. 1927, Szerencs ref. 1927, Viss ref. 1927, Füzérkomlós ref. 1928, Szegilong ref. 1928.

²⁷⁸ Hercegkút rk. 2 harang 1922, Károlyfalva rk. 1922, Kesznyéten ref. 1922, Sárospatak-Végardó gk. 1922, Dámóc gk. 3 harang 1923, Semjén ref. 1923, Bodrogolaszi rk. 1924, Erdőhorvati gk. 1924, Révleányvár ref. 1924, Vajdácska gk. 1924, Gesztely ref. 2 harang 1925, Lácacséke ref. 1925, Viss rk. 1926, Hernádkak rk. 1927, Sátorajújhely rk. 2 harang 1927, Tokaj rk. 1927, Semjén ref. 1928.

²⁷⁹ Füzér rk. 1924, Kisrovány ref. 1924, Tolcsva ref. 1924, Viss rk. 1924, Zemplénagárd gk. 1924, Bodrogthalom ref. 1926, Tiszatardos rk. 1926, Vámosújfalva ref. 1929.

Úgy látszik, Egry Ferenc harangjait igen megkedvelhették az egyházak, ugyanis, noha Kisgejőcöt Trianon Csehszlovákiának ítélte, mégis kettő vele öntetett harangot.²⁸⁰

Kenézlőn, a katolikus templomban is találtunk egy külföldről származó harangot: Josef Pfundner öntötte Bécsben, 1928-ban. Nem ismerjük, hogy mikor és hogyan került ide.

A konjunktúra azonban 1929-re véget ért. Egyrészt beköszöntött az általános világgazdasági válság, másrészt addigra feltöltődött a világháború előtti szintjére az ország harangállománya. Az üzemek termelése mérhetetlenül visszaesett. Amíg például Seltenhoferék 1924-ben 399 harangot öntöttek, 1931-ben mindössze tízet.²⁸¹ Ők ugyan még tartották magukat, de csak két, e nehéz időkben készült harangjuk található a területünkön.²⁸² A Walser céget is csak egyszer keresték fel a zempléniek.²⁸³ Legkésőbb 1935-ben be is zárt az üzem. Szlezák Lászlónak ugyan ismerjük 12 harangját az 1929–1936 közötti évekből,²⁸⁴ de akadt olyan esztendő, amikor ő sem szállított ide egyet sem.

Időközben Budapesten Szlezák Ráfael – László unokatestvére – 1935-ben egy új harangöntő műhelyt nyitott. Van is itt egy, ebben az évben öntött harangja.²⁸⁵

A két Szlezák és a Seltenhofer cég osztozott a zempléni piacon a harmincas évek végén is, amikor a gazdasági élet már nagyjából helyrebillent a harangöntő piacon, de 1940-ben, a háborús előkészületek miatt a bronz ismét zárolt áru lett és a harangöntés megszűnt. Addig azonban Szlezák László 16, Ráfael 5, Seltenhofer 4 újabb harangot szállított Zemlénbe.²⁸⁶

Visszatekintve a jobbágyszabadítást követő száz évre, azt láthatjuk, hogy az adományozók ekkor zömében már a földműves lakosság köréből kerültek ki. Nagyobb számban a reformátusok sorából, ami bizonyára annak volt a következménye, hogy a módos gazdák többsége református volt. A két világháborút követően azonban már inkább katolikusok vállaltak donátori szerepet. Természetesen voltak az adományozók között katolikus főurak (mint az egyház kegyurai),²⁸⁷ püspökök,²⁸⁸ nagybirtokosok,²⁸⁹ közeleti személyiségek is.²⁹⁰ De volt katolikus lelkész és reformá-

²⁸⁰ Kenézlő ref. 1927, Zemlénagárd ref. 1927.

²⁸¹ *Csatkai* 1942. 24.

²⁸² Bodrogeresztúr gk. 1929, Sátorlajújhely gk. 1930.

²⁸³ Csobaj ref. 1933.

²⁸⁴ Zalkod rk. 1930, Taktabáj ref. 1931, Dámóc rk. 1932, Háromhuta-Középhuta rk. 1932, Lácacséke-Monyha rk. 1932, Szerencs-Ond ref. 1932, Sóstófalva rk. 1932, Berzék gk. 1933, Karcsa-Becske 1933, Tokaj rk. 1933, Bózsza ref. 1936, Sátorlajújhely ref. 1936.

²⁸⁵ Károlyfalva rk. 1935.

²⁸⁶ Szlezák László harangjai: Cigánd ref. 1937, Mezőzombor rk. 1937, Monor rk. 1937, Nagyrozvágy rk. 1937, Rátka rk. 1937, Sárospatak-Dórkó rk. 1937, Hernádkak ref. 1938, Legyesbénye gk. 2 harang 1938, Mád rk. 1938, Pácín rk. 1938, Taktabáj rk. 1938, Taktakenéz rk. 2 harang 1938, Berzék gk. 1939, Hernádnémeti rk. 1939, Szlezák Ráfael: Felsőregmec ref. 1937, Nyíri rk. 1938, Sárospatak rk. 2 harang 1938, Zalkod gk. 1938, Seltenhofer harangjai: Cigánd rk. 1939, Révleányvár rk. 2 harang 1939, Tiszacsermely rk. 1939.

²⁸⁷ Alsóberecki rk. 1925, Sátorlajújhely rk. 1927, Sárzasvány rk. 1934.

²⁸⁸ Sátorlajújhely gk. 1930, Taktaszada rk. 1940.

²⁸⁹ Lácacséke-Monyha 1932, Taktabáj ref. 1912 és 1931.

²⁹⁰ Felsőregmec 1889, Sátorlajújhely 1912 és 1936.

tus tanító is,²⁹¹ aki maga viselte egy-egy harang öntésének a költségét. A feliratok azonban arról is tanúskodnak, hogy ajándékoztak harangot egyletek, társadalmi szervezetek, mint Szőlőműves Társaság,²⁹² a Leleszi Prépostság Gazdászata,²⁹³ uradalom,²⁹⁴ énekkar,²⁹⁵ nőegylet,²⁹⁶ vasúti alkalmazottak,²⁹⁷ sőt a kiegyezés előtt még az Osztrák Nemzeti Bank is.²⁹⁸ Legeslegújabbban egyes helységek önkormányzatai is gondoskodnak harangok beszerzéséről.²⁹⁹

De arról sem feledkezhetünk meg, hogy több alkalommal az Amerikába kivándoroltak támogatták az óhazában lévő testvéreiket harangok beszerzésében. Két esetben már az első világháború előtti békeévekben,³⁰⁰ főként azonban az utána következő sivárabbakban. E segítségben mindhárom felekezeti egyházak részesültek.³⁰¹

Egyébként a különböző felekezetek tagjai egymás megértéséről és példás együttműködéséről is tanúskodik két zempléni harang. A legyesbényei reformátusoknak 1868-ban egy katolikus falubeli adományozott egy harangot, az ondi katolikusoknak viszont 1897-ben egy református asszony.

A második világháború rekvirálásai és pusztításai okozta veszteséget az egyházak igyekeztek mielőbb pótolni. Ehhez több esetben az államtól is kaptak természetbeni támogatást, bronzot.³⁰² Minthogy Seltenhoferék gyárát Sopron 1945. február 4-i bombázása elpusztította, a két Szlezák osztozott a munkán; 1950-ig László 12, Ráfael, aki a műhelyét Rákospalotára helyezte át, 11 harangot szállított Zemplénbe.³⁰³ Diósgyőr is megkezdte újból az acélharangok gyártását; innen is jutott egy a vidékünkre.³⁰⁴

A politikai fordulattal azonban a harangöntés is válságba került. Szlezák László ugyan elkerülte az államosítást, de 1954-ben meghalt, az özvegye pedig egy éven belül bezárta az öntödét. Ráfael meglehetősen primitív műhelye 1951-ben állami tulajdonba került, de a vezetése mellett változatlanul tovább működött. Sőt 1957-ben vissza is kapta a magántulajdonába, azonban 1959-ben ő is meghalt és 1960-ban a

²⁹¹ Megyaszó rk. 1893, Rátka rk. 1913, illetve Olaszliszka ref. 1912 és 1936.

²⁹² Mád ref. 1880.

²⁹³ Bodroghalom rk. 1890, Ricse rk. 1890.

²⁹⁴ Taktabáj rk. 1938. Eredetileg Andrássy Géza gróf taktakenézi uradalma számára készült.

²⁹⁵ Alsódobsza ref. 1927.

²⁹⁶ Hernádkak ref. 1938.

²⁹⁷ Sátoraljaújhely rk. 1927.

²⁹⁸ Tokaj gk. 1863.

²⁹⁹ Sárospatak-Györgyarló rk. 1994, Bodrogkeresztúr temető 1999.

³⁰⁰ Zemplénagárd gk. 1903, Bekecs rk. 1905.

³⁰¹ Rk.: Erdőbénye 1925, Viss 1925, Sátoraljaújhely-Széphalom 1926. Ref.: Sárospatak-Bodroghalász 1922, Bodrogolaszi 1922, Révleányvár 1924, Nyíri 1925, Füzérradvány 1926. Gk.: Sárospatak-Végárdó 2 harang 1922, Zemplénagárd 2 harang 1925.

³⁰² Pl. Sátoraljaújhely rk., Mezőzombor ref.

³⁰³ Szlezák László harangjai: Tiszakarád ref. 2 harang 1947, Komlóska gk. 2 harang 1948, Megyaszó rk. 1948, Mezőzombor gk. 1948, Taktaszada rk. 1948, Erdőbénye ref. 1949, Herceghút rk. 2 harang 1949, Szerencs rk. 1949, Szerencs gk. 1949. Ráfael harangjai: Lácacséke-Órhegy gk. 1948, Bekecs gk. 1947, Sárospatak gk. 1948, Tiszaladány ref. 1948, Viss gk. 1948, Zalkod gk. 2 harang 1948, Gesztely ref. 1949, Karcsa ref. 1949, Mezőzombor ref. 1949, Sárospatak ref. 1949.

³⁰⁴ Mezőzombor ref. 1946.

műhely is megszűnt. Ez alatt a tíz év alatt már csak Ráfael juttatott 11 harangot az általunk vizsgált területre.³⁰⁵

Időközben Szlezák László nevelt fia, Lajos folyamodott iparendélyért, de az apja kapitalista lévén – a Gyáriparosok Országos Szövetségének alelnöke is volt – nem kapta meg. Viszont ugyanakkor egy képesítés nélküli, volt munkásuknak, Ducsák Istvánnak megadták azt, aki az őrszentmiklósi telkén létesített is egy eléggé kezdetlegesen felszerelt műhelyt. Ennek a szakmai irányítását azonban Szlezák Lajos vette át. A területünkön 12 Ducsák-féle harang létezik is.³⁰⁶

A diósgyőri Lenin Kohászati Művek is megkezdte újból az acélharangok gyártását. Olcsóbb voltukból kifolyólag találtak is vevőt rájuk, a vidékünkön öt egyház esetében.³⁰⁷

Ducsák Istvánt 1969-ben, mint a harangöntő műhely hivatalos tulajdonosát anyaggazdálkodási kihágás miatt félévi elzárásra ítélték. Most viszont Szlezák Lajos a vezetéknévét az anyjára magyarosítva, mint Gombos Lajos kapott iparendélyt és az Órbottyánra átkeresztelt községben, de már saját telkén újabb műhelyt kiépítve folytatta a mesterségét. 14 harangját jegyeztük fel.³⁰⁸

Nem sokáig volt egyedüli harangöntő az országban. Fia, Miklós ugyanis az apja mellett kitanulta a mesterséget, majd 1988-ban ugyancsak Órbottyánban önálló mesterként kezdett dolgozni, majd önálló műhelyt is létesített. Szállított is kilenc harangot Zemplénbe.³⁰⁹

Legújabbban néhanapján olyan technikusok, műszaki emberek is öntenek harangot, akik nem hivatásos harangöntők. Így például a mezőzombori reformátusoknak 2005-ben Borsodi Ferenc és Bukta András is egyet, mégpedig egy kis borsodi faluban, Csokvaományban. De a rendszerváltás az országhatárokat a harangok előtt is megnyitotta. Így a mádi református templomban található egy Oroszországban, Voronyezsben alumíniumbronzból öntött harang. A szerencsi katolikusok meg Gombos Miklós árajánlatánál lényegesen olcsóbban szereztek be hármat az új, Munkás Szent Józsefről elnevezett templom harangtornyába Lengyelországból, a przemysli Janusz Felczinskitől. A hollóházai református templom melletti haranglábba pedig, illetve a sárospataki református temetőbe meg Nagyváradról került harang.

³⁰⁵ Lácacséke gk. 1950 és 1954, Sátoraljaújhely rk. 1950, Sárospatak ref. 1951, Füžérradvány ref. 1953, Taktaharkány ref. 1955, Dámóc gk. 1957, Hernádnémeti ref. 2 harang 1957, Alsóberecki ref. 1958, Gesztely ref. 1959.

³⁰⁶ Bodrogolaszi ref. 1958, Bodrogkeresztúr ref. 1959, Böcs ref. 1959, Taktaszada ref. 1959, Erdőhorváti ref. 1960, Sárospatak-Györgytarló ref. 1961, Gesztely ref. 1964, Tarcál gk. 1964, Kishuta rk. 1966, Felsőberecki ref. 1968, Felsőberecki gk. 1968, Sátoraljaújhely piaristák rk. 1968.

³⁰⁷ Makkoshotyka ref. 1966, Dámóc rk. 1978, Tolcsva ref. 1980, Megyaszó rk. 2 harang 1983 és évszám nélkül.

³⁰⁸ Hollóháza rk. 1973 és 1980, Cigánd ref. 1974, Bodroghalom gk. 1977, Alsóberecki ref. 1980, Vajdácska ref. 1982, Taktaszada ref. 1983, Vilyvitány rk. temető 1985, Taktaharkány rk. 1988, Lácacséke ref. 1989, Szerencs-Ond rk. 1989, Erdőbénye rk. 1993, Felsőberecki ref. 1994, Pálháza rk. 2 harang 1996. – A mester 2006-ban, 78 éves korában hagyott fel a munkával.

³⁰⁹ Sározsadány gk. 1988, Szerencs-Ond ref. 1991, Alsóregmec gk. 1993, Sárospatak-Györgytarló rk. 1994, Viss temető 2002, Tiszalúc rk. 2003, Bekecs gk. 2 harang (az öntés éve nem ismert), és feltehetőleg Makkoshotyka rk. 1998.

Áttekintve a zempléni harangok történetét, megemlíthetjük még, hogy ha csak néhány, de készült harang iskolák számára is. Közülük több előbb-utóbb templomtoronyba került.

Végezetül arról is be kell számolnunk, hogy a XIX. század közepéig az egyházak sokszor nem öntették az új harangot, hanem a harangöntőknél már készen lévők közül választották ki és vették meg. Ilyeneknek tekinthetjük Georgius Wierdnek is mindazon harangját, amelyen nincs az egyház neve megemlítve. A megyaszóiak is bizonyára készen vettek a kassai Schneidertől 1702-ben harangot; ugyanis a község neve csak utólag lett rávésve. Ugyanígy a tiszalúciak 1751. évi harangjára is. Azt meg a forrásokból tudjuk, hogy az erdőbényei reformátusok az 1782-ben meglévő harangjaik egyikét vásárolták, a kesznyéteniek pedig 1763-ban Szikszón, a mezőzomboriak 1778-ban Eperjesen, a tiszakarádiak 1815-ben a debreceni vásáron vettek egyet-egyet. Akárcsak az alsódobszaiak 1793-ban Eperjesen. Utóbbin Szűz Mária domborműve volt kiöntve; ezt még a műhelyben le is reszelték.³¹⁰

³¹⁰ Révleányvár ref. 1648, Sározsadány gk. 1648.

Feliratok

Már a középkorban is szinte minden harangot felirattal láttak el. Ezek vonatkoznak egyrészt az öntést végző mesterre, másrészt az öntetőre (donátorra) és az öntés körülményeire, céljára, de mellettük találhatók – különösen az utolsó száz évben készülteken – vallásos tárgyú szövegek, jelmondatok, jeligék is. Ezek egyike-másika hiányozhat, de gyakran kombinálva is vannak egymással.

A harangöntők, kevés kivétellel, a XIX. század közepéig német anyanyelvűek lévén, sokáig németül, vagy, minthogy a katolikus egyház nyelve a latin volt, valamint Magyarországon az iskolázottak latinos műveltséggel rendelkeztek, latinul nevezték meg magukat. Híven tükrözik ezt az általunk megismert legidősebb zempléni harangok, a klagenfurti születésű eperjesi Wierd mester művei. Kezdetben – mint Georg – az anyanyelvét használta (Goss mich ...),³¹¹ 1640-től azonban azonosulva a hazai intellektuálisak gyakorlatával, következetesen – mint Georgius – a latint (Fudit me ...).³¹² Német alakban olvasható a XVIII. századi mesterek közül a kassai Johann Michael Schneider és az egri Balthazar Reis neve,³¹³ viszont latinban a kassai Carolus Eitelpergeré és az eperjesi Sebastian Lechereré.³¹⁴

A mester neve magyarul zempléni harangokon legkorábban éppen az utóbbi fiáé, Lecherer Ignácé szerepel, mégpedig egy, a sárospataki reformátusok számára 1783-ban öntött. Más harangjain azonban latinul nevezte meg magát, akárcsak a többi eperjesi kortársa. Ugyanakkor magyarul nevezte meg magát mindazokon a harangokon, amelyek feliratát hitelesen ismerjük,³¹⁵ a kelet-porosz königsbergi születésű Christian Lebrecht kassai harangöntő. Utóda, Jacobus Wieszner azonban visszatért a latinra.³¹⁶

Az egri Joseph Jüstel és özvegye, Rosalia is a latin alakot használta,³¹⁷ a fiuk, Johann azonban a németet,³¹⁸ annak ellenére, hogy ezeken az öntető által megadott szöveg rendszerint magyar. Utóbbi özvegyének a neve, aki maga is magyar anyanyelvű volt (szül. Virág Anna), az 1830. évi tokaji harangján magyar alakban szerepel, míg ugyanezen a művezetőé, Anton Sahlingeré németben.³¹⁹ Ezt követően azonban Bernecker is, Korrentsch is magyar nevet használt.³²⁰

³¹¹ Olaszliszka rk. 1633.

³¹² Cigánd ref. 1645, Alsóberecki ref. 1646, Révleányvár ref. 1648, Sározsadány gk. 1648, Tiszakóród ref. 1650, Dámóc gk. 1651, Erdőhorváti rk. 1653, Vilyvitány rk. 1654, Tolcsva rk. 1655.

³¹³ Sátoraljaújhely rk. piaristák 1697, Vilyvitány ref. 1701, Megyaszó ref. 1702, illetve Taktaharkány ref. 1737.

³¹⁴ Sárospatak ref. Kollégium 1725.

³¹⁵ Tarcál ref. 1804, Hernádkak ref. 1807, Golop rk. 1807.

³¹⁶ Sajóhidvég ref. 1819, Prügy ref. 1829, Csobaj ref. 1833.

³¹⁷ Tokaj orthodox 1790, Bócs ref. 1795, Károlyfalva rk. 1795, Gesztely ref. 1796, Legyesbénye ref. 1796.

³¹⁸ Kesznyéten ref. 1802, Bodrogkeresztúr ref. 1826.

³¹⁹ Tokaj ref. 1830.

³²⁰ Pl. Kesznyéten ref. 1840, illetve Hernádkak ref. 1860.

Mindezek hűen tanúskodnak arról, hogy az idegen anyanyelvű kézművesek előbb-utóbb azonosultak az ország lakosságának többségével. De a legjobb példáját ennek egy Németországban, Halleban született pesti mester esetében tapasztalhatjuk. Tudjuk, hogy kezdetben Heinrich Eberhard olvasható a harangjain. 1805-től azonban már Henricus Eberhard,³²¹ majd 1823-tól utóbbi mellett Eberhard Henrik is.³²² De az ugyancsak Németországban született Schaudt András is magyarul nevezte meg magát mindhárom zempléni harangján.³²³

A kisgejőci mesterek kezdettől fogva magyarul írták a nevüket. Az idősebb László Sándor, valamint a násza, Egri Ferenc azonban a társadalmi osztályhelyzetük fitogtatásaként a nevük elé odaírták: „nemes”. Tették pedig ezt történetesen a reformkor idején, amikor a magyar társadalom haladó szellemű tagjai éppen a nemesi előjogok eltörlését szorgalmazták,³²⁴ illetve azokat az 1848-as törvények már el is törölték.³²⁵

Mint érdekességet jegyezzük még meg, hogy két esetben a kisgejőci mestert megnevező szöveg betűi folyóírással.³²⁶

Az öntőmester neve egyébként kétféle alakban szokott a feliratokban szerepelni. Vagy egyszerű kijelentő mondatban: „öntötte” (fudit, wurde gegossen), „öntetett ... által (fusa per ...), vagy mintha a harang maga nevezné meg magát: „öntött engem” (fudit me, fusa sum, goss mich). Utóbbi alak magyar nyelvben azonban csak a Harangművek R. T. harangjain fordul elő. A sátoraljaújhelyi piaristák egykori, 1697. évi harangján barokkosan bővítve „Durch Feyr bin ich geflossen, Johann Michael Schneider ... hat mich gossen”.³²⁷ Ötnegyed évszázaddal később ennek egy ugyancsak barokkos változatát, „Zu Gottes Ehr bin ich geflossen ...” újíttotta fel Anton Sahlinger, az egri öntőde művezetője.³²⁸

Rosalia Jüstel harangjain azonban egy harmadik formulát találunk. Ő maga nem volt mester, csak mint özvegy birtokolta a műhelyt. Az öntés munkáit egy művezetője végezte, illetve irányította. Nem írhatta tehát a harangokra, hogy „fusa per ...” (öntetett ... által), csak „fusa sub Rosalia Jüstel” (öntetett R. J. alatt).

A XVII. századi zempléni harangokon, azon a néhányon, amelyen az adományozó mecénás, pl. I. Rákóczi György, illetve az öntést megrendelő személy neve szerepel, latin szövegbe van foglalva.³²⁹ Több XVIII. századi harangon is latin feliratot alkalmaztak erre a célra, bár egyre ritkábban. Előbb-utóbb magyar megnevezések váltották fel ezeket. A legkésőbb latinul írt donátori nevet 1790-ből ismerjük (Tállya ev.), a legkorábbi magyarul írottat 1760-ból (Kenézli ref.). Csak mint érde-

³²¹ Szegilong rk. 1819.

³²² Szerencs rk. 1823, Monok rk. 1833.

³²³ Tokaj ref. 1847, Tarcál rk. 1856, Gesztely ref. 1862.

³²⁴ Szegilong rk. 1833, Háromhuta-Újhuta rk. 1834, Lácacséke ref. 1835, Erdőhorváti ref. 1845.

³²⁵ Kovácsvágás ref. 1850, Bodrogkeresztúr ref. 1850.

³²⁶ Háromhuta-Középhuta rk. László Lajos és Ferenc 1874, Füzérkajata ref. László Lajos 1875.

³²⁷ Feyr = Feuer. – Tűz által olvadtam ... öntött engem. Sátoraljaújhely rk. piaristák 1697.

³²⁸ Isten tiszteletére olvadtam – Tokaj 1830.

³²⁹ Sárospatak ref. 1642, Szerencs ref. 1646, illetve Olaszliszka rk. 1633, Vilyvitány rk. 1654, Tolcsa rk. 1655.

kességet említjük meg, hogy történetesen ugyanebben az évben a szomszédos Viss református temploma számára készült a földesúr neve latin feliratba van foglalva.³³⁰

Hasonló a helyzet az öntést megrendelő, öntető egyházak megnevezése terén is. A XVIII. század folyamán a katolikus egyházak erre a célra latin feliratot használtak,³³¹ utoljára Monokon 1832-ben. De ezen ugyanaz a szöveg magyarul is ki lett öntve, ami egyben a legkorábbi katolikus egyházat megnevező, általunk megismert magyar nyelvű felirat. (Az öntőmester – Eberhard – neve is két nyelven szerepel.)

Ugyanebben az időben a református egyházak is még gyakran használtak latin megnevezést.³³² A XIX. században azonban már csak elvétve; az utolsót 1832-ből ismerjük.³³³ Viszont már 1737-ben is készült magyar feliratú harang, a század közepétől pedig általánossá vált ez, még olyan esetben is, amikor az öntőmesterről német vagy latin mondat emlékezett meg.³³⁴ Egyébként gyakran olvasható e feliratokban a „nemes” vagy a „szent ekklesia” kitétel.³³⁵

Meg kell azonban azt is említenünk, hogy az egyházak által öntetett harangok feliratában gyakran szerepel a lelkész neve is (főleg a katolikusoknál),³³⁶ máskor a kurátoré, illetve a kettőjüké együtt (főleg a reformátusoknál),³³⁷ mint akiknek az ideje alatt a harangöntés történt. Sőt néha az egyházközség teljes vezetőségének a neve is (ami régebben azonos volt a politikai község vezetőségével).³³⁸ Ki volt öntve a lelkész neve a zalkodi görög katolikusok két 1922-ben öntött acélharangján is, de amikor a reformátusok ezeket átvették, ezt leeresztették.

Több református egyház XVIII. századi harangjának feliratában szinte kihangsúlyozottan szerepel az a kitétel, hogy azt az „ecclesia a maga költségén” (tulajdon, saját költségén, latinul suis, propriis sumptibus) szerezte.³³⁹ Ezzel az egyházak eleve biztosítani akarták magukat a harangjuknak a katolikusok javára történő konfiskálása ellen, ami bizony Mária Terézia idején nem egyszer megesett,³⁴⁰ ha nem tudták igazolni a kizárólagos tulajdonjogukat. Ennek a formulának az alkalmazása azonban idővel megszokottá vált és még akkor is éltek vele, amikor II. József türelmi rendelete révén elmúlt ez a fenyegető veszély.³⁴¹ Sőt még messze a XIX. szá-

³³⁰ További latin megnevezésűek: Sárospatak ref. Kollégium 1746, Tarcál rk. 1772, Golop ref. 1774. Magyar megnevezésűek: Tállya ref. 1762, Szerencs-Ond 1774, Sátorajjájhely ref. 1793 és 1803, Prügy ref. 1803 stb.

³³¹ Tarcál 1729, 1749, 1772, Tiszatardos 1773, Károlyfalva 1795.

³³² Sárospatak ref. Kollégium 1725, Tiszalúc ref. 1751, 1775, Tállya ref. 1782, Felsőregmec ref. 1793, Nyíri ref. 1797, Tállya ref. 1804, Taktaszada ref. 1832.

³³³ Taktaszada ref. 1832.

³³⁴ Taktaharkány ref. 1737 (Balthazar Ries, Eger), Bócs ref. 1795, Kesznyéten ref. 1802 (mindkettő Rosalia Jüstel, Eger), Prügy ref. 1829, Csobaj ref. 1833 (mindkettő Jacobus Wiesner, Kassa).

³³⁵ Bodrogkeresztúr ref. 1780 és 1826, illetve Füzer ref. 1796, Bodrogkeresztúr ref. 1850.

³³⁶ Pl. Tarcál 1772, Monok 1833, Megyaszó 1948.

³³⁷ Pl. Tiszaladány 1794, Alsódobsza 1889, Taktaharkány 1955.

³³⁸ Pl. Mikóháza gk. 1922, illetve Tiszaladány 1794.

³³⁹ Sárospatak ref. Kollégium 1725, Sárospatak-Bodrogfalasz ref. 1770, Taktakenéz ref. 1773, Szerencs-Ond 1774, Tiszalúc ref. 1775.

³⁴⁰ *Patay* 1977. 31.

³⁴¹ Pl. Sátorajjájhely ref. 1793, Füzer ref. 1796, Füzeradvány ref. 1796, Zemplénagárd ref. 1798. stb.

zadban is alkalmazták.³⁴² De átvették más felekezetbeliek is, így az ondi „oroszk” (görög katolikusok – 1768), úgyszintén a tállyai evangélikusok (1818), de néha maguk a római katolikusok is.³⁴³

A XVII. században az eperjesi Wierd mester, valamint az utódja, Ulrich, megjelölte az öntés célját is: „in honorem Dei”, azaz Isten tiszteletére végezték azt. A Szentháromság tiszteletére szerzett be 1702-ben egy harangot a megyaszóiak előljárója, Kiss János és öntettek egyet a tarcali reformátusok.

Az idők folyamán mind a római, mind a görög katolikus adományozók, öntető egyházak felírták a harangjaikra, hogy azt egy szent tiszteletére öntették. Legelsőként egy 1772. évi tarcali és egy 1793. évi nagyhutai harangon találkozunk ezzel. Előbbin Szent Orbán és Donát, utóbbin Szent Donát nevét olvashatjuk.³⁴⁴ Mindketten a szőlők védszentjei; tiszteletük a Hegyalján adott volt. (E két szent tiszteletének a Hegyalján elterjedt voltáról tanúskodik az is, hogy a XVIII. századi Canonica visitációk számos esetben emlékeznek meg az ő tiszteletükre felszentelt harangokról, ha nem is említik meg, hogy szerepelt-e a feliratukban a nevük.

A XIX. században és a XX. század elején öntött harangokon is találunk néhány esetben hasonló feliratot, de általánosan csak az első világháborút követően alkalmazták ezt. Hosszú a harangokon szereplő szentek sora; szinte valahány harang, megannyi szent. Mégis leggyakrabban Mária tiszteletére öntöttekkel találkozunk (különböző nevekkal, pl. Boldogságos Szűz, Magyarok Nagyasszonya, Nagyboldogasszony³⁴⁵ stb.), de a magyar szentek – Imre, László, főként azonban István tiszteletére készültek sem hiányoznak.³⁴⁶ A Szentháromság tiszteletére azonban református egyházak is öntettek, illetve szereztek be harangot.³⁴⁷ Összesen 49, szentek tiszteletére készített harangot vettünk számba.

Elterjedtebb volt azonban, hogy Isten dicsőségére öntették a harangokat. Bár az általunk ismert legkorábbit katolikus egyház készítette,³⁴⁸ elsősorban a reformátusok körében terjedt ez el.³⁴⁹ Ismerünk több ilyen felirattal ellátott harangot mind a XVIII., mind a XIX. századból (egy kivételével³⁵⁰ reformátusokat), de nagyobb arányban csak a XX. századbelieken, ott is inkább az 1920 után készülteken olvasható ez. (Az akkor öntött református harangok felén!)

Három XVIII. és egy XX. századi harang felirata annak gyakorlati rendeltetéséről szól „in (per) usum ecclesiae”, azaz az egyház használatára öntetett.³⁵¹

³⁴² Az utolsó hasonló feliratot egy 1890-ben öntött harangon találtuk: Erdőhorváti ref.

³⁴³ Károlyfalva 1795, Monok 1833.

³⁴⁴ A harang bizonyára nem a hegyek között fekvő Nagyhuta számára készült; egy, a hegyek lábánál fekvő községből kerülhetett Nagyhutára.

³⁴⁵ Golop rk. 1807, Tokaj rk. 1880, illetve Komlóska gk. 1949, Zalkod gk. 1948.

³⁴⁶ Mád rk. 1881 és 1936, Kiscséc rk. 1885, Alsóberecki rk. 1925, Rátka rk. 1937, Szerencs új rk. 2003, illetve Felsőberecki rk. 1926, Legyesbénye rk. 1945 után és Tállya rk. 1927.

³⁴⁷ Olaszliszka rk. 1633, Tarcal ref. 1772, Vilyvitány rk. 1654, Megyaszó ref. 1702.

³⁴⁸ Tarcal rk. 1749 – In gloria Dei. – Isten dicsőségében.

³⁴⁹ 63 református mellett 26 római és 18 görög katolikus harangot regisztráltunk.

³⁵⁰ A kivétel: Kiscséc rk. 1885.

³⁵¹ Sárospatak ref. Kollégium 1746, Viss ref. 1760, Károlyfalva rk. 1795.

Harminchét haragról tudjuk, hogy valakinek vagy valaminek az emlékére öntetett. Előrebocsátjuk, hogy ezek a zömében már nem is hitbéli jellegű feliratok kivétel nélkül az utolsó 120 évben fogalmazódtak meg. Egyaránt vannak közöttük a református és a római katolikus egyházak tulajdonában lévők, de viszonylag többen vannak képviselve a görög katolikusok is. Legtöbbet elhunytak, mégpedig férj, gyermek, testvér,³⁵² továbbá az első vagy második világháborúban elesett fiú,³⁵³ az egyház hősi halottai³⁵⁴ emlékére öntettek. Van harang, amelyik Szent István protomartirra,³⁵⁵ a második világháborúban „maradt harang”-ra,³⁵⁶ különböző jubileumi évekre emlékezik, mint a templom építésének,³⁵⁷ Szent István király halálának évfordulójára³⁵⁸ stb., az 1896. évi millenniumra (ezek egyébként a legkorábbi ilyen felirattal rendelkező harangok),³⁵⁹ az 1938. évi budapesti Eucharisztikus Kongresszusra,³⁶⁰ vagy a Felvidék egy részének 1938-ban történt visszacsatolására.

Meghaladja e tanulmány feladatát, hogy a vallásos jellegű jelmondatokat, jelígeket minden részletükben ismertessük. Ezért a továbbiakban csak a főbb jellemzőikkel foglalkozunk.

A legkorábbi, a XVI–XVII. század fordulójáról való, ismert zempléni harangfeliratok „Verbum Domini manet in aeternum”,³⁶¹ „Soli deo gloria”,³⁶² a reformáció ideológiáját tükrözik. I. Rákóczi György 1642. évi sárospataki harangja a barokk szellem jegyében bővelkedik latin bibliai idézetekben. Ugyanakkor a vele egykorú Georgius Wierd és utódja, Matthias Ulrich által öntötteken nincsenek jelmondatok. Egy 1635-ben, azaz velük nagyjából egy időben készült, Krisztus keresztségének felirata, „Iesus Nazarenus Rex Iudeorum” volt olvasható,³⁶³ amit egyébként a középkorban alkalmaztak gyakran. Az ugyancsak a középkorban kedvelt „Gloria in excelsis Deo” feliratot két Rákóczi Ferenc szabadságharcának idejéből való, görög katolikus templomban lévő haragról ismerjük.³⁶⁴

A XVIII. századi harangjaink nem bővelkednek jelígekben. Katolikus haragról mindössze csak egyet ismerünk, 1749-ből.³⁶⁵ Reformátusokon sem fordulnak elő sűrűn; Taktaharkány 1743. és Sárospatak 1783. évi harangján már magyar nyelvűeket találunk, a többiek még latint. Pl. „Vocem Tuam audiui et tremui”.³⁶⁶ Az utolsó latin nyelvűeket egy gesztelyi és egy legyesbényei 1796. évin.

³⁵² Sáradsány ref. 1907, Újcsanálós ref. 1907, Kisrosvágy gk. 1927, Böcs ref. 1907, Viss ref. 1927, Sóstófalva rk. 1933, Sátorajújhely ref. 1936, Bózsva ref. 1936, Nagyrosvágy rk. 1937.

³⁵³ Kisrosvágy ref. 1924, Felsőregmec ref. 1934, Megyaszó rk. 1948.

³⁵⁴ Golop ref. 1923, Zalkod gk. 1938 és 1948, Gesztely rk. 1949.

³⁵⁵ Sátorajújhely gk. 1930.

³⁵⁶ Hernádnémeti ref. 1957.

³⁵⁷ Nagyrosvágy ref. 1923, Olaszliszka ref. 1926, Révleányvár rk. 1939.

³⁵⁸ Legyesbénye gk. 1938, Zalkod gk. 1938.

³⁵⁹ Karos ref. 2 harang, Lácacséke ref.

³⁶⁰ Mád rk. 1938, Legyesbénye gk. 1938, Zalkod gk. 1938, Pácin rk. 1939, Révleányvár rk. 1939.

³⁶¹ Az Úr ígéje megmarad mindörökké. – Füzér rk. Rudolph Binger 1594.

³⁶² Egyedül Istené a dicsőség. – Dámóc gk. 1616.

³⁶³ Názáreti Jézus a zsidók királya. – Sátorajújhely ref.

³⁶⁴ Dicsőség a magasságban Istennek. – Sátorajújhely-Rudabányácska gk. 1708 és 1710.

³⁶⁵ Tarcal rk. 1749.

³⁶⁶ Cigánd ref. 1749.

A XIX. században még ritkábban írtak jeligéket a harangokra. Viszont az első világháborút követően ez a szokás mindegyik felekezetnél szélteben elterjedt.

A katolikus egyházak harangjain elsősorban is egy szenthez, leggyakrabban Máriához (úgy is mint Magyarország nagyasszonyához, patrónájához)³⁶⁷ intézett közismert fohászt találjuk: „Ora pro nobis”, „Könyörögj érettünk”. Van azonban magyar királyhoz, Istvánhoz,³⁶⁸ Lászlóhoz³⁶⁹ intézett fohász is és természetesen a Hegyalján a szőlők védszentjeihez, Orbánhoz és Donáthoz.³⁷⁰ De vannak ezen kívül – igaz, nem túl nagy számban – idézetek a szentírásból, közismert egyházi énekekből, mint „Hol vagy István király”,³⁷¹ „Ne feledkezzél meg szegény magyarokról”,³⁷² valamint más vallásos jeligék is: „Ave Maria”,³⁷³ „Sit nomen Domini benedictum”³⁷⁴ stb.

A reformátusok elsősorban bibliai idézeteket írtak fel a harangjaikra. Hogy csak példákat hozzunk fel a több esetben előfordultak közül: „Nem azé, aki akarja, sem azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené”,³⁷⁵ „Jöjjetek énhozzám mindnyájan, akik megfáradtatok”,³⁷⁶ „Ma, ha az ő szavát halljátok meg ne keményítsétek a szíveteket”³⁷⁷ stb. Ugyancsak gyakoriak a zsolnárokból idézettek, mindenekelőtt a 90. zsolnárs első sora: „Tebenned bízunk eleitől fogva”.³⁷⁸ A XVI. század óta alkalmazott „soli Deo gloria”, azaz „Egyedül Istené a dicsőség” még napjainkban is használatos.³⁷⁹

Vannak jeligék, amelyek a harang rendeltetéséről szólnak: pl. „Légy ércszava a Szentléleknek!”,³⁸⁰ vagy a XX. század elvilágiasodására célozva: „Hívogasd az embereket a hit útjára”,³⁸¹ „Vajha ne lenne pusztába kiáltó szó az én hangom!”.³⁸²

Egy Európa-szerinti közismert latin jelige is a harang rendeltetéséről szól: „Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango”.³⁸³ Ennek ellenére Magyarországon ezen eredeti alakjával csak ritkán találkozunk. Zemplénben egyszer sem. Legkorábbi, de már magyar, kétsoros versbe szedett változatát a kassai Lebrecht Christian 1804. évi tarcali harangjáról ismerjük: „Az élőket hívom az Isten házába / A holtakat kísérem gyászharanggal sírjába”. Ezt átvették és előszeretettel alkalmazták a

³⁶⁷ Nagyszombat rk. 1937, Mezőzombor rk. 1948, Szerencs rk. 1949, Gesztely rk. 1969, illetve Sátorlajújhely rk. 1927, Bodrogkeresztúr rk. 1929.

³⁶⁸ Taktaszada rk. 1948.

³⁶⁹ Szegi rk. temető 1901, Tállya rk. 1992.

³⁷⁰ Tarcal rk. 1810.

³⁷¹ Rátka rk. 1937, Legyesbénye rk. 1938.

³⁷² Erdőbénye rk. 1925.

³⁷³ Üdvözlégy Mária! – Csobaj rk. 1933, Herceghát rk. 1922.

³⁷⁴ Az Úr neve legyen áldott. – Füzér rk. 1864.

³⁷⁵ Golop ref. 1774, latinul: Füzérradvány ref. 1953.

³⁷⁶ Csobaj ref. 1833.

³⁷⁷ Alsóberecki ref. 1958, Hernádkak ref. 1938.

³⁷⁸ Bózsza ref. 1936, Sátorlajújhely ref. 1936, Cigánd ref. 1937, Karcza ref. 1949.

³⁷⁹ Golop ref. 1774, Tállya ref. 1782, Tiszakarád ref. 1947, illetve Mezőzombor ref. 1948.

³⁸⁰ Mezőzombor ref. 1948.

³⁸¹ Zalkod ref. 1929 (eredetileg rk.).

³⁸² Kesznyéten ref. 1922.

³⁸³ Az élőket hívom, a holtakat siratom, a villámokat megtöröm.

kisgejőci harangöntők, gyakran két további sorral megtoldva:³⁸⁴ „Imádjad hát ember, míg élsz Istenedet, / Hogy megnyerd az égben várt idvességedet”.

Szavakban található kisebb változatokkal (elsíratom, megsíratom) csak az első világháború után jelenik meg ez a jelige ismét a harangjainkon, akkor is csak néhány esetben.³⁸⁵ Katolikusokon csak az utóbbi évtizedekben.³⁸⁶ Figyelemre méltó, hogy a villámok megtörése eleve nem szerepel ezekben a feliratokban; a megfogalmazóik bizonyára már nem voltak meggyőződve a harang szavának természetfeletti erejében. Kivéve egy gesztelyi harangot, holott ez már a XX. század derekán, 1964-ben lett öntve. A hiedelemnek a nép körében való fennmaradásáról tanúskodik viszont a kisorozvágyi görög katolikusok 1927. évi, úgyszintén a nagyrozvágyi római katolikusok 1937. évi harangja, amely a felirata szerint „vihar elibe szentelve” lett. Nem beszél ugyan a villámokról, de azért szakítani sem akar a gondolattal a zalkodi görög katolikusok 1948. évije: „Távoltartom a csapásokat”.

Van még néhány két-, négysoros verses felirat,³⁸⁷ de közülük legeredetibb az, amelyben a harang maga vázolja fel – tréfás csattanóval a végén – a rendeltetését, hivatását.³⁸⁸ „*Én hívlek, de magam templomba nem megyek. / Mert azért öntettem, hogy másnak hírt vigyek / Reformátusoknak követévé lettem, / Mit akarok ... a pap megmondja helyettem*”.

Végezetül nem hagyhatjuk megemlítés nélkül, hogy van harangfelirat, amelyben a vallásos cél patriotizmussal kapcsolódik. Így például a kenézli görög katolikusok 1922. évi harangja „Drága magyar hazánk védasszonya tiszteletére” öntetett. Sőt vannak kifejezetten patrióta szellemű feliratok is. Például, amikor „Kossuth szülőföldje ... egyháza”-nak nevezi meg magát az öntető.³⁸⁹ Trianon után pedig nem egy felirat a revizionizmus jegyében született meg: „Országunk határa nem a Karcsa, de a Kárpátok! Ezért dolgozzatok és imádkozzatok!”,³⁹⁰ „Magyarország feltámadásának reményében öntetett”,³⁹¹ „Sírd vissza Magyarországot”³⁹² stb.

De nyomot hagyott a második világháború is a feliratokban: „A háborútól és borzalmas következményeitől ments meg Isten minket és add meg nekünk az igazi békét”.³⁹³ Viszont a napi politika is kicsendül egy-egy feliratból. Például az ún. fordulat évében: „Komlóscai dolgozók békeharangja”,³⁹⁴ vagy a forradalom után: „Népért a néppel a szabadság, szeretet és béke örök hírnöke”.³⁹⁵

³⁸⁴ Bodrogkeresztúr ref. 1850 Egri Ferenc; Mád ref. 1876 László Lajos.

³⁸⁵ Kesznyéten ref. 1922, Bodrogkeresztúr ref. 1924, Lácacséke ref. 1925, Semjén ref. 1928 (eredeti szöveggel), Csobaj ref. 1933.

³⁸⁶ Viss gk. 1948, Zalkod gk. 1948, Gesztely rk. 1964, Hollóháza 1973.

³⁸⁷ Erdőhorváti ref. 1923, Sáradsány rk. 1934, Károlyfalva rk. 1935, Bózska ref. 1936, Gesztely ref. 1959.

³⁸⁸ Olaszliszka ref. 1798.

³⁸⁹ Monok ref. 1924.

³⁹⁰ Pácin ref. 1924. – Karcsa = egy ér a falu mellett, amely ma országhatárt képez.

³⁹¹ Tokaj rk. 1935.

³⁹² Zalkod ref. 1929 (eredetileg gk.).

³⁹³ Legyesbénye rk. 1945 után.

³⁹⁴ Komlóska gk. 1948.

³⁹⁵ Bodrogkeresztúr ref. 1959.

Domborművek

A harangöntőknek a XIV. század óta szokásuk, hogy a harangjaikat kiöntött plasztikus díszítésekkel ékesítik. Ezek lehetnek különböző körbefutó indás, leveles, palmettás stb. szalagok, füzérek, girlandok (2. stb. kép), de lehetnek figurális ábrázolások, domborművek. Ezzel napjainkig élnek a harangöntők.

Míthogy a helyszínen a domborműveket, díszítéseket – néhány „történelmi” harang kivételével – szinte csak az utolsó másfél évtizedben kezdtük el feljegyezni, az adataink e téren hiányosak. Nem jegyeztük fel azt sem, ha egy harang mentes volt díszítésektől, domborművektől. Mégis az állománynak mintegy harmadáról, 134 harangról vannak adataink,³⁹⁶ ami már lehetővé teszi, hogy – ha nem is pontos, de megközelítő – következtetéseket vonhassunk le, tehessünk megállapításokat.

A barokk idők szellemében a XVII. századi mesterek a díszesebbre kivitelezendő harangjuk koronájának füleit felhasználták annak ékeesebbé tételére. Emberfej alakúra öntötték. A barokk idők múltával ez a szokás ugyan aláhanyatlott, mégis egyes harangöntők még a XIX. században is visszatértek rá. Zemplén mai állományából is hét harangon találunk emberfej alakú fület. Van közöttük bozontos hajú férfit ábrázoló (Erdőhorváti rk. 1653 – 1. kép), mások női fejet (Filkeháza gk. 1661, Tokaj orthodox 1790 – 22. kép, Tarcál rk. 1856, Tállya rk. 1862 – 19. kép).³⁹⁷ Természetesen a tárcsás korona alkalmazásával ennek a díszítésnek a lehetősége megszűnt.

A középkori harangokon a figurális domborművek az akkori vallásos felfogáshoz híven Máriát, szenteket ábrázoltak. Ilyenek azonban a legkorábbi Zemplénből ismerteken nem találhatók. Ezek ugyanis a XVII. század közepén készültek, amikor is ez a vidék túlnyomórészt református lakta volt, a református hittételek pedig nem ismernek el különös tiszteletben részesítendő szenteket. Ebből kifolyólag kerültek a személyek ábrázolását. Ennek ellenére Georgius Wierd több harangján, főként a donátorok megrendelésére készültek, ott találjuk a négy evangélista mellképét, a nevük, mint pl. „S. Matheus” feltüntetésével. Úgy tűnik, hogy ezeknek, mint a szentírás legjelentősebb könyvei szerzőinek ábrázolását a reformátusok mégis elfogadták.

A katolikus egyházak viszont napjainkig változatlanul megkívánják, hogy harangjaikat egy-egy szent képmása ékesítse. A XVIII. századi harangöntők számoltak is ezzel, ezért a piacra termelt, vagyis készáruként eladásra készített harangjaikat eleve ellátták ilyenekkel. E célból az öntőformák terén bő választékkal rendelkeztek, illetve ma is rendelkeznek, hogy a megrendelők igényeit ki tudják elégíteni. Előfordult, hogy a református egyházak vásárló küldöttei nem találtak a harangöntőnél kész, megfelelő nagyságú, figurális ábrázolástól mentes harangot. Dolgukvégezetlenül mégsem akartak hazatérni, vettek egyet, de miként az alsódobszaiak 1793-ban Eperjesen Szűz Mária képével tették, a domborművet lereszeltették.

³⁹⁶ 82 rk., 31 ref., 21 gk. harang.

³⁹⁷ Emberfej alakú fül van két továbbin is: Károlyfalva rk. 1795, Golop rk. 1807.

Legnagyobb számban, a római és görög katolikus harangok szinte harmadát Mária domborműve díszíti (33 ábráját ismerjük). Állva, sugárkoszorúban is, ülve, esetleg felhőn trónolva láthatjuk, legtöbbször karján a gyermek Jézussal (4. kép). Ezt követi Krisztus a kereszten (11 esetben). Előfordul, de ritkábban, mint élő alak, akár teljes, akár mellképben; több ábrán kezével a szívére mutat.³⁹⁸ Ismerünk Szent-háromság ábrázolást is.³⁹⁹

Szent István király domborműve nyolc harangon szerepel, közülük négyen felajánlja a magyar koronát Szűz Máriának⁴⁰⁰ (5. kép). Szent László és Szent Imre alakjával is találkozunk.⁴⁰¹ Számos a harangokon szereplő további szentek sora; többek felismerése tüzetes ikonográfiai ismereteket kíván. A meghatározottak közül hármon Szent György a sárkányt öli.⁴⁰² Magától értetődő, hogy a Hegyalján Szent Orbán és Donát domborművével is találkozunk.⁴⁰³ Ugyanakkor meglepő, hogy Nepomuki Szánt János⁴⁰⁴ és Keresztelő Szent János,⁴⁰⁵ valamint Szent Flórián ábrázolását⁴⁰⁶ csak egy-egy harangról ismerjük, holott tiszteletük, különösen a XVIII. században igen elterjedt volt az országban. Utóbbihoz, mint a tűzoltók védőszent-jéhez, a hajdani számos tüzeset végett folyamodtak gyakran.

Református templomok harangjain, amennyiben a felirat a palástnak csak az egyik oldalát foglalja el, gyakran látható a másikon kehely. Többször szőlő és búzalkalászos, esetleg babérlevelek koszorúban.⁴⁰⁷ Ilyen ábrázolást azonban csak az első világháború után öntött harangokról ismerünk. Van viszont Isten báránya (ami gyakori jelkép a reformátusoknál – 18. kép),⁴⁰⁸ és egy esetben kézben tartott égő szív⁴⁰⁹ (21. kép).

Egy esetben azonban mégis találkozunk emberalakkal református zempléni harangon, de ez a lokálpatriotizmus megnyilvánulása. Kossuth Lajos domborműve díszíti a monokiak 1924. évi harangját (12. kép).

Címerek gyakran díszítik a harangokat. Így a sárospataki Rákóczi-harangot a család és Erdély egyesített címere,⁴¹⁰ másokat a donátoré.⁴¹¹ A XIX. század végétől gyakran vitték fel a harangokra az ország koronás címerét, angyalokkal vagy nél-

³⁹⁸ Sárospatak-Végardó gk. 1922, Sátoraljaújhely-Széphalom rk. 1926, Sárzadsány rk. 1934, Szerencs rk. 1948, Szerencs gk. 1948.

³⁹⁹ Viss rk. 1905, Taktaszada rk. 1924, Mád rk. 1938.

⁴⁰⁰ Cigánd rk. 1939, Révleányvár rk. 1939, Szerencs új rk. 2003, Tiszalúc rk. 2003.

⁴⁰¹ Tállya rk. 1927, illetve Hollóháza 1980.

⁴⁰² Bodrogolaszi gk. 1904, Erdőbénye rk. 1904, Sátoraljaújhely gk. 1922. Mindhárom Seltenhofertől származik.

⁴⁰³ Donát: Tarcál rk. 1856, Donát és Orbán együtt: Tarcál rk. 1772.

⁴⁰⁴ Károlyfalva rk. 1795.

⁴⁰⁵ Szerencs rk. 1823.

⁴⁰⁶ Mikóháza gk. 1922.

⁴⁰⁷ Pl. Szerencs ref. 1927, Cigánd ref. 1937.

⁴⁰⁸ Tarcál ref. 1804.

⁴⁰⁹ Tiszakarád ref. 1947.

⁴¹⁰ Sárospatak ref. 1923.

⁴¹¹ Vay-címer: Golop ref. 1774, Dókus-címer: Sátoraljaújhely ref. 1912.

kül.⁴¹² De előfordul az Osztrák–Magyar Monarchia idejéből az osztrák címerrel együtt egy emblémába foglalva.⁴¹³

Van harang, amelyet az 1938. évi budapesti Eucharisztikus Kongresszus emblémája díszít,⁴¹⁴ mást meg nyitott könyv, azaz biblia.⁴¹⁵ Meg kell még említenünk a két különleges harangképet. A rátkaiak 1937. évi harangján háborúban elesett hős alakja látható, a pácini katolikusok 1938. évién pedig a trianoni Magyarország térképe.

Említettük, hogy a harangöntő műhelyek mindegyike bőven el volt látva figurális domborművek öntőformáival. Ha az általunk ismertetett harangok esetében ezt csak az utolsó 150 évben működöttel kapcsolatban figyelhetjük meg, más vidékeken azonban a XVIII. századra vonatkozóan is megállapíthatjuk. Két kivétel mégis van ez alól. Az erdélyi vándormesterek harangjain figurális dombormű nincsen. Ők zömében református egyházak részére öntöttek. Ugyancsak nem ismerünk ilyeneket a kisgejőci mesterek harangjairól sem. Viszont ők a katolikus egyházak részére készíttettekre szimpla vagy kettős keresztet öntöttek ki.⁴¹⁶

Nem figurális plasztikus díszítésekről igen kevés adatot jegyezhattunk fel. Ezekből érdemes következtetésekre nemigen tudnánk jutni, így a megtárgyalástól eltekintünk.

⁴¹² Sajóhidvég ref. 1885, Erdőhorváti ref. 1890, Felsőregmec ref. 1899, Vilyvitány rk. 1901, Dámóc gk. 1932, Sárospatak-Györgyutató rk. 1994, Hollóháza rk. év nélkül.

⁴¹³ Vajdácska rk. 1890, Szegi rk. temető 1901 – mindkettő Seltenhofer műve.

⁴¹⁴ Legyesbénye gk. 1938, Taktakénéz rk. 1938.

⁴¹⁵ Sátorajáújhely ref. 1936.

⁴¹⁶ Vilyvitány rk. 1901, Zemplénagárd rk. 1908. – Mindkettő Egry Ferenc munkája. Illetve: Kisrosvány gk. 1834. László Sándor, Háromhuta-Óhuta rk. 1857. László Albert, Felsőregmec gk. 1902. Egry Ferenc munkája.

Harangok pusztulása

Harangok pusztulását három körülmény válthatja ki. A természetes elhasználódás, tűzvész, amelyet többször villámcsapás idéz elő, valamint háborús események illetve hadi célokra történő rekvirálás.

A természetes elhasználódás a harang testének az anyag „elfáradása” következtében beállott megrepedésében nyilvánul meg. Természetesen ezt kiválthatja az ütőnek nem szabályos harangozásból adódó erőteljesebb ütése is.⁴¹⁷ De, hogy milyen mértékű használat után következhet ez be, még nagy vonásokban sem lehet megmondani. Vannak ugyanis hazánkban ötszáz évet is meghaladó korú harangok – Európában meg közel ezerévesek is –, ugyanakkor éppen Zemplénben tudunk mindössze 15 évet megélt harangról is. Minden bizonnyal befolyásolhatja a tartósságukat az öntés szakszerű vagy szakszerűtlen volta is. Nem lehet ugyanis véletlen, hogy az eperjesi Georgius Wierd által öntött harangok általában hosszú életűek. Mindenesetre az a 46 zempléni harang, amelynek öntési és pusztulási évét ismerjük, átlagosan 94 évet élt meg. Megjegyezzük azonban, hogy az 1917. évi rekvirálás előtti harangállomány – amely két évszázadon át háborús pusztítástól mentesen alakult ki –, átlagos életkorát mindössze 70,3 évre becsüljük. (Ebben közrejátszott az is, hogy több református egyház a XIX. század végén még csak egy haranggal rendelkezett és ezt követően szerezte be a másodikat, valamint ugyanebben az időben sok új katolikus haranglábat létesítettek, amit új haranggal láttak el. Így tehát sok fiatal harang volt ekkor.) Viszont 2009-ben, a két világháborút követően regenerált állomány harangjai átlagosan 103 évet éltek meg.

A nád- és zsúpfedelesek házak alkotta falvakat még a XIX. században is gyakran hamvasztotta el tűzvész. Ez rendszerint a falvak középpontjában lévő templomokat sem kerülte el. Az általunk vizsgált területről is 14, az 1793. és 1903. évek közötti tűzvészről van adatunk, amelyben harangok pusztultak el.⁴¹⁸

Attól kezdve, hogy az ágyú belépett a hadi fegyverek sorába, vagyis a XIV. század végétől kezdve, a harangok fölött Damoklesz kardjaként ott lebegett annak a veszélye, hogy ágyút öntenek belőlük. Ágyú és harang ugyanis azonos összetételű bronzból készült (78–80% vörösréz és 22–20% ón). Ugyanolyan céllal harácsol az ellenség harangokat, mint ahogy a honiak a haza oltárán feláldozzák őket, nem egyszer hazafias lelkesedéssel. Bár az általunk vizsgált területről középkori harangok hiányoznak, ezt nem tekinthetjük a törökökkel a XVI–XVII. században folyt hábo-

⁴¹⁷ Például Tiszakarádön tűz jelzésére történt félrevertetés alkalmával 1947-ben.

⁴¹⁸ Alsódobsza ref. 1793, Tállya ev. 1813. VI. 21., Mád rk. 1952, Tállya ref. 1861. VIII. 9., Bodrogkeresztúr rk. 1868. VIII. 30., Karcza ref. 1874, Vajdácska ref. 1874, Tokaj rk. 1879. X. 15., Sajóhidvég 1885, Tiszakarád ref. 1888, Sárospatak rk. 1889, Bodrogolaszi gk. 1900 (villámcsapás következtében), Erdőbénye ref. 1903. V. 14., – Megjegyzendő, hogy Mádon már 1725-ben, Sárospatakon 1737. III. 12-én is pusztított tűzvész. Hogy főként református templomokat ért károkról számolhatunk be, annak az oka, hogy katolikus harangokról XIX. századi feljegyzések alig állnak rendelkezésünkre.

rúskodás következményének. (A vidékünket a portyázó csapataik sem látogatták sűrűn.) Arról sincs adatunk, hogy a kuruc időkben pusztultak-e el ilyen módon harangok. De ezt nem is zárhatjuk ki, minthogy a karcsai nép ajkán még kétszáz év múltán is élt az a hiedelem, hogy az egykori harangjukat a kurucok elől vízben rejtették el. Arról sem tudunk, hogy a vidékünk egyházai az 1848–49. évi szabadságharc során szolgáltatottak-e be önként harangokat a magyar kormány felhívására. De ezt sem zárhatjuk ki, mivel tudjuk, hogy éppen az Alföld északkeleti részén lévő református egyházak jeleskedtek e téren.⁴¹⁹ Ha volt is ilyen eset, nem érintette súlyosan az akkori harangállományt.

Súlyos, tragikusnak is nevezhető csapás érte viszont az egyházakat az első világháború során. A bronz fontos hadianyag volt és már 1915-ben érezhető lett a hiánya. A rendszeres, nagyarányú rekvirálások 1916 augusztusában vették kezdetüket, 1917-ben pedig tomboltak. A Honvédelmi Minisztérium által megadott irányelv szerint minden egyház számára egy harang volt visszahagyandó; négy vagy öt harang esetén kettő. Természetesen a rekviráló bizottságok igyekeztek a nagyobbakat igénybe venni.

A Műemlékek Országos Bizottságának sikerült elérni, hogy a Honvédelmi Minisztérium egy 1917. május 23-án kiadott rendeletével mentesítette a rekvirálás alól az 1700 előtt öntött harangokat. Bizonyára ez is hozzájárult ahhoz, hogy Zemplénben viszonylag sok XVII. századi harang vészelt át a háborút.

Sajnos arról pontos adataink nincsenek, hogy hány harang esett a rekvirálás áldozatául. Csak következtetni tudunk. A református egyházaknál, ha az 1898. évi „Adalékok”-ban közölt harangok számát, hozzáadva az általunk megismert 1898 és 1914 között öntöttékét, összehasonlítjuk az 1931. évi kérdőíveken szereplő, az első világháború előtt öntöttek számával. A római és görög katolikus egyházaknál pedig abból, hogy 1982-ben hány, a két világháború között öntött haranggal rendelkeztek. Ezen az alapon a vizsgált terület rekvirálás előtti harangállományát mintegy 347 darabra becsülhetjük, amiből kb. 156 esett áldozatul. Ez 45%-os veszteséget jelent, szemben például a Nógrád megyei egyházakéval, ahol több háromharangos templom lévén, ez 57%-ot tett ki.⁴²⁰ (Szatmárban viszont szintén csak 45% volt a veszteség).⁴²¹

A második világháború rekvirálásai az elsőéhez képest lényegesen enyhébb pusztítást idéztek elő. Ebben az esetben sokkal közelebbről tudjuk megítélni a veszteséget. Becslésünk szerint 1944-ben a 337 bronzharangot kitevő állományból mindössze 22-t emeltek el (6,5%).⁴²² A begyűjtött adatokból következtetve az a benyomásunk (akár csak Szatmár esetében is),⁴²³ hogy elvben csak a három vagy annál több harangból álló együttesekből szándékoztak egyet-egyet igénybe venni.⁴²⁴ Ezt az elvet azonban nem tartották be következetesen, mert 13, három haranggal

⁴¹⁹ Patay 1998a. 394.; Patay 1999a. 434.

⁴²⁰ Patay 1958. 174.

⁴²¹ Patay 1998a. 394.

⁴²² A 18 acélharangot is figyelembe véve 6,2%.

⁴²³ Patay 1998a. 394.

⁴²⁴ Böcs ref., Dámóc gk., Erdőbénye rk., Hernádnémeti rk., Gesztely ref., Károlyfalva rk., Mád rk., Mád ref., Mezőzombor rk., Sárospatak-Végárdó gk., Sátorajárhely rk., Tarcál rk.

rendelkező templomból egyet sem vittek el, ugyanakkor rekviráltak két haranggal ellátott toronyból is.⁴²⁵ A helyszíni adatfelvételeink során nyert tájékoztatások szerint a németajkúak lakta Hercegkútról és Rátkáról, valamint a ruszin lakosságú Komlós-káráról kettőt-kettőt emeltek el.

Koránál fogva, esetleg az adományozó személyéből, vagy más okból kifolyólag „történelmi” jelentőségű harang – tudomásunk szerint – nem veszett el ilyen úton. Bár az igénybe vett 22 harang közül kilenc öntésének évét nem ismerjük, a többi – három kivételével –, a két világháború között készült. Azt viszont őszintén sajnáljuk, hogy a rekvirálás áldozata lett – noha csak két harangja volt a templomnak – a sárospataki reformátusoknak a türelmi rendelet nyújtotta lehetőség alapján 1783-ban Lecherer Ignác által öntött és ebből kifolyólag akár már „történelmi”-nek is nevezhető harangja. Viszonylag idősebb volt még a bőcsi reformátusok 1846. évi (közel 100 éves) és az erdőbényei katolikusok 1907. évi harangja.

A második világháború során közvetlen hadi eseményeknek is estek harangok áldozatul, de ezen a téren sem volt súlyos a veszteség. Mezőzomborban a németek felrobbantották a reformátusok és a görög katolikusok templomát, ami az előbbiben két, az utóbbiban egy harang halálát jelentette.⁴²⁶ Gesztelyen a református templomtoronyban egy 1925-ben öntött harangot aknátalálat ért és összetört. Egy harang összetört darabjait találtuk még 1975-ben a berzéki görög katolikus templom tornyában; lehetséges tehát, hogy az utóbbi pusztulása is a háború számlájára írható. A háborús veszteség azonban így is csak 27 harang, ami 8%.⁴²⁷ (Nógrádban ez 14% volt.)⁴²⁸

Meg kell azonban jegyezni, hogy négy Tisza menti egyház ma meglévő második (legfiatalabb) harangja a háború után készült (Tiszaladány ref. 1948, Viss gk. 1948, Zalkod gk. 1948, Cigánd ref. 1978.), holott azelőtt is volt két-két harangjuk. Heves harcok éppen ezen a vidéken voltak, így elképzelhető, hogy ezek is a harcok során pusztultak el. Talán a kenézlői katolikusok is egy, a háború alatt tönkre ment harangjuk pótlására szereztek be kéz alatt a bécsi Pfundner által öntöttet. Mindez azonban csak feltételezés. De ha mégis figyelembe vesszük, akkor a veszteség 32 harang, 9,5%.

Fellépett azonban – a századforduló közállapotára jellemzően – a harangok pusztulásának egy újabb formája is. 2006-ban Zalkodon a reformátusok haranglábjáról ellopták a kisebbik acélharangot. Szegiben is megkísérelték 2008-ban elemelni a temetőben lévő bronzharangot; ezt azonban szerencsére megakadályozták.

⁴²⁵ Bodrogkeresztúr gk., Sárospatak ref. és gk., Taktaszada rk.

⁴²⁶ A római katolikus templom azzal került el – emlékezet szerint – a felrobbantást, hogy egy magyar katona elvágta a robbantó vezetéket.

⁴²⁷ A 18 acélharangot is figyelembe véve 7,7%.

⁴²⁸ *Patay* 1958. 174.

Hiedelmek

A mennyiben az adatgyűjtésünk során a helyi lakosoknak valamilyen, a haranggal kapcsolatos hiedelméről szereztünk tudomást, azt is feljegyeztük és röviden erről is beszámolunk.

„Cseh harang”-nak nevezték a dámóciak a görög katolikus templomuknak egyik, csak 1921-ben megrepedt harangját. Az tartották róla, hogy „amikor a csehek itt jártak, nagyon régen, akkor hozták ide”.⁴²⁹ Pedig a harang – ahogyan azt a felirata elárulta – két teljes évszázaddal Giskráék után készült, 1651-ben. Georgius Wierd öntötte Eperjesen.

Igen jellemző példája ez az északkelet-magyarországi nép emlékezetébe bevésődött történelmi eseményeknek. Mint ahogy a falusi emberek tudatában évszázadokra elnyúló nyomot hagytak a törökök idejének nyomorúságai, úgy itt – ahol a törökök nemigen fordultak meg – Giskra népének viselt dolgai maradtak meg az emberek emlékezetében. De dátumszerű történelmi ismeretek hiányában a „törökök”, illetve a „csehek” ideje a generációk során homályba veszett, egyszerűen ma már csak azt jelenti, hogy „rég”. Vagyis a kérdéses harang régen kerülhetett Dámócra.

Mind Ricsén, mind Semjénben egy-egy régi harangjukat Lorántffy Zsuzsanna ajándékának tartották – az 1782. évi adatközlés szerint. Bár nem lehetetlen, hogy volt alapja ennek a hagyománynak, mindamellett a fejedelemszónynak az egyházak iránti jóindulata emlékét őrzi ez a feljegyzés.

A zempléni tájakon azonban a kuruc kor mozgalmái is nyomot hagytak az emberek emlékezetében. Karcván például még a XIX. század legvégén is úgy tudták az emberek, hogy egy értékes harangjukat a Thököly-felkelés idején, a kurucok rablásai előtt a község melletti Karcva vizébe rejtették.⁴³⁰

Ugyancsak egy Wierd által öntöttől, a sárazsadányi görög katolikusok templomának tornyában lévőről még 1965-ben is azt írta a lelkész, hogy „az élő öregek beszélik, hogy az ő nagyszüleik a Bodrogból vették ki a ma is ismert helyen, hogy még egy nagyobb harang is volt mellette, melyet nem bírtak kiemelni az iszapból”.⁴³¹

Ehhez kapcsolódik egy másik hiedelem a vízben rejtőzködő harangról. Bodrogkeresztúron jegyezték fel: a Bogdány tóból „minden hetedik évben – a pásztorok állítása alapján – harangzúgást lehet hallani”.⁴³²

Gesztelyről meg az alábbi olvashatjuk: „A volt község ... földrengés és földszakadás következtében összedőlt, részben elsüllyedt. A falu lakosai még most is azt

⁴²⁹ Kérdőív 1965. II. 19.

⁴³⁰ Adalékok 1898.

⁴³¹ Kérdőív 1965. I. 19.

⁴³² Lénárth 2001. 25.

hiszik, hogy a falu elsüllyedt templomának harangja az évnek ama napján, amikor a szerencsétlenség történt, megkondul”.⁴³³

Messze meghaladná a tanulmány célkitűzését, ha a harangokkal kapcsolatos hiedelmekkel részletesen foglalkoznánk. E néhány lejegyzett hiedelmet azonban nem óhajtottuk elhallgatni. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy ezek nem egyszerű helyi mondák, hanem kisebb-nagyobb változatokban nemcsak Magyarországon Erdélytől az Alpokig, hanem szerte Európában ismert hiedelmek, a népi gondolatvilágnak egyetemes, etnikai és politikai határok által nem korlátolt tanúi.⁴³⁴

⁴³³ *Borovszky* é. n. 77.

⁴³⁴ A hiedelem változatai: A létező régi harangot egy kan disznó túrta ki dagonyából; halászok emelték ki folyóból; a vízben rejtőző harangot egyszer már majdnem kihúzták, de visszaesett és azt azóta sem találják; a vízben rejtőző harang – esetleg kettő összeforrasztva – kinccsel van tele stb.

Irodalom

Adalékok

Adalékok a Tiszáninneri ev. ref. Egyházkerület Történetéhez. Sárospataki Ref. Kollégium Levéltára. D. CXXXI, CXXXII.

Beírások

Felsőzempléni és Ungi Egyesült Ref. Tractus egyházi javainak összeírása 1805–1809. Sárospataki Ref. Kollégium Levéltára Kgg. IV. 7–8.

Borovszky Samu (szerk.)

é. n. (1905 k.) Magyarország Vármegyéi és Városai. Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely r. t. város. Budapest

Conscriptio

1782 Conscriptio V. T. Zemplén De Ao 1782. Sárospataki Ref. Kollégium Levéltára Kgy. I. 12.

Csatkai Endre

1942 A soproni harangöntés és tűzoltószerek gyártásának története. Sopron

Détszy Mihály

1970 A sárospataki ágyúöntőház története. Technikatörténeti Szemle, 5. (1971) 69–115.

Dienes Dénes

2003 A Sárospataki Református Egyházközség a 18. században. Széphalom 13. 203–213.

Egeresi Gábor

2000 A tiszakarádi református egyházközség története 1624–1948. Szakdolgozat. Sárospataki Református Teológiai Akadémia

Gulyás József

1942 A sárospataki református templom. Sárospatak

1949 A sárospataki református harangok története. Sárospatak

Kemény Lajos

1912 Műtörténeti adatok Kassa múltjához. Archaeológiai Értesítő 32. 268–272.

Kérdőv

1931 A Tiszáninneri Ref. Egyházkerület egyházi javainak összeírása. Sárospataki Ref. Kollégium Adattára

1958 A magyar Ref. Egyház egyházközségei javainak összeírása. Zsinati Levéltár

1959 Az Északi Evangélikus Egyházkerület egyházközségei javainak összeírása

1965 A Hajdúdorogi Görög Katolikus Egyházmegye egyházközségei javainak összeírása

1982 Az Egri Római Katolikus Főegyházmegye egyházközségei javainak összeírása

Kiss Lajos (jegyzetei)

Kiss Lajos néhai nyíregyházi múzeumigazgató jegyzetei. Hódmezővásárhelyi Fiókleveztár. XVI–6.

Kovács József

1998 Olaszliszka. Olaszliszka

Lénárth József

2001 Bodrogkeresztúr monográfiája (1936). Miskolc

Mészáros István

1967 Acélöntésű harangok a diósgyőri acélöntödében 1917-től napjainkig. Öntöde (a Kohászati Lapok melléklete). 158–165.

Novotny reklámfüzet

é. n. (1910) Novotny Antal harangöntöde és vas-harangláb gyár. Temesvár

Patay Pál

1958 Nógrád megye harangjai. Művészettörténeti Szemle, 149–177.

1965 A homokbödögei harang. A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei, 3. 37–42.

1977 Régi harangok. Budapest

1989 Corpus campanarum antiquarum Hungariae. Budapest

1991 A hevesi harang és középkori harangok Heves megyében. Agria 25–26. 395–406.

1998a Szatmári harangok. A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve, 39–40. 351–412.

1998b Ungarische Wandergiesser. Jahrbuch für Glockenkunde, 9–10. 115–120.

1999a Beregi harangok. A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve, 41. 415–445.

1999b Harangok, harangöntők, ágyúk az 1848/49. évi szabadságharcban. Tanulmányok a természettudományok, a technika és az orvoslás történetéből. 141–143.

2008 Kisgejőci harangöntők. Collegium Doctorum. Magyar reformata teológia, 4. 124–129.

Román János

1965 Források Sárospatak település építéstörténetéhez a XVI–XVIII. századi protokollumaiban. Sárospatak

Seltenhofer jegyzék

Jegyzék a háború befejezése utáni szállított harangokról (1920-as évek)

Seltenhofer reklámfüzet

1911 Seltenhofer Frigyes fiai ... harangöntöde és tűzoltószer-gyár Sopronban

Spiritza, Juraj

2002 Bigrafický slovník zvonolejárov činných na Slovensku v druhom tisícročí. Bratislava

Szabó Lajos

1949 A kétszázharminc éves taktaszadai református egyház

Szlezák napló

Szlezák László megrendelés felvételi füzetek. Magántulajdon

Várady József

1989 Tiszáninnen református templomai. Debrecen

Rövidítések

Ágost. hitv. evang	Ágostai hitvallású evangélikus
Can. vis.	Canonica visitatio (püspöklátogatás jegyzőkönyve)
Cs. és m. kir.	Császári és magyar királyi
Ev.	Evangélikus
Ev. ref.	Evangéliumi református
Gk.	Görög katolikus
János	János írása szerint való szent evangélium
Jel.	János apostol mennyei jelenésekről szóló könyve
Lukács	Lukács írása szerint való szent evangélium
Máté	Máté írása szerint való szent evangélium
M. kir., m. k.	Magyar királyi
Ns	Nemes
Példabeszédek	Bölcs Salamon példabeszédei
I. Pét.	Péter apostolnak közönséges első levele
Ref.	Református
Rfta	Reformata
Rk.	Római katolikus
Rom.	Pál apostolnak a rómaiakhoz írt levele
I. Sam.	Sámuel első könyve
Zsid.	A zsidókhoz írt levél
Zsolt.	Zsoltár, zsoltárok könyve

A helyszíni adatfelvételt végző személyek:

HGy HUSZICS GYÖRGY (Országos Műszaki Múzeum, Öntödei Múzeum)
KL KÁRPÁTI LÁSZLÓ (Herman Ottó Múzeum, Miskolc)
LKK LENGYELNÉ KISS KATALIN (Országos Műszaki Múzeum, Öntödei Múzeum)
MM MILLISITS MÁTÉ (Országos Műszaki Múzeum, Öntödei Múzeum)
PEE POCSAINÉ EPERJESI ESZTER (Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei)
PP PATAY PÁL (Magyar Nemzeti Múzeum)
PR PATAY RÓBERT (Herman Ottó Múzeum, Miskolc)
RI RINGER ISTVÁN (Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Vármúzeuma, Sárospatak)

A kötetben szereplő fotók készítői:

KULCSÁR GÉZA
(22. – Herman Ottó Múzeum Adattára)
MILLISITS MÁTÉ
(3–5., 7., 9–12., 16–21. – Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum Öntödei Múzeum Fényképtára)
PATAY PÁL
(1., 8., 13–15. – Magyar Nemzeti Múzeum Adattára)
PATAY RÓBERT
(2., 6., 23.)

Zempléner Glocken/Glocken in (im Komitat) Zemplén

Auszug

Nach der Publizierung der Glocken der Komitate Nógrad, Szatmár und Bereg informiert der Verfasser über die Glocken des einstigen Komitats Zemplén und der geografisch mit ihm zusammenhängenden Gebiete im Nordosten des Landes und darüber, dass auch diese Landschaft mit interessanten Angaben über die Geschichte des Glockengusses in Ungarn dient.

Die Sammlung der Angaben geschah nicht kontinuierlich. Anfangs (seit 1959) suchte der Verfasser die Glocken nur auf, wenn er zu anderem Zweck in dem betreffenden Ort weilte. Systematische Datensammlungen fanden 1999, 2000 und 2006 mit Hilfe von Mitarbeitern (György Husztics, Róbert Patay und Máté Millitits) statt, allerdings mit Hilfe des Ottó-Herman-Museums Miskolc, des Sárospataker Rákóczi-Museums des Ungarischen Nationalmuseums, des Gießereimuseums des Ungarischen Technischen und Verkehrsmuseums und nicht zuletzt des Amtes für den Schutz des Kulturerbes (Margit Turok), das Autos zur Verfügung stellte. Vor der Datenaufnahme an Ort und Stelle erhielten wir zudem eine Übersicht des Glockenbestandes des Gebietes einerseits durch die 1958 erstellte Fragebogenkonskription des Synodalbüros der Reformierten Kirche über den Besitz der Kirchengemeinden, andererseits durch die Fragebögen über den Glockenbestand, die die katholischen Kirchenbehörden auf Initiative des Verfassers veranlasst hatten. Vor Ort suchten wir 165 Kirchtürme und 47 Glockenstühle auf, darüber hinaus fanden wir je eine Glocke in einer Schule und drei in Museen. Registriert wurden 398 vorhandene Glocken.

Auch von einstigen, heute nicht mehr existierenden Glocken erhielten wir Angaben. Es ergab sich die Möglichkeit, die Aufzeichnungen über Glocken der Canonica visitationes im Erzbischöflichen Archiv von Kaschau (Kassa, Košice Slowakei) zu kopieren, ebenso wie die in den Konskriptionen aus dem 18.–19. Jahrhundert im Archiv des Reformierten Kollegiums von Sárospatak. Wir bemühten uns auch, Einsicht in die Archive der Pfarrämter und Parochien (falls es solche gab) zu nehmen. Aus all diesen Quellen vermochten wir mehr oder weniger Angaben von 303 heute nicht mehr existierenden Glocken zu beschaffen, so dass wir über insgesamt 701 Glocken informieren können.

Der Bestand

Unsere Datensammlung wird in alphabetischer Ordnung der gegenwärtigen Verwaltungsnamen der Ortschaften wiedergegeben. Die einzelnen Glocken sind mit laufenden Nummern bezeichnet; die gegenwärtigen mit halbfetten Nummern, die vor Ort notierten Inschriften sind buchstabengetreu mit Antiqua-Versalbuchstaben wiedergegeben. Die Angaben der nicht mehr existierenden Glocken finden sich entsprechend dem in der Quellen angegebenen Text buchstabengetreu, aber in kursiver Schrift. Mitgeteilt werden der untere Durchmesser der Glocken sowie ihre Masse, sofern wir in den Besitz der genauen Angabe gelangten. Von den bei den systematischen Begehungen aufgesuchten Exemplaren werden auch die Reliefs auf ihnen erwähnt.

Historischer Überblick

Überraschenderweise ist in diesem Gebiet keine einzige mittelalterliche Glocke erhalten geblieben. Selbst die schriftlichen Quellen erwähnen nur in einigen Fällen Glocken mit langer „Lebenszeit“. Dennoch ist auf Grund dieser mit Recht vor auszusetzen, dass die Dörfer des von uns untersuchten Gebietes im Mittelalter mit Glocken versehen waren.

Auch aus dem 16. Jahrhundert haben wir nur Angaben von ganz an seinem Ende gegossenen Glocken. So gab es in der katholischen Kirche von Füzér eine Glocke, die Rudolf Binger 1596 gegossen hatte. Wir wissen nicht, ob er in irgendeiner Stadt seine Werkstatt hatte, denn es kann sein, dass er ein wandernder Meister war. Aber auf Grund der Inschrift VERBUM DOMINI MANET IN AETERNUM wird diese Glocke ursprünglich wohl für eine protestantische Kirche bestimmt gewesen sein, ebenso wie die einstige Glocke von 1616 der Griechisch-Katholischen von Dámóc mit der Inschrift SOLI DEO GLORIA. Leider ist die 1611 gegossene Glocke von Bózsza, die dritt- (oder eventuell zweit-) älteste uns bekannte Glocke mit ungarischer Inschrift und vermutlich von einem Dörfler gegossen, ebenfalls nicht mehr erhalten.

Anders als über die früheren sind wir reichlich im Besitz von Angaben über Glocken, die im zweiten Drittel des 17. Jahrhundert gegossen wurden. (Von diesen sind sechs noch erhalten.) Das ist einerseits der Tatsache zuzuschreiben, dass diese Periode die Zeit des Georg I. Rákóczi und seiner Ehefrau Zsuzsanna Lórántffy war, das goldene Zeitalter des vom Habsburger Despotismus freien Protestantismus Nordostungarns. Der Burgherr von Sárospatak ging selbst mit gutem Beispiel bei der Versorgung der Kirchen mit Glocken voran; in dem in seiner Sárospataker Burg eingerichteten Geschützgießereihaus ließ er selbst Glocken gießen. Sein Beispiel wird auch auf andere Donatoren ermunternd gewirkt haben. Dass wir von 20 in dieser Periode gegossenen Glocken wissen, mag auch daran liegen, dass die Hälfte von ihnen, zehn Stück, der in Klagenfurt geborene Meister Georgius Wierd in Eperies (Eperjes, Prešov Slowakei) gegossen hat. Und seine Glocken scheinen zeitbeständig zu sein. Aber bei der großen Zunahme von Glockengüssen mag auch mitgespielt haben, dass der Aufschwung des Weinanbaus den Dörfern von Hegyalja (Gegend von Tokaj), die den Weg der Entwicklung zum Marktflecken beschritten, materielle Möglichkeiten bot. Auch von Wierds Nachfolger Matthias Ulrich kennen wir zwei Glocken in unserem Gebiet.

Die Gegenreformation erreichte Zemplén im letzten Drittel des 17. Jahrhunderts. Die Kirchen gingen zusammen mit ihren Glocken eine nach der anderen in den Besitz der Katholiken über, und den Reformierten wurde in vielen Orten sogar das Läuten verboten. Es überrascht also nicht, dass wir erst von der Wende des 17. zum 18. Jahrhundert Angaben über drei Glocken besitzen, die der Kaschauer Geschütz- und Glockengießer Johann Michael Schneider gegossen hat.

Sehr lückenhaft sind die Angaben aus den ersten zwei Dritteln des 18. Jahrhunderts. Auf Grund schriftlicher Quellen ist dennoch festzustellen, dass die katholischen Kirchen der Dörfer mit je einer Glocke, unter den Marktflecken von Hegyalja Bodrogkeresztúr und Erdőbénye mit je zwei und Olaszliszka, Sátoraljaújhely sowie Tarcál mit je drei Glocken versehen waren. (Der Durchschnitt in den Ortschaften war 1,6.) Die Reformierten in Pácin und Olaszliszka durften keine Glocke haben, zwei Glocken gab es auch nur in drei Orten. (Der Durchschnitt war 1,2.) Dagegen erhielt man in Sárospatak im Freiheitskampf unter Franz II. Rákóczi die Glocke zurück, die Georg I. Rákóczi 1642 hatte gießen lassen. Aus dieser Periode haben wir Angaben von 31 Glocken, aber nur von zehn kennen wir den Gießer bzw. den Gussort. Sie wurden in Eperies, Kaschau und Rosenau (Rozsnyó, Rožňava) gefertigt, des Weiteren eine in Tarcál, vermutlich von einem wandernden Meister,

aber man besorgte sich selbst in Buda (Ofen) Glocken, und es gibt auch eine in Pressburg (Pozsony, Bratislava) gegossene.

Aus dem Jahrzehnt 1771–1780 verfügen wir schon über wesentlich mehr Angaben. Zunehmend mehr katholische Kirchen besaßen damals schon zwei Glocken, und in den Türmen der katholischen Kirchen in den Marktflecken hingen drei, vier und sogar fünf Glocken (Durchschnitt 2,4). Auch die Glockenzahl bei den Reformierten nahm zu (Durchschnitt 1,4). Diese Tendenz steigerte sich noch durch das Toleranzedikt Josephs II., das den Protestanten den Bau neuer Kirchen ermöglichte.

Am Ende des 18. Jahrhunderts beschafften sich die Zempléner ihre Glocken überwiegend in Eperies, wo die Familie Lecherer die Glockengießer waren, die Dörfer am Kundert (Hernád), dagegen bereits in der Werkstatt in Eger (Erlau). (Damals war die Werkstatt im Besitz der Familie Jüstel.). Aber nach Zemplén kamen auch wandernde Glockengießer aus Siebenbürgen. Als dann aber am Ende des 18. Jahrhunderts in Kaschau wieder eine Gießerei tätig war, wurde vor allem diese aufgesucht. Erst als in den 1830er Jahren hier und in Eperies der Glockenguss aufhörte, wurde Zemplén wieder zu einem Markt für Eger.

In den Kleinlandschaften Hegyköz und Bodroghöz erschienen zu dieser Zeit die durch die Mitglieder der adligen Familie László in Kiskejőc (Mali Hejivci, Ukraine) im Kom. Ung gegossenen Glocken. Eine stammte aber auch aus Dobsina (Dobšiná, Slowakei), ebenso wie einige aus dem sich zum Industriezentrum entwickelnden Pest. Ähnlich war der Zempléner Glockenbestand auch nach dem Freiheitskrieg von 1848–49. Die Lutheraner von Tállya beschafften sich allerdings 1856 Stahlglocken aus Bochum – vielleicht weil diese einerseits weniger der Zerstörung durch Feuer und andererseits in Kriegszeiten der Umgießung zum Geschütz ausgesetzt waren.

1859 fuhr der erste Eisenbahnzug von Pest durch Nyíregyháza–Tokay–Szerencs kommend in Miskolc ein. Dies machte möglich, dass Glocken leicht und schnell transportiert werden konnten. Das nutzte der Pester Ferenc Walser auch aus und beherrschte sozusagen bis ans Ende der 1890er Jahre den ganzen südlichen Teil des von uns untersuchten Gebietes. Von 1880 an bekam er aber einen starken Konkurrenten in der Person Frigyes Seltenhofers in Sopron (Ödenburg). Das Hegyköz und das Bodroghöz beschafften sich den überwiegenden Teil ihrer Glocken aber unverändert in Kiskejőc. Doch infolge der von der Eisenbahn gebotenen Möglichkeiten kamen auch aus anderen Betrieben einige Glocken, so vom Budapester János Thury, von Antal Novotny in Temesvár (Temesvár, Timișoara, Rumänien) und von Frigyes Hönig in Arad, Rumänien.

Der Konkurrenz dieser in bedeutenderen Industriezentren verwurzelten und zu Fabriken gewordenen Betrieben konnten die auf Handwerkerniveau arbeitenden Provinzwerkstätten nicht standhalten und schlossen der Reihe nach. Kiskejőc dagegen widerstand, besonders wirkungsvoll, nachdem der in die Familie László eingetragene Ferenc Egry mit seinem vorzüglichen Handelstalent um 1890 bei den Glockengießern eintrat und früher oder später von den Familienmitgliedern das Eigentumsrecht an der Werkstatt übernahm. Er hatte die Absicht, auch in Budapest eine Werkstatt zu eröffnen, konnte aber wohl seine Vorstellungen nicht erfüllen.

Im 19. Jahrhundert hingen im Turm katholischer Kirchen im Allgemeinen drei Glocken, viele aber begnügten sich auch weiterhin mit zweien. Dagegen wurden an vielen Orten ein Glockenstuhl für eine Glocke errichtet. Damit erhöhte sich zwar die Gesamtzahl, aber nicht der örtliche Durchschnitt (2,0). Gleichzeitig bemühten sich die Reformierten im Laufe des Jahrhunderts, statt des Glockenstuhls einen Turm für ihre Kirche zu errichten und für diesen auch eine zweite Glocke zu beschaffen. (1898 war der Durchschnitt 1,9.)

Die im Ersten Weltkrieg requirierten Glocken versuchten die Zempléner anfangs durch Stahlglocken aus dem nahe liegenden Diósgyőrer Eisenwerk zu ersetzen, aber als seit 1921 der Guss von Bronzeglocken möglich wurde, nahm man davon Abstand. Die damals eingetretene, bis dahin nie erlebte Konjunktur machten sich vier Großbetriebe zunutze. Die meisten Glocken lieferten die Ecclesia Harangművek Rt. (Glockenwerke AG) nach Zemplén: 34. (Der Sohn eines deutschen Glockengießers, F. W. Rincker leitete bis Ende 1927 den Guss in einem leerstehenden Lagerraum in der Fabrik Manfréd Weiss in Csepel.) 32 Glocken lieferte während dieser Zeit László Szlezák, 24 die Ödenburger Firma von Frigyes Seltenhofers Söhnen, und acht Ferenc Walser. Anscheinend hatten die Kirchen die Glocken von Ferenc Egry sehr geschätzt, denn obwohl Trianon Kisgejőc der Tschechoslowakei zugesprochen hatte, ließen zwei ihre Glocken von ihm gießen.

Die Konjunktur nahm jedoch 1929 ein Ende. Die Harangművek Rt. ließ zwar auch nach dem Fortgang Rinckers in der Gießerei von Peternell und Kulhanek in Pesterzsébet gießen, aber nur zwei Jahre lang. Auch die Firma Walser schloss; spätestens 1935. Die Produktion von Szlezák und Seltenhofer ging sehr zurück, zwischen 1929 und 1936 lieferten sie nur zwölf bzw. zwei Glocken nach Zemplén.

Das Wirtschaftsleben auf dem Markt der Glockengießereien normalisierte sich nach 1935 in großem Maße wieder. Aber ab 1940 wurde der Glockenguss eingestellt, da Bronze zu einem ausschließlichen Kriegsmaterial wurde. Bis dahin lieferte Szlezák weitere 16, Seltenhofer vier und Ráfael Szlezák, der 1935 eine Werkstatt eingerichtet hatte, fünf Glocken nach Zemplén. Hier ist zu erwähnen, dass bei mehreren Gelegenheiten nach Amerika ausgewanderte Zempléner ihre Brüder in der alten Heimat bei der Glockenbeschaffung unterstützten.

Da die Seltenhofer-Fabrik in Ödenburg von Bomben zerstört worden war, teilten sich nur noch die beiden Szlezák darin, die vom Zweiten Weltkrieg verursachten Verluste zu ersetzen. Aber László starb 1954, Ráfael 1959. (László hatte nach dem Krieg zwölf und Ráfael 22 Glocken nach Zemplén geliefert.) Damals erwarb István Ducság (ein früherer Hilfsarbeiter László Szlezáks) die Gewerbe genehmigung für den Glockenguss und öffnete auf seinem eigenen Grundstück in Őrszentmiklós eine Werkstatt, deren fachliche Leitung Lajos Gombos übernahm, der Pflegesohn von László Szlezák. In unserem Untersuchungsgebiet gibt es zwölf Glocken von Ducság. Fünf Kirchengemeinden ließen jedoch in Diósgyőr Stahlglocken gießen, nachdem man dort mit deren Guss wieder begonnen hatte.

Der Betrieb Ducsáks wurde 1969 wegen Verstößen gegen die Materialbewirtschaftung geschlossen. Damals eröffnete Lajos Gombos in dem zu Órbottyán umbenannten Dorf eine Werkstatt, in der er bis 2006 arbeitete und 14 Glocken für Zemplén goss. Unterdessen richtete sein Sohn Miklós Gombos ebenfalls in Órbottyán eine Werkstatt ein, von ihm gibt es auch neun Glocken in unserem Gebiet.

In neuester Zeit gießen Techniker, deren Beruf allerdings nicht die Glockengießerei ist, ebenfalls manchmal Glocken. So gibt es im Turm der reformierten Kirche von Mezőzombor eine Glocke, die Ferenc Borsodi und András Bukta in der Gießerei eines kleineren Dorfes 2005 gegossen haben. Aber der Systemwechsel öffnete die Landesgrenzen auch für die Glocken. Die Reformierten von Mád beschafften sich eine Aluminium-Bronzeglocke in Woronesch (Russland), in dem hölzernen Turm neben der neuen katholischen Kirche von Szerencs hängen drei in Przemyśl (Polen) gegossene Glocken und im Glockenstuhl der Reformierten von Hollóháza noch zwei aus Großwardein (Nagyvárad, Oradea).

Inschriften

Da die Glockengießer mit wenigen Ausnahmen bis in die Mitte des 19. Jahrhunderts deutscher Muttersprache waren, haben sie sich auf ihren Glocken auf Deutsch oder in der Sprache der katholischen Kirche, auf Lateinisch benannt. So hat auch der Meister Wierd anfangs – als Georg – seine Muttersprache benutzt, seit 1640 jedoch, sich mit der Praxis der ungarischen Intellektuellen identifizierend – als Georgius – konsequent das Lateinische.

Auf Zempléner Glocken kommt der Name des Meisters ungarisch zum ersten Mal 1783 auf der von Ignác Lecherer von Eperies für die Refoermierten von Sárospatak vor. Auch der im ostpreußischen Königsberg (heute Kaliningrad, Russland) geborene Kaschauer Meister Christian Lebrecht nannte sich am Anfang des 19. Jahrhunderts auf mehreren Glocken mit ungarischem Namen. Seit Mitte des Jahrhunderts finden sich aber auch die Namen der im Ausland geborenen Meister von Eger (Bernecker, Korrentsch) in ungarischer Form. Der aus Halle stammende Eberhard in Pest heißt anfangs Heinrich, seit 1805 Henricus und seit 1823 bereits Henrik.

Die Meister in Kiséjőc schrieben ihren Namen von Anfang an ungarisch, setzten aber in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts häufig die Adelsbezeichnung „nemes“ davor.

Die Gießmeister nannten sich entweder in einem Aussagesatz (wurde gegossen von) oder als späche die Glocke selbst (goss mich). Rosalia Jüstel in Erlau war keine Meisterin, sondern besaß die Werkstatt nur als Witwe (1795–1800). Sie konnte also nicht auf die Glocken „fusa per ...“ schreiben, sondern nur „fusa sub Rosalia Jüstel“ (gegossen unter R. J.).

Auf den Glocken aus dem 17. Jahrhundert ist auch der Name des stiftenden Mäzens bzw. der den Guss bestellenden Person in lateinische Texte gefasst, die aber im 18. Jahrhundert früher oder später durch ungarische Inschriften abgelöst wurden. Den spätesten lateinischen Donatorkamen kennen wir aus dem Jahr 1790 (Tállya, evang.), den frühesten ungarischen aus dem Jahr 1760 (Kenézlő, ref.).

Ähnlich verhält es sich auch mit der Benennung der den Guss bestellenden Kirchen. Eine lateinische Inschrift kennen wir zum letzten Mal auf einer katholischen Glocke von 1832 (Monok), dort findet sich aber auch der Text auf Ungarisch. Bei den Reformierten findet sich der späteste lateinische Text ebenfalls auf einer Glocke von 1832 (Taktaszada).

In der Inschrift vieler Glocken kommt auch der Name des Pfarrers und Kuraten vor, zu deren Zeit der Guss geschah. Von den beiden Stahlglocken der Griechisch-Katholischen von Zalkod wurde diese aber von den Reformierten abgenommen, als sie sie übernahmen.

Auf den reformierten Glocken aus dem 18. Jahrhundert steht häufig, dass die Gemeinde sie auf eigene Kosten habe gießen lassen. Damit wollte man von vorn herein das ausschließliche Eigentumsrecht für den Fall einer Wegnahme belegen. Später wurde diese Inschrift üblich und manchmal auch auf katholischen Glocken angewendet.

Wierd und sein Nachfolger Ulrich haben ihre Glocken „in honorem Dei“, also zur Ehre Gottes gegossen. Im Laufe der Zeiten ließen die katholischen Auftraggeber vermerken, dass die Glocke zu Ehren eines/r Heiligen gegossen wurde. Am frühesten findet sich dies auf Glocken aus dem 18. Jahrhundert, und zwar mit dem Namen der Heiligen Urban und Donatus. (Schutzpatrone der Weinberge) Allgemein wurde dieser Brauch aber erst nach dem Ersten Weltkrieg. Am häufigsten finden sich Glocken zu Ehren Marias, aber unter den 49 Glocken mit derartiger Inschrift fehlen auch nicht solche zu Ehren der ungarischen Heiligen.

Verbreiteter waren jedoch die zu Gottes Ruhm gegossenen Glocken, vor allem bei den Reformierten, aber eher auch erst die nach 1920 gegossenen.

Wir wissen von 33 Glocken, die zum Gedenken an jemanden – Ehemann, Kind, Verwandten, im Krieg gefallenen Helden usw. – oder an einen Termin – Jahrestag, das Millennium von 1896, den Budapester Eucharistischen Kongress von 1938 usw. – gegossen wurden.

Es übersteigt die Aufgabe der Studie, die Sprüche und Mottos religiöser Art detailliert anzuführen. Wir befassen uns nur mit ihren wichtigsten Charakteristiken.

Die Sprüche von der Wende vom 16. zum 17. Jahrhundert spiegeln die reformierte Ideologie wider. Die Glocken von Georg I. Rákóczi sind reich an lateinischen Bibelziten. Demgegenüber kommen auf den katholischen ebenso wie den reformierten des 18. Jahrhunderts nur selten Mottos vor.

Im 19. Jahrhundert sind sie noch seltener, dagegen verbreitet sich dieser Brauch nach dem Ersten Weltkrieg weithin in beiden Konfessionen. Bei den Katholiken ist es die Bitte „Ora pro nobis“ an Heilige, am häufigsten an Maria, aber es gibt auch Zitate aus der Bibel oder aus Kirchenliedern, bei den Reformierten ebenfalls Bibelzitate, vor allem aber die erste Zeile des gesungenen Psalms 90.

Die ungarische Variante des europaweit bekannten „Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango“ (Die Lebenden rufe ich, die Toten beweine ich, die Blitze breche ich) findet sich in Zemplén erstmals auf einer 1804 gegossenen Glocke (Tarcál, ref.). Auf den Glocken der Meister von Kisgejőc steht sie oft in Gedichtform und nicht nur einmal um zwei Zeilen erweitert. Aber sie findet sich auch auf einigen Glocken, die nach dem Ersten Weltkrieg gegossen wurden. Doch auf keiner von ihnen findet sich das Brechen der Blitze. Aber dass dieser Aberglauben im Volk doch erhalten geblieben war, davon zeugt auf Glocken des 20. Jahrhunderts der Text „zur Vorbeugung von Gewitter geweiht“ (Kisrozvágy, gr.-kath. 1927, Nagyrozvágy, rom.-kath. 1937) bzw. „ich halte die Einschlüge fern“ (Zalkod, gr.-kath. 1948).

Auf einigen Glocken gibt es auch Inschriften in Gedichtform.

In der Inschrift einzelner Glocken des 20. Jahrhunderts wird der religiöse Zweck mit dem Patriotismus, nach dem Ersten Weltkrieg mit dem Revisionismus verbunden. Aber auch der Zweite Weltkrieg hinterließ Spuren in den Glockeninschriften und danach sogar selbst die Tagespolitik.

Reliefs

Die Reliefs und Verzierungen der Glocken begannen wir erst bei den regelmäßigen Ortsbegehungen in den letzten anderthalb Jahrzehnten aufzuzeichnen; die Angaben sind folglich in diesem Bereich lückenhaft. Dennoch besitzen wir Angaben von etwa einem Drittel des Bestandes, von 134 Glocken, was annähernde Folgerungen erlaubt.

Im Geiste des Barock haben die Meister des 17. Jahrhunderts die Ösen der Glockenkronen in Menschenkopfgestalt gegossen. Dieser Brauch verkümmerte zwar im Laufe der Zeit, blieb aber bis zur Anwendung der Scheibenkronen erhalten (Abb. 1, 17 und 20).

Auf den frühesten heute existierenden Zempléner Glocken findet sich – außer auf zwei von Georgius Wierd gegossenen – keine figurale Verzierung. Im 17. Jahrhundert war dieses Gebiet nämlich überwiegend von Reformierten bewohnt. Dennoch finden sich auf den verzierteren Glocken von Wierd die Reliefbüsten der vier Evangelisten.

Die katholischen Kirchen schmückten ihre Glocken dagegen bis heute mit den Abbildern von Heiligen. Um diesen Anspruch erfüllen zu können, verfügten die Glockengießer des 18. Jahrhunderts über eine reiche Auswahl von Gussformen derartiger Reliefs. Es ist vorgekommen, dass die den Glockenkauf beabsichtigenden Abgesandten reformierter Gemeinden keine Glocke ohne figurale Verzierung beim Glockengießer

fanden, dennoch eine kauften und dann, wie man es 1793 die von Alsódobsza taten, das Bild der Jungfrau Maria abmontieren ließen.

Fast ein Drittel der Glocken der Römisch- und Griechisch-Katholischen zierte das Relief der Jungfrau Maria (in 33 Fällen – Abb. 5). Ihr folgt Christus am Kreuz (in 11 Fällen). Das Relief König Stephans des Heiligen ist auf acht Glocken zu sehen, aber es finden sich auch die Heiligen Ladislaus und Emerich. Auf drei Glocken tötet St. Georg den Drachen. Selbstverständlich ist, dass auf den Glocken in Hegyalja auch die Bilder der Heiligen Urban und Donatus vorkommen, der Schutzheiligen des Weines. Dagegen kennen wir die Heiligen Johannes Nepomuk, Johannes den Täufer und Florian nur jeweils von einer Glocke, obwohl man sie anderswo häufig findet.

Die Glocken der Reformierten nach dem Ersten Weltkrieg schmückt häufig ein Kelch, aber auch das Lamm Gottes (Abb. 18) und ein in der Hand gehaltenes brennendes Herz (Abb. 21). Als Äußerung des Lokalpatriotismus gossen die Reformierten von Monok auf ihre Glocke von 1924 die Gestalt Lajos Kossuths, der Leitgestalt im Freiheitskampf von 1848–49 (Abb. 12). Auf der Glocke der Rátkaer von 1937 findet sich ein im Krieg gefallener Held und auf der von 1938 der Katholiken von Pácín die Karte Ungarns von Trianon. Die Wappen der Donatoren, das Landeswappen, das Emblem des Eucharistischen Weltkongresses von Budapest 1938 zieren ebenfalls die Glocken.

Angaben über nichtfigurale plastische Verzierungen verzeichneten wir nur sehr wenige, weshalb auf ihre Behandlung verzichtet wird.

Zerstörung von Glocken

Die Zerstörung von Glocken kann durch drei Umstände verursacht werden: natürliche Abnutzung, Feuer sowie Kriegsgeschehnisse.

Nach wie intensivem Gebrauch natürliche Abnutzung eintritt, kann nicht einmal in großen Zügen gesagt werden. Es gibt auch in Ungarn Glocken, die älter als fünfhundert Jahre sind, andererseits auch in Zemplén eine mit nur 15 jähriger Lebensdauer. In diesem Gebiet kennen wir die Lebensdauer von 46 nicht mehr existierenden Glocken: sie betrug durchschnittlich 94 Jahre. Wir schätzen die durchschnittliche Lebenszeit des Bestandes vor der Requirierung von 1917 auf 70,3 Jahre, die dessen von 2009 dagegen auf 103 Jahre.

Im 19. Jahrhundert wurden die Dörfer häufig von Feuer verwüstet. Aus den Jahren 1793 bis 1903 haben wir Angaben von 14 Fällen, bei denen Glocken im Feuer zerstört wurden. Aber in zweien davon hatte das Feuer auch schon im 18. Jahrhundert gewütet.

Darüber, ob die Kirchen während des Freiheitskrieges von 1848–49 Glocken auf den Aufruf der ungarischen Regierung hin abgeliefert haben, besitzen wir keine Angaben.

Genaue Daten haben wir leider auch nicht über die Zahl der im Ersten Weltkrieg requirierten Glocken, wir können sie nur erschließen. Der Bestand vor der Requirierung wird auf 347 Stück geschätzt, aus dem 156 weggeschafft wurden. Das waren 45% Verlust (in Nógrád 57%, in Szatmár 45%).

Im Zweiten Weltkrieg hat man allgemein nur aus dem Bestand von drei Glocken eine requiriert, aber diese Regel wurde nicht konsequent eingehalten. Es wurde auch in Türmen mit zwei Glocken requiriert, in einem Fall zwei von dreien, aber andererseits in 13 Fällen nicht eine. 1944 fielen von 337 Glocken nur 22 der Requirierung zum Opfer (6,5%). Wir wissen von fünf in Kriegshandlungen zerstörten Glocken (es können aber auch mehr gewesen sein). Der vollständige Verlust waren demnach mindestens 27 Bronzeglocken (8% – in Nógrád 14%). Insgesamt werden maximal 32 Glocken zerstört worden sein – 9,5%.

In neuester Zeit fallen Glocken auch Diebstählen zum Opfer; 2006 wurde in Zalkod aus dem Glockenstuhl der Reformierten eine Stahlglocke gestohlen.

Volks glauben

Falls wir im Laufe unserer Datensammlungen von Ortsbewohnern auch Kenntnis über Volksglauben im Zusammenhang mit Glocken erhielten, zeichneten wir auch dies auf.

In Dámóc glaubte man von einer alten dortigen Glocke, sie sei von den Hussiten Giskras dorthin gebracht worden, dabei wurde sie gerade 200 Jahre nach deren Dortsein, 1651 gegossen. Damit, dass man sie „Tschechenglocke“ nannte, deutete man nur an, dass sie „alt“ sei.

In Ricse wie in Semjén hielt man je eine alte Glocke für ein Geschenk von Zsuzanna Lórántffy. Das ist zwar nicht unmöglich, wahrscheinlicher ist aber, dass diese Tradition das Andenken an die den Kirchen entgegengebrachte Wohlgesinntheit der Fürstin bewahrt.

Die weiteren Glaubensvorstellungen sind dagegen nicht lokale Sagen, sondern in mehr oder weniger Varianten in ganz Europa bekannt, universale, nicht durch ethnische und politische Grenzen eingeschränkte Zeugnisse der Gedankenwelt des Volkes: Vor Gefahr wurde die alte, wertvolle Glocke im Wasser verborgen (Karcsa), die vorhandene alte Glocke wurde aus dem Fluss herausgehoben (Sárazsadány), die sich im Wasser versteckende Glocke erklingt alle sieben Jahre (Bodrogkeresztúr), ebenso wie die Glocke des in Folge eines Erdbebens „versunkenen“ Ortes unter der Erde jedes Jahr am Unglückstage (Gesztely).

Tartalom

<i>Zempléni harangok</i>	5
<i>Az állomány</i>	9
<i>Történeti áttekintés</i>	112
<i>Feliratok</i>	128
<i>Domborművek</i>	135
<i>Harangok pusztulása</i>	138
<i>Hiedelmek</i>	141
<i>Irodalom</i>	143
<i>Zempléner Glocken/Glocken in (im Komitat) Zemplén</i>	147